દશવૈકાલિક ભાગ ૨ જો.

મૂળનિર્યુક્તિ ભાષ્ય સહિત.

(૨ થી ૪ અધ્યયનો)

લેખક—[illegible]

પ્રસિદ્ધકર્તા,

ગીરધરલાલ ડુંગરશી શેઠ. ઓ. સેક્રેટરી,

શ્રી મોહનલાલજી જૈન શ્વે. જ્ઞાનભંડાર

ગોપીપુરા—સુરત.

પ્રથમાવૃત્તિ પ્રતિ ૭૦૦

સં ૧૯૭૮ સને ૧૯૨૨

મૂલ્ય રૂ ૧-૪-૦

દશ વૈકાલિક પ્રથમ ભાગ ન હોવાથી બીજી આવૃત્તિ
તૈયાર થવાની છે કિંમત રૂપિઓ સવા

ધી આનંદ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ, સ્ટેશન રોડ—ભાવનગર

ખાસ સૂચના,

આચારાંગના તૈયાર થઇ બહાર પડેલા ભાગ એક છુટક લેનારને
ફાગણ શુદ ૧૫ પછી બે રૂપિયે મળશે પણ સાતે ભાગ
સાથે લેનારને અગાઉથી રૂપિયા ભરનારને
પોણા નવમા સંપૂર્ણ મળશે.

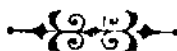
પ્રસ્તાવના.

પ્રથમ ભાગમા આપેલ છે છતા અહીં થોડુ લખીએ છીએ કે —

સૂત્રના અધિકારી સાધુ છતા પણ આ દશવૈકાલિકના ચાર અધ્યયન શ્રાવકને પણ મોઢે થઇ શકે છે અર્થના અધિકારી ચતુર્વિધ સઘ છે માટે ટીકાને આધારે કરેલો અર્થ ઘણુ રહસ્ય સમજાવી શકે છે વળી હરિભદ્રસૂરિ મહારાજ પ્રબળ વિદ્વાન્ હોવાથી તેમની આ કૃતિ એકવાર લક્ષ્યમા લઇને વાચવામા આવે તો બધા સૂત્રો વાચવામા સાધુને સુગમતા થાય તેમ છે, તેથી ત્રણ અધ્યયન એમા લીધા છે બીજા સાધુને દીક્ષા લીધા પછી કર્મની પરિણતિથી વિચિત્ર ઇચ્છાઓ થાય તો તે રોકવાનુ છે, અને તેમા રહનેમી રાજુલનુ દષ્ટાત વિચારવા જેવુ છે

ત્રીજા અધ્યયનમા સાધુને અમુક વસ્તુઓ તથા કર્ત્તવ્ય કરવાયોગ્ય નથી તે બતાવ્યુ છે

• ચોથા અધ્યયનમા જીવાજીવનુ સ્વરૂપ બતાવી ધર્મમા સ્થિરતા કરવાથી મોક્ષનુ ફળ બતાવ્યુ છે

વિષયાનુક્રમણિકા

૧૬૦ થી ૧૭૨ દ્રવ્ય તથા ભાવશાસ્ત્રોનો ભેદ તથા ૭ છ જીવની કાયના ભેદ
૧૭૩ થી ૧૯૪ છએ જીવોનુ વર્ણન અને તેનો સ્વીકાર છે
૧૯૫ થી ૨૦૪ ૭ જીવની ગયના ભેદોની રક્ષા વર્ણન છે
૨૦૫ થી ૨૦૭ યતનાથી પાપ બધ ન થાય તે બતાવ છે
૨૦૮ થી ૨૧૬ જ્ઞાનની મુખ્યતા બતાવી છે તથા જ્ઞાન ચારિત્રથી મોક્ષ બતાવ્યો છે તથા ચોથુ અધ્યયન સમાપ્ત થાય છે

લી ૫ રિદ્ધિ મુનિ શિષ્ય શ્રી મનોહર મુનિ

આ વિભાગમા દ્રવ્ય સહાયતા કોઇની મળી નથી પણ જે કઇ પૂર્વે પુસ્તકોની રકમ ઉત્પન્ન થઇ તેમાથી છપાવતા નીચલુ ખર્ચ થયુ છે

છપાઇ, કાગળ, બધાઇ, જાહેરખબર તેમજ લખામણી વિગેરે તેને લગતો પરચુરણ ખર્ચ મળી રૂા ૫૫૦) કુલે ખર્ચ થયો છે તેથી કોઇપણ ધર્માત્મા ૧૦૦–૫૦ કોપી લઈ વહેચશે અથવા કોઇ સસ્થા વેચશે તો તેને પડતર ભાવે મળશે

તા. ૧૧–૧–૨૨
ગોપીપુરા–સુરત

લી૦
હરખચદ્ર ગયચદ્ર શાહ–દામકાવાળા.

ચતુર્વિધ સંઘને પ્રાર્થના

જ્ઞાન સર્વોત્તમ ધન છે, તેમા પણ લોકોત્તરધર્મ બતાવનાર પ્રવચન મહાપુરુષના ઉદયથી પ્રાપ્ત થાય છે, તેમા જૈન સૂત્રોનો સમાવેશ થાય છે, ગણુધર ભગવ તોએ સૂત્રોની રચના કરી અને તીર્થ કરે કહેલા વિષયને પૂર્વાચાર્યોએ ટીકામા અપૂર્વ રહસ્યને રત્નોના ભ ડાર માફક પ્રકાશમા આણ્યો છે, તે ટીકાઓ સ સ્કૃતમા હોવાથી થોડાજ લાભ લેઈ શકે, તેનું જાણીને તેનુ ભાષાતર પ્રગટ કર્યુ છે છાપાની અગવડને લીધે અને લોકો શીઘ્ર લાભ લે તેવા હેતુથી જુદા જુદા પ્રેસમા કામ લીધુ છે તેથી કાગળમા ટાઇપમા શુદ્ધિમા કસર રહી છે, ભિન્નતા પણ છે આટલુ છતા જો કઇ પણ લાભ મળે તો સારૂ, એમ વિચારી આ ભાષાંતરના પુસ્તકો વાચીને તેમા રહેલો પરમાર્થ સમજીને જેમ બને તેમ વિષય કષાયથી દૂર રહી આત્મ સાધન કરવુ

આ લોકમા મેળવેલી સ પદા આ લોકનુ સુખ આપે છે, 'દાનમા' દીધેલુ આવતા ભવમા પૌદ્ગલીક સુખ આપે છે પણ ભણેલુ જ્ઞાન આત્માના શુદ્ધ સ્વભાવનો પ્રકાશ કરવાથી તેના વડે આ લોકમાજ અધ્યાત્મ શાતિ મળે છે, અને કાતો મોક્ષ મળે છે, અથવા અનુત્તર વિમાનના સર્વોત્તમ વિષયોનુ સુખ મળે છે, અને મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે

પુસ્તક વાંચવાના નિયમો.

૧ વિનય સાચવવા માટે ઉંચા આસન કે પાટ ઉપર કે સાપડામા પુસ્તક મુકી સ્થિર આસને પોતે બેસીને વાચવુ

૨ કોઇ પણ જાતનુ બીડી વિગેરેનુ કુવ્યસન રાખવુ નહિ, છતા તે કુટેવ જડ ઘાલીને બેઠી હોય, તો આ પુસ્તક વાચતા સુધી તો નજ પીવી જોઇએ

૩ સામાયિક લેઇ વાચવુ, તે સર્વોત્તમ છે, તેને માટે શ્રાવકે સામાયિક લેવા પારવાની વિધિ અવશ્ય શીખવી જોઇએ છતા ન બને તો ત્રણ નવકાર ગણીને પુસ્તક વાચવુ જોઇએ

૪ આ પુસ્તક વાચનાર જૈન ધર્મથી જાણીતો ન હોય તો તેણે વાચતા પહેલા કોઈ પણ જૈન વિદ્વાન પાસે નિચલી બાબતોનુ જ્ઞાન મેળવવુ જોઇએ

(ક) અનુયોગ એટલે વિષયનુ સમજવુ છે તે અનુયોગ દ્વાર ઉપક્રમ નિક્ષેપ અનુગમ અને નય એમ ચાર છે તે આ પુસ્તકના પહેલા ભાગમા નિર્યુક્તિકાર ભદ્રબાહુસ્વામી તથા ટીકાકાર હરિભદ્રસૂરિએ વિસ્તારથી બતાવ્યુ છે

(ખ) નિક્ષેપા ઓછામા ઓછા ચાર છે અને વધારેમા વધારે બુદ્ધિ અનુસારે જેટલા થઈ શકે તેટલા કરવાના છે

(ગ) ઉપક્રમમા લક્ષ્ય ખેચી નિક્ષેપા બતાવવાના છે તેથી

ઉપક્રમ દરેકમા બતાવ્યો છે, અને તે નિર્યુક્તિકારનુ કથન લક્ષમા લેવુ જોઇએ

(ઘ) અનુગમમા મુખ્ય સૂત્ર આવે છે, તે સૂત્રકાર બતાવે છે તે સૂત્ર સાધુએ મુખ પાઠ કરવાના છે, અને નવા દીક્ષા લીધેલાને મૂળ સૂત્ર તથા તેનો સાદો અર્થ આવ ડ્યા પછી બીજી વખત નિર્યુક્તિ સાથે અર્થ આપવો જોઇએ, અને પરિણત બુદ્ધિ વાળાને સપૂર્ણ અર્થ આપવો જોઇએ

(ચ) કેટલાક બધુઓ સુત્રાર્થ વાચવા વિના પ્રથમથી આ ટીકા વાળુ ભાષાતર વાચવા બેસે તો કટાળો આવે, માટે તેમણે મૂળ સૂત્રનુ' સાદુ ભાષતર વાચી લેવુ, કારણ કે હરિભદ્રસૂરિ મહારાજની ટીકા ત્રીજા નબ રમા છે

(છ) બહુરત્ન વસુધરા હોવાથી જૈનમા પણ કેટલાક શ્રાવકો બુદ્ધિમાન જોવામા આવ્યા છે તેમા ભરૂચ નિવાસી અનુપભાઇ મલુકચદ છે જેમણે ટીકાનુ રહસ્ય મેળવીને પ્રશ્નોતર રત્નચિતામણી જેવા ઉત્તમ ગ્રથો ભવ્ય જીવો માટે લખ્યા છે, સિવાય પોરબદર નિવાસી વલ્લભજી હીરજી વિગેરેને ઘણુ સારૂ જ્ઞાન હતુ

ॐ श्रीवीतरागाय नमः।

दशवैकालिक अध्ययन बीजुं.

दशवैकालिक ल्पापांतर.

દ્રમ પુષ્પિકા અધ્યયન સમાપ્ત થયુ હવે શ્રામણ્ય પૂર્વક મિનુ બીજુ અધ્યયન કહેવાય છે તેનો સબધ આ પ્રમાણે છે પહેલા અધ્યયનમા ધર્મપ્રશસા કહી છે અને તે અહીં જૈન શાસનમાજ છે, પણ આ જગ્યાએ તે ધર્મનો સ્વિકાર કરતા નવા સાધુને ધીરજ વખતે ન રહે, તો મોહ ઉત્પન્ન થાય તેથી મોહમા ધૈર્યવાળા થઈ ચારિત્ર ન મુકવુ, તે કહે છે

जस्स धिई तस्स तवो, जस्सतवो तस्स सुगई सुलभा,
जे अ धिइमत पुरुसा, तवोऽवि खलु दुल्लहो तेसि ॥ १ ॥

, જેને ધૈર્ય છે, તેને તપ છે અને જેને તપ છે તેને સુગતિ સુલભ છે અને જે ધૈર્ય વિનાના છે, તેને તપ પણ ખરેખર દુર્લભ છે ઉપર પ્રમાણે સબધ છે તે આ બીજા અધ્યયનના પ્રથમ પ્રમાણે ચાર નિક્ષેપા કહેવા જોઇએ અહિ જેવુ નામ તેવા ગુણવાળુ અધ્યયન હોવાથી ઉપક્રમાદિ દ્વારના સમૂહનુ

(નામ નિષ્પન્ન નિક્ષેપા) બ્યાસિના પ્રધાનપણાથી નામ નિષ્પન્ન નિક્ષેપાને નિર્યુક્તિકાર કહે છે

सामण्ण पुव्वगस्स उ निक्खेवो होइ नाम निप्फन्नो
सामण्णस्स चउक्को, तेरसगो पुव्वयस्स भवे ॥ १५२ ॥

શ્રમ સહન કરે, તે શ્રમણ, તેનો ભાવ તે શ્રામણ્ય, (સાધુ પણુ,) છે તેનુ પૂર્વ કારણ શ્રામણ્ય પૂર્વક છે સંજ્ઞામાં 'ક' પ્રત્યય લાગે છે સાધુપણાનુ મૂળ કારણ ધૈર્ય છે તે સાધુ પણાનુ મૂળ છે તે ધૈર્ય મેળવવા (રાખવા) નુ અધ્યયન છે આ ભાવાર્થ છે કે-(દુઃખ આવે ત્યારે સાધુએ ધૈર્ય રાખી વ્રત છોડવુ નહિ) તેથી શ્રામણ્ય પૂર્વકનો નામ નિષ્પન્ન નિક્ષેપો થાય છે આ કયો છે ? આવો બીજો સાંભળ્યો નથી, આ સિવાય શ્રમણપણુ બીજુ સાંભળ્યુ નથી, તેથી શ્રામણ્ય પૂર્વકજ આ છે તુ શબ્દ સામાન્ય તથા વિશેષવાળા નામના વિશેષણ અર્થ છે શ્રામણ્ય પૂર્વક આ સામાન્ય છે અને શ્રામણ્ય પૂર્વ એ વિશેષ છે તે પ્રમાણે કહે છે

શ્રામણ્યના ચાર, તથા પૂર્વક શબ્દના ૧૩ નિક્ષેપા થાય છે ॥ ૧૫૮ ॥

નિક્ષેપાનુજ વર્ણન કરે છે

समण स्सउ निक्खेवो, चउक्कओ होइ आणु पुव्वीए
दव्वे सरीर भविओ, भावेण उ संजमो समणो ॥ १५३

શ્રમણુ શબ્દનો નિક્ષેપો ચાર પ્રકારનો છે તુ શબ્દથી ા ગડ વિગેરેનુ પણ થાય પણ અહિ શ્રમણુ શબ્દવડે અધિ ાર છે તે વિશેષ અર્થ છે ચાર નિક્ષેપા અનુક્રમે કહેવા, તેમા ામ, સ્થાપના, પૂર્વ પ્રમાણે જાણુવા દ્રવ્ય શ્રમણુ બે પ્રકારના ો તે આગમથી, અને નોઆગમથી આગમથી જ્ઞાતા, પણુ ઉપયોગ ન રાખે અને નોઆગમથી જ્ઞ શરીર, ભવ્ય શરીર, તે બન્નેથી જુદો અભિલાપના ભેદવડે દ્રુમ (ઝાડ) માફક જાણુવા તે દ્રવ્યમા ભવ્ય શરીર આ ત્રીજા પદવડે ઓળખાવે છે (પહેલાની અધ્યય ૩૪ ગાથામા પા ૫૧ અધિકાર જુઓ) ભાવશ્રમણુ બે પ્રકારનો છે આગમથી જ્ઞાતા, અને ઉપયોગ રાખનાર અને નોઆગમથી ચારિત્રના પરિણામ વાળો સાધુ છે તેજ કહે છે તેજ ગાથાના ચોથા પદમા કહ્યુ છે કે ભાવથી સયત પોતે શ્રમણુ છે ॥ ૧૫૩ ॥

એનુ જ સ્વરૂપ કહે છે

•जह मम न पिय दुक्ख, जाणि य एमेव सव्व जीवाण
न हणइ न हणावेइय, सम मणईतेण सो समणो ॥१५४॥

જેમ મને દુ ખ પ્રતિકૂલ હોવાથી ગમતુ નથી, તેવુ જ પોતે સર્વ જીવોને દુ ખ પ્રતિકૂલ જાણીને પોતે જીવોને હણે નહી અને બીજા પાસે હણુવે નહી ચ શબ્દથી હણુનારાઓને અનુમોદે નહિ એમ જાણુવુ એ પ્રમાણે સમ, અણુ, એટલે સરખા ગણે તેથી તે સમણુ (શ્રમણુ) જાણુવો ॥ ૧૫૪ ॥

नत्थिय सि कोइ वेसो, पिओ व सव्वेसु चेव जीवेसु
ए एण होइ समणो, एसो अन्नोऽवि पजायो ॥ १५५

વળી સાધુઓને સર્વના ઉપર તુલ્યમન (એકભાવ) હોવાથી કોઈ ઉપર દ્વેષ કે કોઇ ઉપર પ્રેમ નથી તેથી તે સમમન (સરખા મન) વાળો હોવાથી આ શ્રમણ શબ્દનો બીજો પર્યાય થયો

तो समणो जइ सुमणो , भावेणय जइनहोइ पावमण
सयणे य जणेय समो, समोय माणावमाणेसु ॥ १५६

તેથી શ્રમણ જે સુમન તે દ્રવ્ય મનને આશ્રી સુમન (સારા મનવાળો) હોય અને ભાવથી પણ સારા મનવાળો હોય પણ પાપી ન હોવો જોઇએ (તો તે શ્રમણ જાણવો) એટલે સગા ઉપર જેવો પ્રેમ રાખે, તેમ બધા જીવ ઉપર પ્રેમ રાખે અને માન અપમાનમા સમપણું રાખે (અહંકાર કે દીનતા ન કરે) ॥ १५६ ॥

उरग गिरि जलण सागर, नहयल तरुगण समोय जोहोइ
भमर मिगधरणि जलरुह, रवि पवण समो जओ समणो ॥१५

ઉદર વિગેરેના ખોદેલા દરમા સાપ રહે, પણ ઇચ્છિત • ખોદી શકે, તેથી ગમે તેમ દુ ખથી રહેવુ પડે તથા કોમળ ચામડી છોલાય, ત્યા કીડીઓની પીડા પામે તેથી સાપ એક દૃ રાખીને ચાલે તેજ પ્રમાણે સાધુને પારકાના આપેલા ઘરમ

કેવું, તે પણ કષ્ટ છે તથા ના ૨ દેવ વર્તા ... થાય. તેથી ચવા માટે એક દ્રષ્ટિ રાખી ચાલવું પડે તેથી શ્રમણને ... સાપ) ની ઉપમા આપી છે તથા પર્વત રૂપ વિગેરે ... કના પવનથી સાધુ ગિરિમાફક નિ ... તથા તપરૂપ ... જના પ્રધાનપણાથી, તથા અગ્નિ ... લાકડા નાખે, તોપણ તૃષ્ણા વાળોજ હોય અને ... ક્ષણ કરે, તેમ સાધુ પણ સૂત્ર અર્થની ... શોભ હોય તથા સાધુને કલ્પે, તેવુ એષણીય, અશન વિગેરેમાં ... અરસાદિક, મળે તેમાં રાગ દ્વેષ ન કરતાં ને ... થી અગ્નિની ઉપમા ઘટે છે સાગરમાં ગંભીરપણું, તેમ સાધુમાં જ્ઞાન વિગેરે રત્નોથી તે ગંભીર હોય છે તથા ... માફક મુનિમર્યાદા ન છોડે. તેથી સાગર તુલ્ય છે. આકાશને ... વિગેરેનું અવલંબન નથી, તેમ મુનિને પણ કોઈનું અવ... લંબન ન હોય માટે આકાશ સમ છે ... વૃક્ષ હોય તથા પક્ષીઓને આશ્રય આપે, તથા ... હોય તેજ પ્રમાણે મુનિ મોક્ષનો અર્થી પ્રાણી માત્રને ... રૂપ, તથા શત્રુ મિત્રમાં સમાન ... હોય, માટે વૃક્ષ સમાન મુનિ હોય છે ભમરો અનિયત (...) તેવી વૃત્તિવાળો હોય છે માટે મુનિને ભ્રમરની ...

૬ સંસારમાં મૃગ ... થી ઉદ્વેગ બનેલો હમેશા મુનિ ...

पव्वइए अणगारे, पासंडे चरग तावसे भिक्खू
परिवाइ ए य समणे, निग्गंथे संजए मुत्ते ॥१५८॥

પ્રકર્ષથી વર્જિત (દૂર થયો) એટલે આરંભ પરિગ્રહથી દૂર તે પ્રવર્જિત તથા અગાર (ઘર) વિનાનો તેને દ્રવ્યથી અને ભાવથી, અગાર નથી તથા વ્રત, તેજ પાખંડ, અને તે વ્રત જેને હોય, તે પાખંડી છે કહ્યું છે કે—

पासंड व्रत मित्याहुस्त यस्या स्त्यमल भुवि
सपाखंडी वदन्त्यन्ये कर्म पाशाद्वि निर्गतः (त) ॥१॥

ચરે એટલે તપમાં ચરે, તે ચરક (મુનિ) તપ કરે તેથી તાપસ, ભિક્ષાનો આચાર માટે ભિક્ષુ અથવા આઠ કર્મને ભેદે તેથી ભિક્ષુ છે તથા પરિ (બધી રીતે) પાપોને વર્જવાથી

બચાવે છે રાગદ્વેષ વિગેરે ભાવથી રહિત હોવાથી, દ્રવ્ય છે અથવા દ્રવવુ, એટલે તેના તેવા જ્ઞાનાદિ પ્રકારને પ્રાપ્ત થવુ, તે દ્રવ્ય છે મુનિ પૂર્વ માફક છે ચ શબ્દ સમુચ્ચય (જોડવા) માટે છે ક્રોધનો વિજય કરવાથી ક્ષમા રાખે, તે ક્ષાન્ત છે એ પ્રમાણે ઇન્દ્રિયાદિને દમન કરવાથી દાન્ત છે પ્રાણાતિપાત વિગેરે-પાપોથી નિવૃત્ત એટલે વિરત કહેવાય છે તથા સગા વહાલા મિત્રનો સ્નેહ ત્યાગવાથી રૂક્ષ છે સસારથી તરવાના અર્થવાળો હોવાથી તીરાર્થી છે અથવા સમ્યકત્વ વિગેરે ઉત્તમ ગુણો પ્રાપ્ત કરવાથી, સસારનુ પરિમાણુ (હદ બાધવા) થી તીરસ્થ કહેવાય છે આ બધા શ્રમણના નામો છે ॥ ૧૫૯ ॥ શ્રમણ શબ્દનુ વર્ણન કર્યું હવે પૂર્વ શબ્દનુ વર્ણન કરે છે તેનો નિક્ષેપો તેર પ્રકારનો છે તે બતાવે છે

णाम ठवणा दविए, खेत्तेकाले दिसि तार खेत्तय
पनवग पुव्व वत्थू, पाहुड अइ पाहुडे भावे ॥ १६० ॥

નામ સ્થાપના સુગમ છે દ્રવ્ય પૂર્વ તે અકુરા પહેલા બીજ છે દહિ પહેલા દૂધ છે તથા ગ્સ, ફાણિત, (રાબ)થી વિગેરે પહેલા છે આ એક બીજાની અપેક્ષાએ પૂર્વ છે, ક્ષેત્ર પૂર્વ એટલે જવના ક્ષેત્રથી શાલીનુ ક્ષેત્ર પૂર્વ છે (પહેલા ભાત વાવ્યો અને પછી જવ વાવ્ય) તે એક બીજાની અપેક્ષાએ પૂર્વ (પહેલા) છે તથા અપેક્ષાએ જવ પ્રથમ અને પછી ભાત કહેવાય તોપણુ નિર્દોષ છે કાળ પૂર્વ તે શરદ પહેલા વર્ષા

રૂતુ છે તથા રાતથી પહેલા દિવસ છે વિગેરે જાણવા અથવા આવલિકાના પહેલા (પૂર્વ) સમય છે દિશા પૂર્વ તે આ દિશાઓ રૂચક પ્રદેશને આશ્રયી છે તાપક્ષેત્ર પૂર્વ તે સૂર્યના ઉદયને આશ્રયી છે જ્યા ઉભો રહીને સૂર્યને દેખે, તે જ્યા ઉગે, તે તેની અપેક્ષાએ પૂર્વદિશાએ છે (જેમ ઉજ્જનથી કલકત્તા પૂર્વમા છે) કહ્યુ છે કે–

जस्स जओ आदिचो, उदेइ सा तस्स होइ पुव्वादिसा

વિગેરે છે પ્રજ્ઞાપક પૂર્વ તે પ્રજ્ઞાપન (પ્રજ્ઞાપક) ને આશ્રયીને પૂર્વ દિશા જેના સન્મુખજ આ ઉભો તેજ તેની પૂર્વ છે પૂર્વ પૂર્વ તે ચૌદ પૂર્વ બારમા અગમા છે તેમાનુ પહેલુ પૂર્વ લેવુ અને તે ઉત્પાદ પૂર્વ છે એ પ્રમાણે વસ્તુમા તથા પ્રાભત, અતિ પ્રાભૃત મા પણ લેવુ એટલે વસ્તુપૂર્વ, પ્રાભૃત પૂર્વ, અતિ પ્રાભૃત પૂર્વ, પણ જાણવા આગ પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ વાળા છે ભાવ પૂર્વ, તે પહેલો ભાવ લેવો તે ઔદયિક જાણવો આ ગાથાનો અર્થ છે ॥ ૧૬૦ ॥ નામ નિષ્પન્ન નિક્ષેપો કહ્યો હવે સૂત્ર આલાપક નિષ્પન્ન નિક્ષેપનો અવસર છે વિગેરેનુ વર્ણન (ચર્ચા) પૂર્વે કહ્યા માફક જાણવુ તે ઠેઠ સૂત્રાનુ ગમમા અસ્ખલિત વિગેરે ગુણયુક્ત સૂત્ર બોલવુ તે આ પ્રમાણે છે

બીજા અધ્યયનનુ ૧ લુ સૂત્ર (ગાથા) કહે છે

कहंनु कुज्जा सामण्णं, जो कामे न निवारए
पए पए विसीदंतो, स कप्पस्स वसंग ओ ! ॥ सू० १ ॥

અહિ સહિતાદિ ક્રમથી બધા સૂત્રોનુ વ્યાખ્યાન કરતા ગ્રથ વધી જાય માટે સૂત્રના પરિજ્ઞાન સબધી ભાવાર્થ માત્ર કહે છે તેમા પણ કેટલો, હુ ? ક્યારે ? કેવી રીતે ? ઈત્યાદિ અદશ્ય પાઠાન્તર (બીજી પ્રતિઓમા જુદા પાઠ) છે તેને ત્યાગીને જેટલુ દેખાય છે તેજ વર્ણન કરૂ છુ (હરિભદ્રસૂરિ મહારાજ પહેલા બનેલી ટીકામા આ પાઠ છતા દેખાતા આદર્શોમા અદશ્ય ગાનતા હોવાથી તે મુકી દીધા છે)

कथन्नु कुर्यात् श्रामण्य, यः कामान्न निवारयति ?

જે કામોને (ઇન્દ્રિયોના અભિલાષોને) ન નિવારે, તે સાધુપણાને કેવી રીતે કરે મૂળમા 'નુ' શબ્દ આક્ષેપના અર્થમા છે જેમકે જે પ્રજાનુ રક્ષણ ન કરે, તેને રાજા કેમ કહેવાય અથવા જે અપશબ્દો (ખોટા શબ્દો) વાપરે, તે વૈયાકરણી કેમ કહેવાય અર્થાત્ તે રાજા પણ નહિ અને વૈયાકરણી પણ નહિ તેમ સાધુ પણ ન કહેવાય જે કામોને ન રોકે, તો હવે શા માટે અભિલાષોને રોકતો નથી તે કહે છે તેમા નિમિત્ત કારણ હેતુઓમા સર્વે વિભક્તિઓનુ પ્રાય દર્શન છે એ વચન છે તેથી પ્રથમ કારણો કહે છે

पदे पदे विषीदन् सकल्पस्य वशंगतः

એટલે કામ (ઇચ્છાને) ન રોકવાથી ઇન્દ્રિયો વિગેરેના અપરાધ પદની અપેક્ષાએ પગલે પગલે સકલ્પને વશ થવાથી (દુખી થવાથી) તે સાધુ કેવી રીતે કહેવાય ? સકલ્પ તે

રૂતુ છે તથા રાતથી પહેલા દિવસ છે વિગેરે જાણવા અથવા આવલિકાના પહેલા (પૂર્વ) સમય છે દિશા પૂર્વ તે આ દિશાઓ રૂચક પ્રદેશને આશ્રયી છે તાપક્ષેત્ર પૂર્વ તે સૂર્યના ઉદયને આશ્રયી છે જ્યાં ઉભો રહીને સૂર્યને દેખે, તે જ્યા ઉગે, તે તેની અપેક્ષાએ પૂર્વદિશાએ છે (જેમ ઉજ્જનથી કલકત્તા પૂર્વમા છે) કહ્યુ છે કે—

जस्स जओ आदिच्चो, उदेइ सा तस्स होइ पूव्वादिसा

વિગેરે છે પ્રજ્ઞાપક પૂર્વ તે પ્રજ્ઞાપન (પ્રજ્ઞાપક) ને આશ્રયીને પૂર્વ દિશા જેના સન્મુખજ આ ઉભો તેજ તેની પૂર્વ છે પૂર્વ પૂર્વ તે ચૌદ પૂર્વ બ રમા અ ગમા છે તેમાનુ પહેલુ પૂર્વ લેવુ અને તે ઉત્પાદ પૂર્વ છે એ પ્રમાણે વસ્તુમા તથા પ્રાભૃત, અતિ પ્રાભૃત મા પણ લેવુ એટલે વસ્તુપૂર્વ, પ્રાભૃત પૂર્વ, અતિ પ્રાભૃત પૂર્વ, પણ જાણવા આઅ પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ વાળા છે ભાવ પૂર્વ, તે પહેલો ભાવ લેવો તે ઔદયિક જાણવો આ ગાથાનો અર્થ છે ॥ ૧૬૦ ॥ નામ નિષ્પન્ન નિક્ષેપો કહ્યો હવે સૂત્ર આલાપક નિષ્પન્ન નિક્ષેપનો અવસર છે વિગેરેનુ વર્ણન (ચર્ચા) પૂર્વે કહ્યા માફક જાણુવુ તે ઠેઠ સૂત્રાનુ ગમમા અસ્ખલિત વિગેરે ગુણયુક્ત સૂત્ર બોલવુ તે આ પ્રમાણે છે

બીજા અધ્યયનનુ ૧ લુ સૂત્ર (ગાથા) કહે છે

कहंनु कुज्जा सामण्ण, जो कामे न निवारए
पए पए निसीदंतो, सं कप्पस्स नसंग ओ ! ॥ सू० १ ॥

અહિ સંહિતાદિ ક્રમથી બધા સૂત્રોનું વ્યાખ્યાન કરતા ગ્રંથ વધી જાય. માટે સૂત્રના પરિજ્ઞાન સંબંધી ભાવાર્થ માત્ર કહે છે તેમાં પણ કેટલો, શું? ક્યારે? કેવી રીતે? ઈત્યાદિ અદૃશ્ય પાઠાન્તર (બીજી પ્રતિઓમાં જુદા પાઠ) છે તેને ત્યાગીને જેટલું દેખાય છે તેજ વર્ણન કરું છું (હરિભદ્રસૂરિ મહારાજે પહેલા બનેલી ટીકામાં આ પાઠ છના દેખાતા આદર્શોમાં અદૃશ્ય ગ્રંથના હોવાથી તે મુકી દીધા છે)

कथन्नु कुर्यात् श्रामण्य, यः कामान्न निवारयति ?

જે કામોને (ઈન્દ્રિયોના અભિલાષોને) ન નિવારે, તે સાધુપણાને કેવી રીતે કરે મૂળમાં 'નુ' શબ્દ આક્ષેપના અર્થમાં છે જેમકે જે પ્રજાનું રક્ષણ ન કરે, તેને રાજા કેમ કહેવાય અથવા જે અપશબ્દો (ખોટા શબ્દો) વાપરે, તે વૈયાકરણી કેમ કહેવાય અર્થાત્ તે રાજા પણ નહિ અને વૈયાકરણી પણ નહિ તેમ સાધુ પણ ન કહેવાય જે કામોને ન રોકે, તો હવે શા માટે અભિલાષોને રોકતો નથી તે [illegible] તેમાં નિમિત્ત કારણ હેતુઓમાં સર્વ વિભક્તિઓ [illegible] તે છે એ વચન છે તેથી પ્રથમ કારણો [illegible] પદનો

पदे पदे विषीदन् [illegible] ાને થાય,

એટલે કામ ([illegible]

અપરાધ પદની [illegible]

(દુ ખી [illegible]

અપ્રશસ્ત અધ્યવસાય છે આ સૂત્રોનો સમાસ (સામટો) અર્થ છે પણ અવયવનો અર્થ સૂત્ર સ્પર્શિક નિર્યુક્તિ વડે બતાવે છે તેમા પણ બીજા પદોના અર્થ વિષયને છોડીને કામ પદાર્થ ત્યાગવાની બાબતમા ઉપયોગી હોવાથી તેનુ સ્વરૂપ બતાવે છે

नाम ठवणा कामा, दव्व कामाय भाव कामाय
एसो खलु कामाणं, निक्खेवो चउ व्विहो होइ ॥ १६१ ॥

નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય, અને ભાવ, તે દરેકમા કામ શબ્દ જોડવો એટલે નામ કામ, સ્થાપના કામ, દ્રવ્ય કામ, અને ભાવ કામ, એ ચાર ભેદ છે ચ શબ્દથી દરેક ભેદોના અતર ભેદો સૂચવ્યા છે તથા સમુચ્ચય (તે ચારેને જોડવા) માટે તે ચાર પ્રકારનો કામ શબ્દનો નિક્ષેપો છે ॥ १६१ ॥ તેમા નામ સ્થાપના સુગમ છે, તેને છોડીને દ્રવ્ય કામનુ સ્વરૂપ બતાવે છે

सद्द रस रुव गंधा फासा, उदय कराय जे दव्वा
दुविहाय भाव कामा, इच्छा कामा मयण कामा ॥ १६२ ॥

શબ્દ, રસ, રૂપ, ગધ સ્પર્શ, એ પાચ મોહના ઉદયને લીધે હારેલા પ્રાણીઓથી ઇચ્છાય છે ને કામ છે અને મોહનો ઉદય કરનારા જે જે દ્રવ્યો સઘાટક (   ) વિકટ માસ વિગેરે છે, તે પણ મદન કામ નામના ' ભાવકર્મના ' હેતુથી તે દ્રવ્ય કામ છે હવે ભાવ કામ કહે છે તે ઇચ્છા કામ, અને

મદન કામ, એમ બે પ્રકારે છે તેમા એષણમ્ એટલે ઇચ્છા, તે ઇચ્છાજ ચિત્તના અભિલાષ રૂપે હોવાથી કામ તેની ઈચ્છા, માટે ઇચ્છા કામ તથા મદ કરાવે, તે મદન, આ વિચિત્ર પ્રકારનો મોહોદય છે તેજ કામની પ્રવૃત્તિનો હેતુ હોવાથી કામ તે મદન કામ જાણવો ॥ ૧૬૨ ॥

હવે ઈચ્છા કામનુ વર્ણન કરે છે

इच्छा पसत्थ मपसत्थिगाय, मयण मिवेय उवओगो
तेणहिगारो तस्साउ वयंति धीरा निरुत्तमिण ॥ १६३ ॥

ઇચ્છા પ્રશસ્ત, અને અપ્રશસ્ત, એમ બે પ્રકારે છે (ગાથામા અનુસ્વાર ફક્ત ગાથાનુ સુખથી ઉચ્ચાર થાય, તેટલાજ માટે છે) તેમા પ્રશસ્ત ઇચ્છા તે ધર્મ અને મોક્ષને ઇચ્છવાની છે, અપ્રશસ્ત તે યુદ્ધ, અને શત્રુની છે ઈચ્છા કામો બતાવ્યા હવે મદન કામો કહે છે મદન શબ્દથી ચાલતી વાતને અનુસરી મદન કામ બનેનુ વર્ણન કરવુ જોઇએ તે મદન કયો? ઉત્તર–વેદ ઉપયોગ છે તે, જે વેદાય તે વેદ સ્ત્રી વેદ વિગેરે ત્રણ છે તેનો ઉપયોગ, એટલે તેનો વિપાક ભોગવવો તે છે બીજા આચાર્ય કહે છે કે 'તેનો વ્યાપાર' એટલે વેદનો વ્યાપાર એમ અર્થ કરવો જેમકે સ્ત્રી વેદનો ઉદય સ્ત્રીને થાય, ત્યારે પુરુષની પ્રાર્થના કરે, વિગેરે બીજા વેદોમા પણ જાણવુ તે મદન કામનો અધિકાર અહીં આ છે બાકી પૂર્વે જે કામ સબધી ભેદો સરખા ઉચ્ચારવાળા છે, તેથી કહ્યા છે પણ

જરૂર તો મદન કામની હોવાથી ધીર પુરૂષો તીર્થંકર ગણધરો વિગેરે તેનુ નિરૂક્ત (વર્ણન) કરે છે તેનુ લક્ષણ હવે પછી કહે છે

विसय सुहेसु पसत्त, अवुह जण कामराग पडिवद्ध
उक्का मयति जीव, धम्मा ओ तेण ते कामा ॥ १६४ ॥

વિષીદાય એટલે જેમા પ્રાણીઓ બધાય તે વિષય શબ્દ વિગેરે પાચ છે તેનાથી સુખ મેળવવા, તેમા પ્રસક્ત એટલે આસક્ત થયેલો જીવ છે તેના બીજા વિશેષણ કહે છે જેનો પરિવાર પણ અબુધજન હોય એટલે અકલ્યાણ કરનારા જેના મિત્ર પરિજન છે એનાવડે બાહ્ય વિષય સુખની પ્રવૃત્તિનુ હેતુ પણુ કહેલ છે આ કામરાગમા પ્રતિબદ્ધ, એટલે કામ તે મદન કામ, તેનાથી રાગ (વિષય વાછા) થાય, તેમા બધાયેલો છે આપદથી અભ્યતર વિષય સુખ પ્રસક્તિ હેતુપણુ કહ્યુ તેનો ભાવાર્થ આ છે કે તેનો પરિવાર મૂર્ખ છે અને પોતે કામમા રાગી છે તેથી તે વિષય સુખમા પ્રસક્ત કહ્યો

પ્ર શા માટે ?

ઉત્તર-નિરૂક્તના વિચિત્રપણાથી કહ્યુ તેના પ્રત્યનીકપણાથી જીવને કુમાર્ગે દોરે છે

પ્ર કયાથી ?

ઉત્તર-ધર્મથી-યત્તદ્ બન્ને અવ્યયનો નિત્ય સબધ છે

તેથી એમ બતાવ્યુ કે-જે સામાન્ય કારણવડે જીવ ધર્મ ભ્રષ્ટથી થાય, તેજ કામરાગ અથવા કામ જાણવા. બીજા આચાર્યો આમ કહે છે (ઉત્કામયતિ યસ્માત્ ઇતિ) એટલે અબુધ (મૂર્ખ) જન જેનાથી ઉલટે માર્ગે જાય, તે કામ લેવો બાકીનો અર્થ પૂર્વ માફક છે

(વિષય સુખમા પ્રસક્ત થયેલો, મૂર્ખ માણસ જે કામ રાગમા પ્રતિબદ્ધ હોય, તે જીવને જે ઉન્માર્ગે દોરે છે તેથી તે કામ કહેવાય છે અર્થાત્ કામ તેજ જીવને ભ્રષ્ટ કરે છે) ॥ ૧૬૪ ॥

અન્ન પિયમે નામ, कामारोगत्ति पडिया विंति
कामे पत्थे माणो रोगे पत्थेइ खलु जंतू ॥ १६५ ॥

હવે એ ' કામ ' ના બીજા નામો કહે છે

પ્ર કેવા ?

ઉત્ત૦-કામો તે રોગો છે એવુ પંડિતો કહે છે

પ્ર-શા માટે ?

ઉ-કામોને વાછતો જતુ (પ્રાણી) ખરેખર રોગોને વાછે છે કારણ કે કામ પોતે રોગના રૂપેજ છે કારણમા કાર્યનો ઉપચાર કર્યો (અર્થાત્ જે કુમાર્ગે જાય તે કારણ અને કુસગથી ઇન્દ્રિ સડી જાય વિગેરે રોગ થાય તે કાર્ય છે. એટલે કુસગ તેજ રોગ થયો) ॥ ૧૬૫ ॥

આ પ્રમાણે પૂર્વની અર્ધી ગાથામા સૂત્ર સ્પર્શિક નિર્યુક્તિ બતાવી હવે ઉત્તરાર્ધ ગાથામા પદોના અવયવનો અધિકાર કહે છે

णाम पय ठवण पयं, दव्व पयं चेव होइ भाव पय
एक्केकं पि य एतो णेग विह होइ नायव्व ॥ १६६ ॥

નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય, અને ભાવ, એમ નિશ્ચે ચાર પ્રકારે પદ છે અને તે એક એક પણ અનેક પ્રકારનુ છે, એમ જાણવુ સમાસથી ગાથાનો અર્થ કહ્યો ॥ १६६ ॥

હવે અવયવ અર્થ કહેનામા નામ સ્થાપના સુગમ હોવાથી દ્રવ્યપદને કહે છે

आउंट्टि मउक्किं उणणेज्ज पीलिमं च रंगं च
गथिमं वेढिमं पूरिम वाइम सघाइम च्छेज्ज ॥ १६७ ॥

આ કુટ્ટિક એટલે રૂપૈયો જેમ ઉપરથી અને નીચેથી પણ મુખ ભરીને કુટાય છે (બન્ને બાજુ છાપ પડે છે) ઉત્કીર્ણ એટલે પત્થર વિગેરેમા લેખ અથવા નામ કોતરે છે તથા બકુલ વિગેરે ફૂલોના આકારો માટીના બીબા કરીને તેમા પકાવે (દબાવે) પછી તેમા મીણ ઉનુ કરીને રેડે, તો મીણોના ફૂલો બને છે (તેવીજ રીતે ખાંડના રમકડા બને છે) આ ઉપનેય ( ) છે પીડા વસ્ત્ર વીટાળેલા વસ્ત્રની ભગાવઝી રૂપે છે રાતા અવયવની (છબિનુ) ચિત્ર રૂપવાળુ અને રંગવાળુ છે ' ચ ' શબ્દ સમુચ્ચય માટે છે ગ્રથિત એટલે ગુથેલી

ફૂલોની માળા વિગેરે તે વેષ્ટિમ તે ફૂલોનો મુકુટ બનાવે તે માટીની કુંડીના રૂપે અનેક છીદ્રોવાળું ફૂલોનું સ્થાન છે તે પૂરિમ છે વાતવ્ય એટલે વણકર કપડાની અંદર ઘોડા વિગેરેનો આકાર ચિતરેલો હોય તે ને સઘાત્ય એટલે કાચળી વિગેરે કપડાના ટુકડા જોડી બનાવ્યા હોય તે છેદ્ય એટલે ઝાડના પાદડામા છેદ પાડી બનાવે તે આ દરેકને પદ પણ એટલા માટે કે વ્યાકરણની રીતે જોવાથી પદ થાય, ઓળાય ત અર્થના યોગથી ઉપગ્ના દરેકને પદ ગણ્યુ અને દ્રવ્યપણુ એટલા માટે કે તે રૂપે તે બનેલુ છે આ દ્રવ્ય પદ કહ્યુ હવે ભાવ પદ કહે છે

भाव पय पिय दुनिह, अवराह पयच नोय अवराह
नो अवराह दुनिह, माउग नो माउग चेव ॥ १६८ ॥

ભાવ પદ બે પ્રકારનુ છે, તે બતાવે છે અપરાધનું જે હેતુભૂત પદ તે અપરાધ પદ છે ઇન્દ્રિય વિગેરે વસ્તુ છે 'ચકાર' દરેકમા રહેલા અંતર ભેદોને સૂચવે છે અને નો અવરાહ શબ્દથી ગ્રબધી ઉપન્યાસથી (૨) નો અપરાધ પદ છે તેમા અપરાધનથી એમ ગણીનોઅપરાધ પદ જાણવુ તેના પણ બે ભેદ છે માતૃકા પદ, અને નોમાતૃકા પદ છે તેમા માતૃકા પદ એટલે અક્ષરો છે અથવા માતૃકા ભૂતનુ પદ તે માતૃકા પદ છે જેમકે દષ્ટિવાદ (બારમા અંગ) મા 'उप्पन्नेइवा' વિગેરે છે

નો માતૃકાનો અધિકાર ૧૬૯ મી ગાથામા કહ્યો છે ॥ ૧૬૮ ॥

नो माउग पि दुविह, गहियं चपइन्नयं च योद्धव्वं
गहियं चउप्पयार, पईन्नग होइ (अ) णेगविह ॥ १६९ ॥

નોમાતૃકા પદ પ્રકીર્ણ, અને ગ્રથિત એમ બે પ્રકારે છે ગ્રથિત, એટલે રચેલા અથવા બાધેલા (જોડેલા) તે બધાનો એકજ અર્થ છે તેનાથી બીજુ પ્રકીર્ણ, એટલે પ્રકીર્ણકને યોગ્ય, કથાનુ ઉપયોગી જ્ઞાન છે ગ્રથિત, ચાર પ્રકારે છે તે ગદ્ય વિગેરે જાણવુ પ્રકીર્ણક કહેલા લક્ષણવાળુ હોવાથી અનેક પ્રકારનુ છે ॥ ૧૬૯ ॥

ગ્રથિતનુ વર્ણન કરે છે

गज्जं पज्ज गेय चूएणं च चउव्विहं तु गहिय पय
ति समुट्ठाण सव्व, इइ बेंति सलक्खणा कइणो ॥ १७० ॥

ગદ્યપદ ગેય ચોર્ણ એ ચાર પ્રકારનુજ ગ્રથિત પદ છે કારણકે તે પ્રમાણેજ ગ્રથ રચના થાય છે અને આ ધર્મ અર્થ કામ એ ત્રણ માટે એની ઉત્પત્તિ (સમુત્થાન) છે માટે તેત્રિ સમુત્થાન કહેવાય છે સર્વ શબ્દ સપૂર્ણ માટે છે

શકા-એ પ્રમાણે ગ્રથ રચના ઉપરના ત્રણ માટે હોય તો મોક્ષ સમુત્થાન માટે ગદ્યાદિ ગ્રથ રચનાનો અભાવ થશે

ઉત્તર-તેમ નથી કારણ કે મોક્ષનુ સમુત્થાન ધર્મ સમુ-

સ્થાનમા સમાય છે કારણ કે ધર્મ કારણથી મિશ્ર કર્યા કરે છે. એટલે ધર્મ કારણ છે તેનુ કાર્ય તે ધર્મ વિષે મિશ્ર છે અને બીજા આચાર્ય કહે છે કે–ત્રિભુવનનાં [illegible] ધાતુ [illegible] ભૂજ હેતુ (કારણ કે તેમના [illegible] મિશ્ર [illegible]) એ પ્રમાણે લક્ષણ જાણનારા કવિઓ કહે છે ॥ ૧૦૦ ॥

હવે ગદ્યનુ લક્ષણ કહે છે

महुर हेउ निजुत्तं गहिय मपायं विराम मंतुयं
इमरि मिय पज्जमाणं कव्य गज्जंति नायव्वं ॥ १०१ ॥

મધુર એટલે સૂત્રને અર્થ એ બન્ને પ્રકારે કાનને આનંદ આપે તેવુ તથા હેતુ નિયુક્ત એટલે [illegible] (ઉપયોગી) ગ્રથિત અનુક્રમે [illegible] [illegible] તે વિશિષ્ટ છંદની રચના વિનાનુ [illegible] [illegible] પદ હોય તેમ ન હોય, વિરામ એટલે વિરામ [illegible] [illegible] વાનુ કેટલાક આચાર્ય એમ કહે છે કે [illegible] [illegible] પણ સૂત્ર પાઠથી ન બને જેમ કે—

जिणवर पादार विंद मदाणि उवहिमद्र पराणएवराईद
सममाणिउ नचिंहइाणि

જિનેશ્વર પાદારવિંદ [illegible] [illegible] [illegible] એ પ્રમાણે સમાસ કર્યા વિના ન બને [illegible] [illegible] વિશેષ સંયુક્ત આ છે [illegible] [illegible]

થાય છે એમ કેટલાક આચાર્ય કહે છે ત્યારે બીજા કહે છે કે અપરિમિતજ બ્રહત (મોટુ) થાય છે છેવટે મૃદુ બોલાય છે એમ બાકી જાણવુ કાવ્ય ગદ્ય આ પ્રમાણે જાણવુ ॥ ૧૭૧ ॥

હવે પદ્યનુ વર્ણન કરે છે

पज्जंतु होइ तिविहं, सम मद्ध मम च नाम विसमंच
पाएहिं अक्खरेहिं य एव निहिएणु कई बेंति ॥ १७२ ॥

સમ અર્ધ સમ અને વિષમ એમ ત્રણ પ્રકારે કાવ્ય પદ્ય છે પ્રશ્ન–તે કોની સાથે સમ (બરાબર) છે

ઉત્તર–પાદ અને અક્ષરો સાથે સમપણુ છે, એટલે ચાર પદનો શ્લોક તથા ગુરુલઘુ અક્ષરની સમાનતા છે બીજા આચાર્ય આ પ્રમાણે કહે છે કે સમ અને અર્ધ સમ એટલે જેમા પહેલુ, ત્રીજુ અને બીજુ ચોથુ પદ સમાન હોય અને વિષમમા બધા પદોમા સમાન અક્ષર ન હોય એમ વિધિ જાણનારા એટલે છન્દશાસ્ત્ર ભણેલા કવિઓ કહે છે ॥ ૧૭૨ ॥

ततिसम तालसम वण्णसम गहसम लय ममच
कव्वंतु होइगेय पंचविह गीय सन्नाए ॥ १७३ ॥

તન્ત્રીસમ, તાલસમ, ગ્રહસમ, વર્ણસમ અને લયસમ, એમ કાવ્ય પાચ પ્રકારે હોય છે જે ગવાય તે ગીત, અથવા ગેય તે પૂર્વે કહેલી વિધિ પ્રમાણે પાચ પ્રકારે ગીતસંજ્ઞા છે તેમા પ્રથમ તન્ત્રીસમ એટલે વિણા વિગેરે તન્ત્રીમા ગાતા શબ્દ-

રડે તુલ્ય અને મળેલા હોય છે એ પ્રમાણે તાલ વિગેરેમા પણ યોજના કરવી. હવે તાલ એટલે શું ? ઉત્તર-હસ્તગમા (તાલી પાડીને ગાય તે) વર્ણ તે સ્વર સાત લેવા, જેમા નિષાદ પંચમ વિગેરે છે અને ગ્રહ એટલે ઉપેપ લેવા, બીજા આચાર્ય કહે છે કે પ્રારભ રસથી વિશેષ પણ લેવું લય એટલે તત્રીસ્વન વિશેષ છે

तत्थ किल कोण एपतंती छिप्पइतमोणहेहिं
यणुमज्जिजइ तत्थ अधारिमोमरो उद्देइ सोलयोणि

— તેમા કોણ (ખુણે) થી તત્રી સ્પર્શાય છે તણથી અનુમૃદાય (દબાય) છે તેમાથી બીજા જેવો સ્વર ઉઠે છે, તેને લય કહે છે ॥ ૧૭૩ ॥ હવે ચોથું પદ કહે છે

- अत्थ महुल महत्थ हेउ निवामो वसग्ग गमीरं
बहुपाय मनोच्छिन्न, गमणय सुद्ध च चुपणपय ॥१७४॥

नो अवराह पय गयं

જ્મા અર્થ (વિષય) ઘણો હોય તે અર્થ બહુલ છે બહુલ સબધી શ્લોક

कचित्प्रवृत्तिः कचिदप्रवृत्तिः
क्वचिद्वि भाषा कचिदन्यदेव,
निर्यविधानं बहुधासमीक्ष्य
चतुर्विधं बाहुलकं वदन्ति ॥ १ ॥

કોઈ જગોએ પ્રવૃત્તિ કોઈ જગોએ અપ્રવૃત્તિ કોઈ જ ગ્યાએ વિભાષા અને કોઇ જગાએ વળી બીજુ જ એમ વિવિધ વિધાન ઘણે પ્રકારે દેખીને વિદ્વાન પુરૂષો ચાર પ્રકારનુ બાહુલક (બહોળાપણુ) કહે છે તેથી એ પ્રકારે અર્થનુ બહુત જાણવુ તથા મહાન્ અર્થ તે મહાન એટલે પ્રધાન હોય ઉપાદેય પ્રતિપાદકપણે અર્થ જેમા હોય તે મહાર્થ જાણવો, હેતુ નિપાત ઉપસર્ગ વડે ગભીર હોય, બીજી રીતે ઉત્પન્ન ન થાય (તેનાથીજ તે સિદ્ધ થાય) તેને હેતુ કહે છે જેમકે મારોજ આ ઘોડો છે કેમકે આ ચિન્હ મારાજ ઘોડામા હતુ અને "ચ વા ખલુ" વિગેરે શબ્દ નિપાત ઉપસર્ગો છે એમનાવડે અગાધ હોય બહુપાદ એટલે અપરિમિતપાદ, તથા અવ્યવચ્છિન્ન એટલે શ્લોકની માફક વિરામ રહિત તથા ગમ અને નયવડે શુદ્ધિ હોય છે છતા અર્થ જુદો હોય જેમકે—इह खलु छज्जीवणिया कयरा खलु सा छज्जीवणिया इत्यादि. દશ વૈકાલિક ચોથા અધ્યયનનું આ પહેલુ સૂત્ર છે નયો નૈગમ વિગેરે સાત છે તે જાણીતા છે ગમ અને નયથી શુદ્ધ હોય તેજ ચૌર્યપદ બ્રહ્મચર્ય અધ્યયન પદ માફક છે ॥ ૧૭૪ ॥ ગ્રથિત કહ્યું પ્રકીર્ણક તો લોકથી જાણવુ તે નોઅપરાધ પદ કહ્યુ છે હવે અપરાધ પદ કહે છે

इंदिय विषय कसाया, परिसहा वेयणाय उवसग्गा
एए अवराहपया, जत्थ विसीयंति दुम्मेहा ॥ १७५ ॥

ઇન્દ્રિયો શરીર નાક વિગેરે વિષયો સ્પર્શ ગધ વિગેરે છે

મા ગૃદ્ધ થતા
છેવટે તિર્યંચ
હજાર શીલાગના
ને વર્જે

हिं पन्नत्ता ।
ज्जा ॥१७६॥

તે ભાવ સમાધિ
જિનેશ્વરે કહેલા
અપરાધ પદોને
ગાથા કહે છે

ण धम्मेय
त्ति ॥ १७७ ॥

समत्ता

છે કરવુ,
મૈથુન
પરીષ

પડી હોવાની ના પાડી.

નહાવાનુ માગ્યે બાપે સચિત્ત પાણીએ નહાવા દીધો પછી આ આર્યનુ પ્રાયોગ્ય વસ્ત્ર યુગલ (બે વસ્ત્ર) લીધા એમ છોકરાએ સાધુપણાને અનુચિત્ત જે જે માગ્યુ તે બાપે મોહદશાને વશ થઈ આપ્યા તેથી તે દુષ્ટે દુરાચારની આજ્ઞા માગી બાપે તેથી અ તિમ અધમ દશા દેખી કાઢી મુકયો તેથી તે ક્ષણુ સ ખ ડી (ઉત્સવનુ જમણુ) મા ઘણુ ખાઇ અજીર્ણથી મુઓ વિષય વાછાથી પીડાઇને મરીને પાડો થયો અને ભાર વહે છે વૃદ્ધ બાપ ચારિત્ર પાળીને આયુ ક્ષયે મરી દેવતા થયો અવધિજ્ઞાને પોતાના બેટાને પાડો થયેલ જોઇ સ્નેહનાવશે દેવતાએ તેના માલિક પાસે વેચાતો લીધો અને ગાડી બનાવી તેમા જોડયો દેવતા તેને ગુરુનારૂપે દોડાવે છે દેવતાના વધારે બોજાથી એ-ચવાને અશક્ત થયેલા પાડાને દેવતાએ તોત્રક (પરોણીની આર) વડે વેધીને (ઘોચીને) કહ્યુ કે હે વૃદ્ધ ! હુ ભિક્ષા લેવા જવાને શક્તિવાન નથી, એ પ્રમાણે ભૂમિમા શયન કરવા અશક્ત છુ, લોચ કરવા અસમર્થ છુ એ પ્રમાણે પહેલા કહેલા બધા વચન તેને સ ભળાવ્યા છેવટે હે વૃદ્ધ! દુરાચાર વિના રહેવા અ સમર્થ છુ તે પણ સ ભળાવ્યુ એ પ્રમાણે દેવતાએ સ ભળાવતા પાડાના ચિત્તમા આ પ્રમાણે ઉત્પન્ન થયુ કે આવુ વચન પૂર્વે મે કયાય સાભળ્યુ છે ? એમ ઇહા અપોહ માર્ગણ ગવેષણ કરવા લાગ્યો એ પ્રમાણે તેને એકાગ્ર ચિત્તાથી જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું દેવતાએ અવધિજ્ઞાનવડે તેને પ્રતિબોધ કરતા તેને શાંતિ થઇ અને અણુશણ કરી દેવલોકમા ગયો આ પ્રમાણે જે

પેલો નહાનો સાધુ પગલે પગલે વિનય વાછનામાં ગૃદ્ધ થના દુખી થયો અને નવી નવી કલ્પનાને વશ થયો છેવટે નિર્વેદ પણ પામ્યો જેથી આ દોષ છે માટે અઢાર હજાર શીલાંગના રક્ષણ માટે આ અપરાધ પદોને મુનિ હોય તે વર્જે

अट्ठारस उ सहस्सा, सीलंगाण जिणेहिं पन्नत्ता ।
तेसिं पडि (रि) रक्खट्ठा अवराहपएउ वज्जेज्जा ॥१७६॥

અઢાર હજારજ શીલાંગો છે તે શીલ તે ભાવ સમાધિ અને અંગ તે ભેદો છે તેના અઢાર હજાર ભેદો જિનેશ્વરે કહેલા છે તે શીલાંગના રક્ષણ માટે પૂર્વે બતાવેલા અપરાધ પદોને વર્જે હવે તે અઢાર હજાર ભેદ બતાવનારી ગાથા કહે છે

जोए करणे सन्ना, इंद्रिय भोमाइ समणधम्मेय
सीलंग सहस्साणं, अट्ठारसगस्स निप्फत्ति ॥ १७७ ॥
सामरा पुव्वनिज्जुत्ति समत्ता

મન વચન કાયાના વ્યાપાર એ ત્રણ જોગ છે કરવું, કરાવવું, અનુમોદવું એ ત્રણ કરણ છે આહાર ભય મૈથુન પરિગ્રહ એ ચાર સંજ્ઞાઓ છે કાન આંખ નાક જીભ શરીર પાંચ ઇંદ્રિયો છે પૃથિવી, અપ્તેજ, વાયુ વનસ્પતિ એ પાંચ એકેન્દ્રિય બે ત્રણ ચાર અને પંચેન્દ્રિય અને પાંચમો અજીવ નિકાય એ દશ ભેદ છે તથા દશ પ્રકારનો યતિ ધર્મ છે તે આ પ્રમાણે

ક્ષમા, મુક્તિ, આર્જવ, માર્દવ, લાઘવ, સત્ય, તપ, સંયમ, અકિંચનતા, બ્રહ્મચર્યવાસ એ સ્થાન પ્રરૂપણા છે હવે આ પ્રમાણે અઢાર હજાર શીલાંગની યોજના કરવી (૧) હું કાયથી, આહાર સંજ્ઞાથી પ્રતિ, વિરત (વિરક્ત) થયેલો, કર્ણ ઇન્દ્રિયને સંવર કરેલો, પૃથિવી કાય સમારંભથી વિરત થયેલો ક્ષાંતિ ગુણથી યુક્ત વિષય વાંછા નહિ કરૂં આ પ્રથમ ગમ જાણવો. (૨) હવે બીજો ગમ કહે છે ઉપર પ્રમાણે બધું બોલવું છેવટે મુક્તિ (લોભત્યાગ) ગુણયુક્ત છે એ પ્રમાણે યતિ ધર્મના દશ ભાગા સાથે ગુણતા ૧૦) ભાગા થયા એ પ્રમાણે પૃથિવી અપ્ વિગેરે ૧૦ દશ ગણુના કુલ ૧૦૦ ભાગા થાય આ શ્રોત્ર ઇંદ્રિયના ૧૦૦ તેવા પાંચેના ગણુતા ૫૦૦ થયા. જેમ આહાર સંજ્ઞાના આ ૫૦૦ ભાગા થયા તેમ ૪ ના લેતા ૨૦૦૦ ભાગા થયા તે ન કરૂં આ કરણના છે તેમ ત્રણ કરણના ગણુતા ૬૦૦૦ થાય આ કાય યોગના ૬૦૦૦ થયા તે ત્રણ યોગના ગણુતા ૧૮૦૦૦ શીલીંગના ભંગની ઊત્પત્તિ થાય ॥ ૧૭૭ ॥ ફક્ત આ સૂત્રમાં બતાવેલો શ્રામણ્ય (સાધુપણું) ન પાળે તે અશ્રમણજ નહિ પણ આજીવિકાને માટે (ફક્ત ખાવા વિગેરે માટે) દીક્ષા લીધેલો (તે યોજના અભાવે) પાછો સંક્લિષ્ટ ચિત્તવાળો બની દ્રવ્ય ક્રિયા (બહારથી સાધુપણાની ક્રિયા પ્રતિ લેખના વિગેરે) કરે તો પણ એ અત્યાગીજ છે

શા માટે ?

ઉત્તર સૂત્રકાર આપે છે

वत्थगंधमलंकारं, इत्थीओ सयणाणिय ।
अच्छंदाजेन भुंजति, नसे चाइत्ति वुच्चइ ॥ (सू० २)

ચીનાશુ (ઉંચી જાતના) વસ્ત્ર, ગધ તે અનેક પ્રકારની કોઈ પુષ્ટ ઉંચી જાતના અત્તર) વિગેરે, અલકાર તે દાગીના (કડા વિગેરે) અલકાર (અનુસ્વાર વાક્યની શોભા માટે છે) સ્ત્રીઓ પદમણી વિગેરે અનેક પ્રકારની છે, શયન તે [illegible] વિગેરે છે મૂળમા ચ શબ્દથી તેને લગતા ન [illegible] આસન વિગેરે જાણવા, તે પરવશ થઈને ન [illegible] ત્યાગી તેટલાથી ન કહેવો

સૂત્રમા બહુવચન છતા તેનો સ [illegible] કેમ લીધો ?

ઉત્તર–સૂત્રોની રચના વિચિત્ર પ્રકારની [illegible] સસ્કૃતમા વિપર્યય પણ થાય છે, તે [illegible] છે આ બીજી ગાથામા એમ બતાવે [illegible] ઉપરથી ત્યાગી પણ અ દરથી વિષયો [illegible] સુબધુની માફક સાધુ ન કહેવો. [illegible] પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવા સુબધીની કથા [illegible]

જ્યારે ચદ્રગુપ્તે નદને [illegible] ચદ્રગુપ્ત તરફ સ્નેહ દ્રષ્ટિ [illegible] સૂત્રથી જાણવુ તેમા છેવટે [illegible] અમાત્ય સુબધુ હતો, તે [illegible]

છિદ્રો શોધનો હતો, એક વખત સુબ ધુએ લાગ જોઇ ચ દ્રગુપ્તને કહ્યુ કે, તમે અમને ધન નથી આપતા, તો પણ (પરોપકાર માટે) અમારે ખરૂ હિત કહેવુ જોઇએ જુઓ તમારી માને ચાણાકયે મારી નાખી છે રાજાએ ધાવ માતાને તે પૂછયુ. તેણે કબૂલ કર્યુ પણ શા માટે મારી તે તેને ન પૂછયુ. તે વખતે કોઇ પણ કારણે ચાણાકય રાજા પાસે આવ્યો, અને સ્નેહ દ્રષ્ટિથી ન જોયુ, તે વખતે ચાણાકય સમજી ગયો કે, રાજા કોપ્યો છે મારૂ મરણ આવ્યુ છે એમ વિચારી પુત્ર પૌત્રાદિને ધન આપી દીધુ અને તેમના રક્ષણાર્થે ગુપ્ત સ્થાનમા સતાડી દીધા (ગુપ્ત સ ચોજ્યા) અને પત્ર લખ્યો તે પણ દાબડામા મૂકયો, તે દાબડા એક પછી એક એમ ચાર પેટીમા મુકયો તેને પાછો સુગ ધવાળા ઓરડામા મુકયો અને ઘણી ખીલીઓ વડે જડીને પોતાનુ જે કઇ દ્રવ્ય વસ્તુ વિગેરે હતુ, તે જાતવાળાને આપી, તથા ધર્મમા વાપરીને જ ગલમા ગાયોના સ્થાન (ગોકુળ) મા ઇગીની (અનશન) મરણથી મરવા ગયો રાજાએ ધાત્રીને પૂછયુ કે, ચાણાકય શુ કરે છે ? તેણીએ બધુ કહી સ ભળાવ્યુ તેનો પરમાર્થ વિચારી રાજાએ કહ્યું કે, અહો મે ઘણુ ખરાબ કર્યુ તેને પાછો મનાવી લાવવા રાણીઓ પરિવાર સેના વિગેરે બધાને સાથે લઇ ગયો રાજાએ તેને કરીષ મધ્યે બેઠેલો જોયો ત્યા જઇ તેની પાસે ક્ષમા માગી અને નગરમાં આવવા વિજ્ઞપ્તિ કરી ચાણાકયે કહ્યું મે બધુ ત્યાગ્યુ છે માટે નહી આવુ ત્યારે લાગ જોઈ સુબ ધુએ

રાજાને પ્રાર્થના કરી કે, મને આજ્ઞા આપો તો હુ તેની પૂજા કરૂ રાજાએ (ભોળા ભાવથી) હા પાડી તેથી ધૂપ સળગાવી તેના એક ભાગમા કરીષ (છાણા) ઉપર અગારો ફેકયો તેથી સુકાયલા છાણા બળવા માડ્યા અને ચાણાકય પણ બળી મુઓ પછી રાજા તથા સુબધુ વિગેરે નગરમા આવ્યા અને સુબધુએ લાગ જોઇ પ્રસન્ન કરી ચાણાકયનુ ઘર તથા તેમાની વસ્તુ માગી લીધી પછી ઘર જોયુ ઓરડા જોયા કમાડ ઉઘાડ્યા પેટી જોઇ, છેવટે તોડી ફોડીને દાબડા પણ જોયા તે અદરથી મઘમઘાયમાન થતી સુગધીવાળો પત્ર જોયો અને વાચવા માડયો, તેમા લખ્યુ હતુ કે, જેઓ સુગધી ચૂર્ણને સુઘે, અથવા તે જો સ્નાન કર, અગે લગાવ, અથવા શણગાર પડી ઠડુ પાણી પીએ, ને મોટી શય્યામા સુએ, તો વિમાનવડે જાય અથવા ગધર્વ (દેવગાયન) ને સાભળે, અથવા બીજા ઇષ્ટ (ઇચ્છિત) વિષયોને મેળવે, અને જેમ સાધુઓ (સમાધિમા) રહે, તેમ તે પણ આનદ લે અને જો બરાબર ન બેસે, તો મરી જાય આ બધુ વાચીને ઉત્કંઠિત બની, તેણે જાણવા માટે સુગધી સુઘીને ખુબ ગાયન વિગેરે સાભળી તથા બીજા વિષય વિગેરેના આનદ લઇ મરણ પામ્યો તેથી જીવિતાર્થી સુબધુ સમાધિમા બેઠો, પણ ખરી રીતે સાધુ માફક સમાધિમા બેઠો નહોતો તેજ પ્રમાણે વિષય લોલુપી સાધુ સાધુપણાના વેષ પહેરી ક્રિયામા રહે, પણ અતરગ શ્રદ્ધા વિના સાધુ ન કહેવાય તેથી ત્યાગી પણ નહી

કારણકે સાધુના કહેવાતા ગુણોવાળો તે નથી હવે સાધુ કોને
કહેવો તે કહે છે

जेयकंते पिये भोए, लद्धे वि पिट्ठि कुव्वइ
साहीणे च यई भोए सेहु चाइत्ति वुच्चइ ॥३॥

च શબ્દનો અર્થ અવધારણ માટે છે તેથી એમ અર્થ
લેવો કે, જે કાન્ત (મનોહર) ભોગોને ત્યાગે, પણ તે ભોગો
પ્રિય પણ હોવા જોઇએ, કારણકે કોઇ નિમિત્તને લઈને કાન્ત
(મનોહર) ભોગ પણ અપ્રિય હોય જેમકે કહ્યુ છે કે—

चउहिं ठाणेहिं सते, गुणे नासेज्जा त जहा
रोसेण पडि निवेसेण, अकयण्णु याए मिच्छताभि निवेसेण

ચાર સ્થાનમા (ઠેકાણે) સ્વાદિષ્ટ ભોગનો પણ આનંદ
ન આવે પ્રતિનિવેશ (શત્રુના ઘરમા) તથા અકૃતજ્ઞપણે (ગુણ
ભૂલીને અપમાન કરી આપે) મિથ્યાત્વનો અભિનિવેશથી
અથવા ક્રોધીને ગુરૂ ઉપદેશ આપે, તો ન રૂચે અથવા મિથ્યા-
ત્વથી હઠી હોય તો આચાર્યનુ હિતકર વચન પણ ન રૂચે,
તેથી સૂત્રકારે કાન્તની સાથે પ્રિય વિશેષણ મુકયુ એટલે કાન્ત
પ્રિય એવા ભોગ (વિષયો) પુણ્યયોગે પ્રાપ્ત થયા છતા તેની
તરફ પીઠ કરે અર્થાત્ તેને ત્યજી દે તે સમયે પોતે બંધનથી
બંધાયલો ન હોય તેમ પ્રોષિત (વિયોગી) ન હોય, પણ
સ્વાધીન છે, પોતાના વશમા છે આ પ્રમાણે કાન્તપ્રિય વિદ્ય
માન પોતાને સ્વાધીન હોય, તે ભોગોને ત્યાગે તેને સાધુ

કહેવો વારે વારે ત્યાગ શબ્દ લેવાનુ કારણ એ છે કે, તેથી ત્યાગ પરિણામની વૃદ્ધિ થાય, તથા ભોગી બીજી વખત લેવાનું કારણ સપૂર્ણ ભોગ સમજવા અથવા ત્યજેલા ભોગ ફરી ઉપનત (કારણ) ન થાય તે બતાવવા માટે છે, તેથી એમ સમજવુ કે, જેને આવી રીતે, ભોગોની પ્રાપ્તિ થાય, છતા ત્યાગે, તે નિશ્ચે સાધુ ભરત ચક્રવર્તી વિગેરે સમાન જાણવો.

પ્રશ્ન—જો ભરત તથા જબૂ વિગેરે છતા ભોગોને ત્યાગે, તેને સાધુ કહેવા તો તમારા બોલવામા આ દોષ લાગુ પડશે ? કોઈ અર્થ સારહીન (ભીખારી વિગેરેએ) દીક્ષા લીધી હોય અને ભાવથી અહિંસાદિ સાધુપણામા પ્રયત્ન કરતો હોય, છતા શુ તે અપરિત્યાગી (અસાધુ) કહેવા ?

આચાર્યનો ઉત્તર—તે ભીખારીઓએ પણ ત્રણ પ્રકારે રત્નકોટી છોડીને દીક્ષા લીધી છે તે આ છે અગ્નિ, પાણી અને સ્ત્રી, એ ત્રણ રત્ન લોકમા સારભૂત છે તે ત્યજેલ છે તેનુ દષ્ટાંત આ પ્રમાણે છે એક કઠીયારે શ્રી સુધર્માસ્વામી પાસેથી દીક્ષા લીધી અને પછી તે ગોચરી ગયો, ત્યારે લોકો કહેવા લાગ્યા કે, આ રક કઠિયારે દીક્ષા લીધી છે તે બાળક બુદ્ધિથી આચાર્યને કહેવા લાગ્યો કે, મને અહિંથી બીજે લઇ જાઓ અહિં લોકો ચીડવે, તે મારાથી સહન થતુ નથી નિયમ પ્રમાણે અભયકુમાર વાદવા આવતા, આચાર્યે કહ્યુ કે, અમે વિહાર કરીશુ અભયકુમારે કહ્યુ કે, મહારાજ કેમ આ ક્ષેત્ર માસ કલ્પને યોગ્ય નથી ? કે માસ પુરો થયા વિના અકાલે વિહાર

કરો છે। ? આચાર્યે ખરૂ કહ્યુ અભયકુમારે કહ્યું કે હું તે લોકોને સમજાવી બોલતા બધ કરીશ તેથી આચાર્ય ત્યાં રહ્યા બીજે દિવસ ત્રણ રત્નકોટી સ્થાપી અને નગરમા દાંડી પીટાવી કે, અભયકુમાર દાન આપે છે, લોકો આવ્યા, પછી અભયે કહ્યુ હુ આ રત્નોની કોટી જે કોઇ અગ્નિ, કાચુ પાણી અને સ્ત્રીને સર્વથા ત્યજે, તેને આપી દેવા તૈયાર છુ લોકે પૂછયુ કે, આ ત્રણને ત્યાગ્યા પછી આ ત્રણ કોટીને લઇને શુ કરવુ ? ત્યારે અભયે કહ્યુ કે, શામાટે કઠીયારાને તમે રક કહો છે। ? જો કે ધનવિના તેણે દિક્ષા લીધી, તેથી તેણે આ ત્રણ રત્નકોટી ત્યાગી છે લોકોએ કહ્યુ કે, હે સ્વામી ! સત્ય કે અમારી ખાત્રી થઇ છે કે, અર્થ વિનાનો રક હોય, તો પણ સયમમા રહ્યો હોય તો તેણે લોકમા સારભૂત અગ્નિ, ઉદક અને મહિલાને ત્યાગવાથી ત્યાગી ગણાય પ્રસગને અનુસરતુ આ દૃષ્ટાંત કહ્યુ સૂત્રાર્થ ॥ ૩ ॥

समाइ पेहाइ परिव्वयंतो, सिया मणो निस्सरई बहिद्धा
नसा मह नोवि अहं पि तीसे, इच्चेव ताओ विणइज्ज रागं ॥४॥

એ પ્રમાણે તે ત્યાગી આત્મા તથા પરને સમપણે દેખે, તે સમ તથા જેના વડે દેખાય તે પ્રેક્ષ(દૃષ્ટિ) તે વડે બધાને સમપણે દેખતો ચાલે, એટલે ગુરૂના ઉપદેશથી સયમમા વર્તે તેવાને પણ કર્મની ગતિ બળવાન હોવાથી કદાચિત્ મન બહાર જાય, (કુવિકલ્પ થાય) એટલે ભોગ ભોગવવાને તેનુ સ્મરણ

થાય, અને વિના ભોગવેલાને કદાચિત્ કુતૂહલથી મન ચલાયમાન થાય, એટલે તે સયમ વ્યાપારથી બહાર નિકળ્યો કહેવાય, તેનુ દૃષ્ટાંત

જેમકે એક રાજપુત્ર બહાર સભા મડપમા રમતો હતો ત્યા પાણીનો ઘડો લઇ દાસી નીકળી, રાજકુમારે તેનો ઘડો કાકરાથી ફોડ્યો, તેથી તે દાસીને રોતી દેખીને તેણે પુનરાવૃત્તિ કરી (બીજો કાકરો ફેકયો) તેથી તે દાસીએ વિચાર્યું કે જે રક્ષક હોય, તેજ જો લુટારો થાય, તો પોકાર કયા કરવો ? પાણીમાથી અગ્નિ પ્રગટે, તો કેવી રીતે બુઝાવવો તેથી તે દાસીએ સમયસૂચકતા વડે માટીના કઠણ લોદાએ શીઘ્રપણે તેજ સમયે કાણુ ઢાકી દીધુ અને ચાલતી થઇ તે પ્રમાણે કદી સાધુનુ મન બહાર નીકળે, તો તે બાઇની માફક સાધુએ પ્રશસ્ત પરિણામવડે અસત્ સકલ્પ રૂપ છિદ્રને ચારિત્ર રૂપ જલના રક્ષણ માટે ઢાકી દેવું કયા અવલબનથી ? તેનો ઉત્તર—જે સ્ત્રીની સુદરતાથી મોહ ઉત્પન્ન થયો હોય, તેના સબધી તેમ ચિતવવું કે હુ તેનો નથી, અને તે મારી નથી, કારણકે–દરેક પ્રાણી પોતાના કર્મ ફલોને ભોગવે છે તેથી તે દરેક જુદા છે એમ ચિતવીને પોતે તે સ્ત્રી ઉપરનો પ્રેમ દૂર કરે, તત્વદર્શી હોય, તે પરમાર્થ સમજીને પાપથી પાછા હઠે છે રાગ કરવો એ અતત્વદર્શીનુ કામ છે હવે હુ તેનો નથી, તે મારી નથી, એ સબધી એક દૃષ્ટાંત છે

એક વાણીઆનો છોકરો હતો, તેણે સ્ત્રીને ત્યજી,

સાધુ થયો પછી તે સૂત્ર પાઠ જોરથી ગોખે છે અને જ
પ્રમાણે બોલે છે તે મારી નથી, હુ તેનો નથી, પછી તે એ
વખત વિચારવા લાગ્યો કે, તે મારી, અને હુ તેનો, તે મારા
ઉપર રાગવાળી હતી, માટે હુ તેને શા માટે છોડુ ? તેથી તે
પોતાના સાધુવેશમા ઉપકરણ સહિતજ ઘેર જવા નીકળ્યો

જે ગામમા પોતાની સ્ત્રી હતી, ત્યા ગયો અને તળાવ
કિનારે ઉભો તેવામા સ્ત્રી પાણી માટે આવી તે ધણીના ગયા
પછી પતિના ચારિત્રથી શ્રાવિકા બની, અને દિક્ષા લેવા ઇચ્છતી
હતી. તે સ્ત્રીએ પતિને ઓળખ્યો, પણ સાધુએ તેને ઓળખી
નહી તેથી તેણે પૂછ્યુ કે, અમુક ગ્રહસ્થની દીકરી જેનો પતિ
સાધુ થયો, તે જીવે છે કે નહી ? જો જીવતી હોય તો, સાધુવેશ
મૂકી દઉં, નહિ તો નહી મુકુ સ્ત્રીને વૈરાગ્ય રમેલો હોવાથી
વિચાર્યું કે, જો તે દિક્ષા મુકશે, તો બન્ને જણા સસારમા
ભમીશુ તેથી તે બોલી કે તે તો બીજા સાથે ગઇ ત્યારે સાધુએ
વિચાર્યું કે, ભગવતે તથા સાધુએ કહેલ છે, તે સત્યજ છે કે
હુ તેનો નથી, તે મારી નથી, એમ પરમ સવેગને પ્રાપ્ત થયો
અને બોલ્યો કે હુ પાછો ફરૂ છુ પછી સ્ત્રીએ વૈરાગ્યમા પતિને
જાણીને શીખામણ આપી કે—

अणिच जीविय काम भोगा इत्तरिया

જીવિત અનિત્ય છે અને કામ ભોગ ઇત્વર (નાશ
થનારા) છે એ પ્રમાણે સ્ત્રીએ તેને કેવળીએ કહેલો જૈન ધર્મ

કહ્યો. ત્યારે પુરૂષનુ મન બરોબર સ્થીર થયુ તેમ સ્રીએ ખરૂ સ્વરૂપ પણ કહ્યું તેથી તે સાધુ આચાર્ય પાસે ફરીથી જઈને સ્થિર થયો તેવી રીતે બીજા સાધુએ પણ તેવે વખતે આત્માને સ્થિર રાખવો ॥ સૂત્રાર્થ ૪ ॥

એ પ્રમાણે અ દગ્નો મન મારવાનો વિધિ કહ્યો પણ તે બાહ્યવિધિ કર્યા વિના મોહ ત્યાગવો શકય નથી માટે તેનુ વિધાન બતાવે છે

आयावयाहि चय सोगमल्लं, कामेकमाहीकमिय खु दुक्खं
छिंदाहि दोसं विणएज्जरागं, एवं सुहीहोहिमिसपराए ॥५॥

સયમ ઘરમાથી મન ન નીકળે, માટે ગુરૂ કહે છે હે શિષ્ય ! તુ આ તાપના કર, એક વાતથી તેની જાતના બીજા પણ લેવાય, તે પ્રમાણે લેતા કહેવાય છે કે, બાહ્ય તપ અણુશણ, ઉણોદરી વિગેરે કર, અને પૂર્વના પદ વડે, તથા શરીરથી ઉત્પન્ન થતા દોષ દૂર કરવા કહ્યુ છે વળી સુકુમારપણુ ત્યજ, એ વચન વડે, તથા સ્રી પુરૂષ બન્ને વડે, થતા દોષનો પરિહાર કર્યો કારણ કે સુકુમારતાથી પોતાને કામ ઇચ્છા થાય છે અને તેનુ સુદર રૂપ દેખીને સ્રીઓ પ્રાર્થના કરે છે એ પ્રમાણે ઉપરના બે ઉપાય વડે પૂર્વે કહેલા કામ (દુષ્ટ ઇચ્છા) ને દૂર કર કારણકે તેને, ઉલ્લઘવાથી ઉલ્લઘવા જેટલુ જ દુ ખ પડશે. કારણ કે કામનુ દુ ખ સાથે જોડાણ છે (ખુ શબ્દ નિશ્ચય માટે છે) હવે અતર કામ ઉલ્લઘવાની વિધિ કહે છે સમ્યક્ જ્ઞાનના બલવડે પ[illegible] કડવા દુ ખ ભોગવવા પડશે તે [illegible]

વડે તું દ્વેષને છેદ, રાગ કાઢ, કયા રાગ દ્વેષ ન કરવો ? કામ' એટલે પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયો તેજ કામ છે એમ ગણી ત્યજવાથી શું લાભ ? તેથી તને સુખ પ્રાપ્ત થશે કયાં ? સંસારમાં એટલે એમ સમજવું કે જ્યાં સુધી તને મોક્ષ નહીં મળે ત્યાં સુધી સંસારમાં પણ સમાધિથી સુખે રહી શકીશ સંપગ યનો સંસાર અર્થ ન લેતા બીજા આચાર્ય ' પરિષહ ઉપસર્ગની સાથે સંગ્રામ ' અર્થ કરે છે આ પ્રસંગે દૃષ્ટાંત સા ઉપદેશ કર્યો ॥ સૂત્રાર્થ ૫ ॥

વળી સંયમ ઘરમાથી મન ન નીકળે, માટે ચિંતવે—

पक्खन्दे जलियं जोइं, धूमकेउं दुरासयं
नेच्छन्ति वंतयं भोत्तुं, कुले जाया अगंधणे ॥ ६ ॥

' प्रस्कंदति ' એટલે વિચારે છે કે આ બળતી જ્વાળાની જ્યોત છે તે ધુમાડાથી પ્રત્યક્ષ છે પણ ઉલ્કાપાત જેવી અગ્નિ નથી અને ' દુરાસદ ' દુ ખથી તેમાં પડાય તેવું છે મૂળમાં ' ચ ' શબ્દ લેવાયો છે એથી એમ સમજવું કે આ બળતી પ્રત્યક્ષ અગ્નિમાં પડવું, દુ ખદાયી છે છતાં તે સ્વીકારીને પણ વમેલા ઝેરને પાછું પીવા અગંધન કુલમાં ઉત્પન્ન થયેલા સાપો ઇચ્છતા નથી કારણ કે નાગના બે ભેદ છે ગંધન અને અગંધન, તેમાં ગંધન કોઇને કરડ્યો હોય, તો મંત્રવાદી મંત્રવડે બોલાવે, તો ગંધન જાતીનો સાપ તેના મંત્રથી ડરીને ઝેર પીજાય (સાપથી કરડાયલો સાજો થાય પણ

અગ ધન બળી મરે પણ ઝેર ન પીએ. આનુ ઉદાહરણ આજ સૂત્રના પહેલા અધ્યયન પા છે આનો ઉપસહાર આ પ્રમાણે ભાવવો, કે જ્યારે તિર્યંચ સાપ જેવા પણ પોતાના કુળના અભિમાનથી જીવિત ત્યાગ કરે, પણ વમેલા ઝેરને પાછુ પીતા નથી, તો હુ જીન વચનને જાણનારો વિષમ વિપાકના દારૂણ ફળને જાણનારો કેવી રીતે ભોગની વાછા કરૂ ? ॥ સૂત્રાર્થ ॥

આજ બાબતમા બીજુ ઉદાહરણ કહે છે

જ્યારે અરિષ્ટનેમિ પ્રભુએ દિક્ષા લીધી, ત્યારે રાજીમતી ઉપર તેમના મોટા ભાઇ રહનેમીએ પરણવાની મરજી જણાવી પણ રાજીમતિએ નેમીનાથની દિક્ષા લીધા પછી વૈરાગ્યદશા ધારી હતી તેથી તે જાણીને એક વખત મધ ઘી સાથે પેયી ( ) પીધી રહનેમી આવ્યો, ત્યારે રાજીમતીએ મિંઢળનુ ચૂર્ણ ફાકી વમન કર્યું પેલી પેયા પાછી નીકળી તે સમયે આવેલા રહનેમીને બતાવી કહ્યુ, કે આ પી તેણે કહ્યુ, તારૂ વમન કરેલુ કેવી રીતે પીવાય ? તેથી રહનેમીને રાજીમતીએ કહ્યુ, કે તમારા ભાઇએ ત્યજેલી મને તુ કેમ ચાહે છે ? ઉપર કહેલ વિષય સબધીજ સૂત્ર કહે છે

धीरत्थुते जसो कामी, जोत जीविय कारणा
वत इच्छसि आवेउ, सेयंते मरण भवे ॥ ७ ॥

રાજીમતીએ કહ્યુ કે તારા પુરૂષાર્થને ધિક્કાર હો ! હે

યશના કામી (હે ક્ષત્રિયપુત્ર ! અસૂયાના અર્થમા ઉલટુ કહે વાય છે તેથી અર્થ એમ લેવો કે અપયશના અધિકારી ક્ષત્રિય પુત્ર તને ધિક્કાર હો !) અથવા અયશ કામી એવુ સં લઇએ તો પણ તેજ અર્થ થાય છે

પ્ર —શા માટે ધિક્કાર કહ્યો

ઉત્તર—તુ સસાર ભોગવવાની વાછા કરે છે તેને માટે, અસયમી થઇને જીવવા ઇચ્છનારો, મને નેમનાથે ત્યાગેલીને વમેલા ભોજન માફક ગ્રહણ કરવા (પીવા) ઇચ્છે છે, આ કારણથી તારે જીવવા કરતા મર્યાદા ઓલઘવાથી મરવુ બહેતર છે આ પાપ કરવુ સારૂ નથી, (આ ઠપકાના રૂપમા વચન છે) સૂત્રાર્થ–તેથી રાજીમતીએ તેને સમજાવ્યો પછી તેણે દિક્ષા લીધી અને રાજીમતીએ પણ દિક્ષા લીધી ત્યારપછી નેમીનાથની આજ્ઞા લઇ, કોઇ વખત રથનેમી ભીક્ષા લેવા દ્વારકા આવ્યા. ત્યાથી ગોચરી લઇ પાછા ગિરિનાર ઉપર નેમીનાથ પાસે આવતા વરસાદ પડવાથી કટાળી એક ગુફામા પેઠો કર્મ સજોગે રાજીમતી નેમીનાથને વાદવા ગયેલી, ઉપાશ્રયે પાછી આવતા વરસાદ પડવાથી ભીજાતા તે ગુફામા આવી અને ભીંજાયલા કપડા ખુલ્લા કરી સૂકવ્યા ત્યારે અધારામા રહેલા રહનેમીએ તેની સુદરાકૃતિવાળા અગોપાગ જોયા અને મનથી ચલાયમાન થયો. ધીરે ધીરે રાજીમતીએ તેને જોયો અને ચેષ્ટાથી સમજી ગઇ કે આનુ મન લુબ્ધ થયુ ત્યારે મન સ્થિર રાખીને રાજીમતી બોલી—

अहच भोग रायस्स, तचऽसि अधग वण्हिणो
माकुले गंधणा होमो, संजम निहु [illegible]
जइतकाहिसि भाव, जाजा दिच्छसि [illegible]
वायाविद्धव्व हडो, अट्ठि अप्पा भवि [illegible]
तीसे सो वयणं सोचा, सजयाइ [illegible]
अकुसेण जहा नागो, धम्मे सपडिवाइ [illegible]
एवं करति संबुद्धा, पडिआ पविय [illegible]
विणियट्टति भोगेसु, जहासे पुरि [illegible]
तिबेमि, सामन्नपुव्विय ज्झयणं [illegible]

हु ભોગરાજા (ઉગ્રસેન)ની પુત્રી [illegible] (સમુદ્રવિજય) નો પુત્ર છે આપણા [illegible] ઉત્તમ છે તેથી આપણે બન્નેએ ગ [illegible] થવુ જોઇએ (કારણ વમેલા ઝેરને [illegible] સયમ લઇ, સંસાર ત્યાગી પાછા [illegible] નીચ કૃત્ય કરવાથી કુળને કલંક [illegible] કુળના સાપ જેવા આપણે ન થવુ, [illegible] ચર એટલે સર્વ દુખ નિવારનાર [illegible] કરીને કર સૂત્રાર્થ ॥ ૮ ॥

જો તુ કોઇ જગોએ [illegible] મન બગડશે, તો [illegible] પ્રેરાયેલ [illegible]

વનસ્પતિ જેવો અસ્થિર ચિત્તવાળો થઇશ એટલે સસારસાગ
રમા પ્રમાદ, પવને પ્રેરાયલો સુખ દુખના ક્ષયનુ નિબધન
(કારણ) જે સયમ તેના ગુણોમા મૂળ (ચિત્ત) ન રહેવાથી
આમ તેમ ભટકીશ, સૂત્રાર્થ ॥ ૯ ॥

ચારિત્ર લીધેલી રાજીમતીનુ આવુ વૈરાગ્ય ઉપજા ...
નારૂ સુભાષિત વચન રથનેમીએ સાભળ્યુ, ત્યારે અ...
જેમ હાથી વશ રહે, તેમ પોતે ધર્મમા સ્થિર રહ્યો અ કુશથી
હાથી વશ રહે તેનુ દષ્ટાત, વસતપુર નામનુ નગર છે, ત્યા
એક શેઠીયાની વધુ (છોકરાની વહુ) નદીમા નહાતી હતી.
તેને જોઈ, ત્યા ઉભેલા એક યુવકે પૂછ્યુ, તુ સુખેથી નહાઈ ?
પછી બોલ્યો, આનદી શ્રેષ્ટ તરગોથી શોભીત છે હુ અને આ
કિનારાના ઝાડો તમારા પગમા પડયા છીએ ! તે સાભળી સ્ત્રી
બોલી કે, તને નદી સુખદાઈ હો તથા નદીના તારા ઝાડ ઘણા
કાળ સુધી જીવતા રહો સારૂ સ્નાન પૂછનારનુ ભલુ કરવા
અમે યત્ન કરીશુ પછી બન્ને જુદા પડ્યા પણ સ્ત્રીનુ ઘરબાર
તે જાણતો નથી, તેના બીજા નાના દાસ રૂપ છોકરા ઝાડોને
દેખતા હતા, ત્યા જઇ તેમને સુદર ફળ ફૂલ આપીને પૂછ્યુ
આ બાઇ કોણ હતી ? તેઓએ ફલાણા શેઠની પુત્રવધુ કહી,
તે યુવક તેનો વિરહ ન સહી શકયો, ત્યારે કોઇ બાવીને શોધી
તેનુ મન ભિક્ષાવડે સતુષ્ટ કર્યુ તે બોલી કે હુ તારૂ શુ
ભલુ કરૂ ? તેણે કહ્યુ, મારે અમુક સ્ત્રી જોઈએ છીએ તે
બાઇને મળી આવીને સદેશો કહ્યો. પેલીએ કોપાયમાન થઇ

વાસણ પોતા ઉઠીને શાહીવાળી હથેળી કરી, તેને પીડમા મારી પાચ અ ગુલી પાડી, પાછલે બારણેથી કાઢી મુકી પેલા યુવકને બધો હેવાલ કહ્યો કે, તે તો તારૂ નામ સાભળવા પણ માગતી નથી, પણ ચતુર યુવક સમજી ગયો અ ધારી પાચમે પાછલે બારણે સૂચવ્યા પ્રમાણે ગયો અને બન્ને જણા અશોકવન (ઘર પછવાડેના વાડા)મા મળ્યા, સુતા, મોડીરાત્રે સસરો પેશાબ કરવા ઉઠયો અને બન્નેને બરોબર જોયા તેણે જાણ્યુ કે આ પુરૂષ મારો દીકરો નથી કોઇ પણ દુરાચારી છે ! તેથી સસરાએ તે પુત્રવધુનું ઝાઝર કાઢી લીધુ બુઢ્ઢો ખમી ગયા પછી સ્ત્રીએ જાગી જાણી લીધુ તેણે યુવકને કહ્યુ શીઘ્ર નાશી જા, આપ દાના વખતમા સહાય કરજે, પછી સ્ત્રી પતિ પાસે ગઇ અને પતિને જગાડી બોલી, હમણા ગરમી છે, માટે ચાલો આપણે પછવાડે અશોક વનમા જઇએ બન્ને જણા ત્યા જઇ સુતા થોડીવાર સુઇ સ્ત્રી જાગીને પતિને ઉઠાડી બોલી, આ શું તમારા કુળને યોગ્ય છે, કે સસરો મારા પગનુ ઝાઝર કાઢીને ગયો પતિએ કહ્યું હમણા સુઇજા, સવારમા પાછુ મળશે સવારમા બુઢાએ છોકરાને શીખામણ આપી કે મે તારી સ્ત્રી સાથે અન્ય પુરૂષ જોયો છે પતિએ રાતની વાત કહી પણ સસરાએ ન માની, ત્યારે વહુ બોલી કે હુ મારા આત્માનું કલ ક દૂર કરીશ. બધાએ કબુલ કર્યું પછી સ્ત્રીએ સ્નાન કરી, ગૃહ દેવતાની પૂજા કરી, યક્ષના મ દિરમા જવા નીકળી, એ યક્ષમા એવો ચમત્કાર હતો કે, અપરાધી હોય, પાપી હોય તે અટકી જાય ધર્મી (નિર્દોષ)

હોય તે નીકળી જાય તેથી પેલા જાર પુરૂષે ગાડાનું રૂપ કરી બધાના દેખતા પેલી સ્રીને ગળે બાઝી પડયો લોકોએ તેને દૂર કર્યો. પછી સ્રી યક્ષ પાસે જઇ બોલી કે મારા માતપિતાએ આપેલો ભરથાર તથા આ ગાડો એ સિવાય બીજા કોઇ પુરૂષને હુ જાણુતી હોઉં તો મને અટકાવજે યક્ષ વિલક્ષ થઇ વિચારે છે કે, આહા આ ધૂર્તા, મને પણ છેતરે છે જોકે સતીપણું આ ધૂર્તામા નથી, છતા મારો ઉપાય નથી એમ તે યક્ષે ચિંતવના તો સ્રી નીકળીને રસ્તે પડી પછી પેલીને સતી જાણીને લોકોએ બુઢાને વિલખો પાડી દીધો અને તેની હેલના કરી કે ઘરમાજ સતીને કલક આપે છે ? આ બધુ તરકટ જોઇ બુઢાની નિદ્રા ચિંતામા નષ્ટ થઇ ગઇ ઉંઘ બીલકુલ આવતી નથી રાજાને ખબર પડી ત્યારે તેને બોલાવીને પોતાના અત પુરનો રક્ષક બનાવ્યો આ રાજાને ત્યા તેનો પટહાથી જે રત્ન જેવો હતો, તે વાસગૃહના નીચે બાંધેલો રહેતો ત્યા એક રાણી દુરા ચારિણી હતી તે હાથીના રક્ષકમા લુબ્ધ હતી તેથી તેને હાથી પોતાની સૂઢવડે નીચે ઉતારતો, પરોઢીએ પાછી ઉપર ચઢા- વતો, એમ ઘણો કાળ ચાલ્યું હવે પેલો બુઢો ચોકીદાર થવાથી તે દિવસે મોડી રાત્રે આવી, ત્યારે તે દુષ્ટે તેને હાથીની સાક- ળથી મારી, ત્યારે તે બોલી હુ કાઇ અમસ્થી સુતી નહોતી તુ ક્રોધ ન કર, બુઢાએ જોયુ અને વિચાર્યું કે જ્યારે રક્ષાએલી રાણીઓ આવું કરે છે, તો વિના રક્ષણની સ્વછ દાચારિણીઓ પાપ કરે, તેમા શી નવાઇ ! એમ વિચારી નિરાતે ઉંઘ્યો, બધા

લોક સવારે ઉઠયા પણ આ ડોસો ન ઉઠયો, રાજાને આ વાત કહી ત્યારે રાજાએ કહ્યુ, સુવાદો, પછી જ્યારે મોડો ઉઠયો, ત્યારે રાજાએ પૂછયું તેણે કહ્યુ કે એક રાણી કોઇ છે તે પાપ કરે છે તેથી રાજાએ માટીનો હાથી તૈયાર કરાવ્યો અને બધી રાણીઓને કહ્યુ એનુ અર્ચન કરીને ઉલ્લંઘો, ત્યારે બધી રાણીઓએ ઉલધ્યો, પણ એકે ન ઉલધ્યો તે બોલી હું ડરૂછું, ત્યારે રાજાએ કમળ માર્યું, તેથી બેભાન થઇને પડી ગઇ, રાજાએ જાણ્યું કે આજ ગુન્હેગાર છે રાજાએ મર્મ વચનથી કહ્યુ કે, મદોન્મત્ત હાથીની સાકળના મારથી હણાતા મૂર્છા ન આવી અને કમળના મારથી મૂર્છા પામે છે! પછી તેનું શરીર જોયું, પીઠ ઉપર સાકળનો ઘા જોયો, તેથી રાજાએ કોપાયમાન થઇ રાણી, હાથી, મહાવત, એ ત્રણેને ડુંગરી ઉપર ચડાવ્યા અને મહાવતને કહ્યુ અહિંથી હાથીને પાડી દે બન્ને બાજુએ વેણુ ગ્રાહ (   ) રાખ્યા, હાથીએ એક પગ ઉંચો કર્યો, ત્યારે લોકોએ પ્રાર્થના કરી કે આ બાપડો તિર્યંચ પશુ શું જાણે કે, આ બન્ને ગુનેહગાર છે, ત્યારે હાથીએ બે પગ ઊંચા કર્યા છેવટે ત્રણે પગ આકાશમા કરી, એક પગે ઊભો રહ્યો. તેથી લોકોએ આક્રંદ કરી કહ્યુ કે, આવા હાથી રત્નને વિના ગુન્હે શા માટે મારો છો? રાજાએ મહાવતને કહ્યુ, તુ હાથીને પાછો નીચે ઊતાર, તેણે કહ્યુ, અમો બંનેને અભયદાન આપો તો ઊતારૂ તેણે હા પાડી ત્યારે મહાવતે અંકુશ બતાવી હાથીને નીચે ઊતાર્યો. આ દૃષ્ટાંતનો પરમાર્થ એ છે કે તેથી રહનેમી ઠેકાણે આવ્યો તે ઊપર કહી ગયા છીએ સુત્રાર્થ ॥ ૧૦ ॥

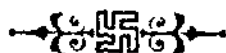
એ પ્રમાણે સબુદ્ધ, ડાયા માણસો કહે છે અથવા સમ્યક્ દર્શન સહિત એટલે તત્વ રહસ્યમા રજીત થઈને, બુદ્ધ પુરૂષો વિષય રસનુ પરિણામ વિચારીને સમ્યક દૃષ્ટિ બનેલા હોય, તે પડિત પણુ હોય, અને વિચક્ષણ હોય, એટલે પડિત શબ્દથી સમ્યક્ જ્ઞાનવાળા વિચક્ષણથી ચરણુ (ચારિત્ર) ના પરિણામવાળા હોય, તે સેવા, બીજા આચાર્ય કહે છે કે, સબુદ્ધ તે સામાન્ય બોધવાળા અને પડિત તે વમેલા ભોગને વાછનાર (પતિતો) ના દોષોને જાણુનારા, તથા પ્રવિચક્ષણુને પાપભીરૂ તેવા પુરૂષો અનેક પ્રકારે પુર્વના અનાદિ અભ્યાસ થી કદર્થમાન થાય તો પણુ તેઓ ભોગથી પાછા હઠે છે જેમ આ પુરૂષોત્તમ રથ નેમી પાછો હઠયો, તેમ પ્રશ્ન રથનેમી પુરૂષોત્તમ કેવી રીતે છે ? કે જે ચારિત્ર લીધા પછી ફરીથી વિષયનો પોતે અભિલાષી થયો ?

ઉત્તર–અભિલાષ થયા પછી પણુ સમજી ગયો, પાપ ન કર્યું, તેજ પુરૂષોત્તમપણુ છે પણુ જે પુરૂષ (પાપી) હોય, તે પાપથી પાછો ન હટતા બીજી રીતે પણુ સેવે છે પ્રશ્ન દશવૈકાલિક નિયતશ્રુત (અનાદિનુ) છે કહ્યુ છે કે જ્ઞાતા અધ્યયનના દૃષ્ટાતો (કથાઓ) ઋષિભાષિત, (ઉત્તરાધ્યયન) તથા પ્રકીર્ણુકશ્રુત, એ અનિત્ય છે બાકીના નિયત (અનાદિ) છે તો કેવી રીતે આ પાછળ બનેલુ દૃષ્ટાત તેમા આવી ગયુ ?

ઉત્તર–નિયત શ્રુતમા પણુ એવા અર્થમા કોઈ હોય છે

ઉસન્ન શબ્દના ગ્રહણથી દોષ નથી તેનો ભાવાર્થ આ છે કે, પ્રાયે
નિયત છે કોઈ જગાએ આવું દૃષ્ટાંત પણ હોય, તેથીને સર્વથા
અનિયત નથી એવું મેં પુર્વે તીર્થંકર ગણધર પાસે સાંભળ્યું
તે કહું છું અનુગમ કહ્યો, નય પુર્વ માફક જાણવા

હરિભદ્ર કૃત ટીકાનુ શ્રામણ્ય પૂર્વક અધ્યયન સમાપ્ત

दशवैकालिक त्रीजुं अध्ययन.

ક્ષુલ્લિકાચાર કથા.

શ્રામણ્ય પૂર્વક નામનુ બીજુ અધ્યયન સમાપ્ત કર્યું હવે ક્ષુલ્લિકાચાર નામનુ ત્રીજુ અધ્યયન કહે છે આનો બીજા સાથે આ સબધ છે કે, બીજા અધ્યયનમા ધર્મ સ્વીકારનાર નવા સાધુને તેમા અધૈર્યનો સમોહ થાય તો તેણે ધૈર્યવાળા થવુ એમ બતાવ્યુ અહિ તો એ બતાવે છે કે, તે ધૈર્યને આચારમા રાખવુ પણ અનાચારમા નહીં આજ આત્મસયમનો ઉપાય છે, કહ્યુ છે કે —

तस्यात्मा सयतो योहि, सदाचारे रतः सदा
सएव धृतिमान् धर्म स्तस्यैव च जिनोदितः ॥ १ ॥

જે સદાચારમા સદા રક્ત હોય તેનો આત્મા સયમી કહેવાય તેજ ધૈર્યવાન્ છે તેનોજ જિનેશ્વરે ધર્મ કહેલ છે. (અર્થાત્ સદાચારમા હમેશા રહેવુ) આ પ્રમાણે આવેલા ત્રીજા અધ્યયનના ચાર અનુયોગ દ્વાર કહેવા તે પૂર્વ માફક જાણવા નામ નિષ્પન્ન નિક્ષેપમા 'ક્ષુલ્લિકાચાર કથા' નામ છે તેમા ક્ષુલ્લિક આચાર, તથા કથાનો નિક્ષેપો કરવો મોટાની અપેક્ષાએ ક્ષુલ્લક થાય તે ચિત્ર ન્યાય બતાવવા માટે મોટાની અપેક્ષા કરવી તે મોટુ પ્રથમ બતાવે છે

नामं ठवणा दविए, खेत्ते काले पहाण पइभावे
ए ए सि महताणं, पडिवक्खे खुड्डया होंति ॥ १७८ ॥
पइ खुड्डएण पगय आयारस्सउ च उक निक्खेवो
नाम ठवणा दविए मायापारे य चोद्धव्वे ॥ १७९ ॥
नामण धावण वासण सिक्खावण सुकरणा विरोहीणि
दव्वाणि जाणि लोए दव्वायार वियाणाहि ॥ १८० ॥

કોઈનુ મોટુ નામ હોય, તે મહત્ નામ, (જેમકે મોટા ભાઈ) તથા મોટાની સ્થાપના તે મહત્ સ્થાપના, દ્રવ્ય મહાન્ તે અચિત મહાસ્કધ, ક્ષેત્ર મહાન્ તે લોક અલોક આકાશ,–કાળમહાન તે અતીત આદિ ભેદવાળો સપૂર્ણ કાળ, તથા પ્રધાન મહાન્ ત્રણ પ્રકારનો છે તે–સચિત્ત, અચિત્ત, અને મિશ્ર છે તેમા સચિત્ત પણ ત્રણ પ્રકારનો છે બે પગવાળા, ચારપગવાળા તથા પગ વિનાના, તેમા બે પગવાળા તીર્થંકર પ્રધાન (મુખ્ય) છે ચોપગામા હાથી શ્રેષ્ટ છે અપદ (ઝાડ) મા મુખ્ય ફણસ છે (તેનુ ફળ બીજાથી મોટુ છે) અચિતમા પ્રધાન વૈદુર્યરત્ન છે મિશ્રમા તીર્થંકર છે કારણકે તે વૈદુર્ય વિગેરેથી વિભૂષિત છે પ્રધાન એટલે તેમા તેનુ મહત (મોટાપણુ) છે પ્રતીત્ય મહત્ એટલે એકની અપેક્ષાએ બીજુ, જેમ આમલા કરતા (બિલ્વ) મોટુ છે બીલા કરતા કોઠ મોટુ છે તે પ્રમાણે બધે સમજવુ ભાવ મહત્ ત્રણ પ્રકારનુ છે પ્રધાનપણાથી, કાલથી, આશ્રયથી, પ્રધાનથી ક્ષાયિકભાવ મુખ્ય છે તેજ મુક્તિમા હેતુ હોવાથી

તેનુજ પ્રધાનપણુ છે કાલથી પારિણામિક એટલે જીવત્વ અને અજીવત્વ, એ બન્નેનુ પરિણામનુ અનાદિ અનતપણુ હોવાથી જીવો અજીવપણે, અને અજીવો તે જીવપણે, કદાપી પરિણામ પામતા નથી (આમા એટલે સમજવુ કે કઇક અશે કર્મ અજીવ હોવા છતા જીવને અજીવપણે કરી જ્ઞાન વિગેરેનુ આવરણ કરે છે પણ તેથી જીવનો અજીવ સર્વથા ન થાય) અને આશ્રયથી ઔદયિક ભાવ પ્રધાન છે કારણકે ઘણા જીવોએ તેનો આશ્રય કર્યો છે એટલે મોક્ષ શીવાયના બધા સસારી જીવો તે છે ઉપર બતાવેલા બધા મોટા તેના પ્રતિપક્ષી બીજા ક્ષુલ્લક (નાના) હોય છે

કહેવાની માફક લિંગવચન નામને આશ્રયીને રહે છે, એ ન્યાયથી ક્ષુલ્લક લીંગવચન યથાર્થ છે નામ, સ્થાપના, સુગમ છે દ્રવ્ય ક્ષુલ્લક તે પરમાણુ એટલે (દ્રવ્ય તે ક્ષુલ્લક એમ વિગ્રહ કરવો) ક્ષેત્ર ક્ષુલ્લક તે આકાશનો એક પ્રદેશ લેવો, કાળ ક્ષુલ્લક તે સમય લેવો, પ્રધાન ક્ષુલ્લક–સચિત્ત, અચિત્ત, મિશ્ર, એમ ત્રણ ભેદ છે સચિત્તના બે, ચાર, અને અપગ લેવા તેમા ક્ષુલ્લક બે પગવાળામા અનુત્તરસુર પ્રધાન છે અને શરીરમા ક્ષુ પ્ર આહારક શરીર છે ચોપગામા પ્રધાન ક્ષુ સિહ છે અને અપદમા જાઇના ફુલ છે અચિત્તમા ક્ષુ પ્ર વજ્ર છે મિશ્રમા અનુત્તર સુરોજ શય્યામા રહેલા છે, તે જાણવા પ્રતીત્ય ક્ષુલ્લક તે કોઇ કરતા બીજુ નાનુ છે, અને બીજ કરતા આમળુ નાનું છે, ભાવ ક્ષુલ્લક તે ક્ષાયિક ભાવ છે કારણકે તેનો થોડા જીવોએજ આશ્રય લીધેલો છે (નાથાર્થ) આ પ્રમાણે ક્ષુલ્લ

कनो निक्षेपो कही, हवे आपणी प्रकृत योजना आगळ करीने
आचारनो निक्षेपो कहे छे पूर्वे जे निक्षेपा क्षुल्लकना कह्या,
तेमा फक्त प्रतीत्य जे क्षुल्लक छे, तेनो अहीं अधिकार छे
कारणके जे मोटी आचारकथा जे धर्म, अर्थ, काम, अध्ययन
नामनु छे, तेनी अपेक्षाए आ क्षुल्लिक (नानां) छे

आचारनो निक्षेप चार प्रकारे छे, ते आ छे नाम,
स्थापना, द्रव्य, भाव, आ चार जाणवो नाम, स्थापना, सुगम
छे नामन, धावन, वासन, शिक्षापन, सुकरण अविरोधी
द्रव्य जे लोकमा छे, तेने द्रव्याचार जाणवो एनो भावार्थ
आ छे आचरवु ते आचार, द्रव्यनो आचार ते द्रव्याचार
छे द्रव्यनु ते ते प्रकारे जे आचरवु (परिणमवु) ते, नाम
ननो अपनति करण (नमाववु) छे, ते आचारवाळु अना-
चारवाळु बे भेदे छे तेनु परिणाम अयुक्त आवे, अथवा तो
युक्त आवे, जेमके तिनिशनी वेल आचारवाळी छे एरंड
विगेरे अनाचारवाळु छे कारणके तिनिशने जेम वाळे तेम
वळी शके छे पण एरंडो विगेरे वळी शकता नथी आ प्रमाणे
बधे भावना करवी पण विशेषमा उदाहरणो बतावशे

धावनमा हरिद्रा रक्त वस्त्र आचारवाळु छे, एटले हळ
दरथी रंगेलु होय ते सुखथी धोवाय छे पण कृमिरंगवाळु
अनाचार छे तेनु कारण ए छे के ते रंगमा रंगेलु कपडु
धोता न धोवाय, पण तेनी राख करीए तो पण तेनो रंग न

આપ. પાણના સંબંધી કરેલું (   ) વિગેરે સુગંધી
પાટલા કુસુમ વિગેરેથી સુગંધીપણું જ થતું આચારવાન્ છે, અને
વૈડૂર્ય રત્ન વિગેરે કરવાથી પણ સુગંધીપણું ન થાય માટે તે
અનાચારવાનું છે શીતલ. માટે પાપ રહિત વિગેરે ગુણથી
મનુષ્યની બાધા ટળીએ છે, માટે તે આચારવાન્, અને ગુણ
વિગેરે પણ ન ટળીએ, તે અનાચારવાન છે ગુણનું તે તેના
વિગેરેના કાદ વિગેરે ઇ ગેના મેલથી થાય, તે આચારવાન,
તથા ઘટ નંદાદિ જેમ. બીજાનું તેનું ન થાય, (ફક્ત રંગથી
વાનીનો અનાચાર સુરેફ થાય) માટે તે અનાચારવાન છે,
અવિરોધ પ્રકારવાનું તે ગુડ દહીં વિગેરે રસના ઉપરમાં
તથા ખાત ગુણ કરે, અને અનાચારવાન તે તેલ દુધ વિગેરે
તે બન્ને વિપર્યય છે, (તે બન્ને ભેગા મળી સ્વાદિષ્ટ ન થાય,
ગુણ પણ ન કરે) આ પ્રમાણે દ્રવ્યાચાર કહ્યો છે, તેજ
તેના આચાર દ્રવ્યના અવ્યતિરેકથી દ્રવ્ય આચાર, તથા આ
ચરણ પરિણામના વિપરિણામપણાથી દ્રવ્યાચાર છે એ પ્રમાણે
પણ ગુણના અભાવથી દ્રવ્યાચાર અનુયોગ (પ્રમત્તો) (આ
ચાર્ય) દ્રવ્યાચાર કહ્યો, હવે ભાવાચાર કહે છે

दंसण नाण चरित्ते, तव आयारेय वीरिया यारे
एसो भावायारो, पंचविहो होइ नायव्वो ॥ १८१ ॥
निस्संकिय निक्कंखिय, निव्वितिगिच्छा अमूढ दिट्ठीअ
उववूह थिरीकरणे, वच्छल्ल पभावणे अट्ठ ॥ १८२ ॥

દર્શન આચાર, જ્ઞાન આચાર, ચરિત્રાચાર, તપઆચાર, અને વીર્યઆચાર એ પંચ પ્રકારનો આચાર છે તેમાં દર્શન (શ્રદ્ધારૂપ) તે સમ્યગ્દર્શન છે, પણ ચક્ષુદર્શન વિગેરે ન લેવું તે ક્ષાયોપશમિકનું આચરણ તે દર્શનાચાર છે એ પ્રમાણે બીજા આચારમાં પણ યોજવું ભાવાર્થ આગળથી કહેશે આ આચાર પંચ પ્રકારનો જાણવો.

ગાથાનો અક્ષરાર્થ કહ્યો. હવે ભાવાર્થ બતાવે છે ઉદ્દેશ પ્રમાણે નિર્દેશ બતાવવા પ્રથમ દર્શનાચાર કહે છે તે આઠ પ્રકારનો છે નિઃશંકિત, એટલે શંકા વગરનું પ્રભુનું વચન માને, શંકા બે પ્રકારની છે દેશ શંકા તે જીવ સમાન હોય, છતાં એક ભવ્ય, બીજો અભવ્ય કેમ હોય ? આવી શંકા કરે તે દેશશંકા છે અને પ્રાકૃતમાં સૂત્રો રચેલાં હોવાથી આ બધું બનાવટીજ છે પણ પોતે વિચારે નહીં, ૨ ભાવો (પદાર્થો) હેતુથી ગ્રાહ્ય છે, અને અહેતુથી અગ્રાહ્ય છે તેમાં હેતુગ્રાહ્ય તે જીવ અસ્તિત્વ વિગેરે છે અને અહેતુગ્રાહ્ય ભવ્યત્વ વિગેરે છે કારણકે અમારા જેવા ઇંદ્રિયજ્ઞાનીઓને તે હેતુનું પ્રકૃષ્ટ જ્ઞાનનું ગોચરપણું ન થઈ શકે, અને પ્રાકૃતમાં રચવાનું કારણ પણ બાલાદિ સાધારણના માટે છે કહ્યું છે કે —

बालस्त्री मूढमूर्खाणां, नृणां चारित्र कांक्षिणाम्
अनुग्रहार्थं तत्त्वज्ञैः, सिद्धान्तः प्राकृतः स्मृतः ॥ १ ॥

બાળ, સ્ત્રી, મૂઢ, મૂર્ખ એવા પણ માણસો જે ચારિ

ત્રની આકાક્ષા રાખે તો તેમના ઉપકાર માટે તત્વજ્ઞ પુરૂષો (ગણધર ભગવંતો) એ પદકૃત (તે સમયે લોકમા બોલાતી ભાષા) મા સિદ્ધાતો રચ્યા છે દૃષ્ટ ઈષ્ટ અને અવિરૂદ્ધ છે, એટલે તે આપણે પ્રત્યક્ષ ઉપકારી જાણીએ છીએ અહીં ઉદાહરણ પેય અને અપેયનુ આવશ્યક સૂત્રમા બતાવેલુ છે, તે જાણવુ તેથી કઇ પણ વાતની શકા રહિત હોય, તે નિ શકિત જીવજ અર્હ ત્ શાસન પ્રતિપન્ન છે તે દર્શનના આચરણ (માનવા) થી તેનુ પ્રધાન (ગુણ) તથા દર્શની (ગુણી) એ બન્નેનુ અભેદપણુ કહ્યુ અદર્શનની માફક તેનાથી જો એકાન્ત ભેદ માને તો ફળના અભાવથી મોક્ષનો પણ અભાવ થાય એ પ્રમાણે શેષ પદોમા પણ ભાવના કરવી તથા નિષ્કાક્ષિત તે દેશ સર્વાકાક્ષા રહિત તેમા દેશકાક્ષા એટલે દિગમ્બર દર્શન વિગેરેને ઇચ્છે અને સર્વાકાક્ષા તે બધા દર્શનને ઇચ્છા કરે, પણ છ જીવ નિકાયની પીડા, તથા અસત્ પ્રરૂપણાના લાગતા દોષને વિચારતો નથી અહીં રાજા અમાત્યનુ આવશ્યક સૂત્રમા ઉદાહરણ બતાવ્યું છે તે જાણવુ ॥૨॥ વિચિકિત્સા એટલે મતિવિભ્રમ તે જેનો દૂર થયો હોય તે, નિર્વિચિકિત્સક એટલે કોઇ એમ માને કે જિન મત સારો છે, પણ હુ કષ્ટ વેઠુ છુ તેનુ સારૂ ફળ મળશે કે નહીં આવો વ્હેમ, જેમ એક ખેડુત દાણા વાવીને કરે તો દાણા ન પાકે, પણ આસ્થા રાખીને બુદ્ધિ પૂર્વક જે અનુષ્ઠાન કરે, તેનુ ફળ અવશ્ય મળે એવો વિકલ્પરહિત ભાવ રાખે કારણકે અવિકલ્પ ઉપાય, ઉપેય વસ્તુનો આપનાર નથી, એવુ નથી (પણ આપનારજ છે) એવો

નિશ્ચય કરે, તે નિર્વિચિકિત્સક છે આ અશ વડે જ નિશ-કિત, અને નિર્વિચિકિત્સકમા ભેદ છે પ્રથમમા જીવ છે કે નહિ તેવી શકા અને બીજામા તો ફળ મળશે કે નહિ, એમ ફક્ત ક્રિયા વિષયમાજ સદેહ છે એનુ ઉદાહરણ આવશ્યક સૂત્રમા વિદ્યાસાધકનું છે, તે જાણવુ અથવા નિર્વિજુગુપ્સા એટલે સાધુના મલિન વેશની નિદા રહિત હોય આ સબધે ઉદાહરણ આવશ્યક સૂત્રમા શ્રાવકની દીકરીનુ છે (૪) અમૂઢ દૃષ્ટિ એટલે બાળ તપસ્વીની તપની વિદ્યા, અથવા ચમત્કાર દેખીને પોતે મૂઢ ન બને સમ્યક્દર્શન રૂપ દૃષ્ટિથી ચલાયમાન ન થાય અહીં સુલસાનુ ઉદાહરણ કહે છે સુલસા નામની શ્રાવિકા હતી. જે રાજગૃહમા રહેતી હતી. ત્યા અબડ નામનો લોકીક ઋષિ જતો હતો બહુ ભવ્યોને સ્થિર કરવાના નિમિત્તે મહાવીર પ્રભુએ તેને કહ્યુ, સુલસાને પૂછજે કે ધર્મધ્યાન સારી રીતે થાય છે કે ? અબડે વિચાર્યુ, કે પુણ્યવતી સુલસા છે, કે જેને મહાવીર પ્રભુ સ્વત્ર ધર્મલાભ કહેવડાવે છે તેથી અંબડે પરીક્ષા માટે તેની પાસે જઈને ભોજન માગ્યુ તેણે ન આપ્યુ ત્યારે તેણે બહુરૂપ બનાવ્યા તો પણ ન આપ્યુ, તથા તેમા મૂઢ પણ ન થઈ તેમ દરેક કુતીર્થીની ઋદ્ધિથી મૂઢ ન થવુ (આ સબધી સુલસા ચરિત્ર જોવુ અબડે ગુરૂ બુદ્ધિથી બાવાના વેશમા ભોજન માગ્યુ, પણ સુલસાએ ગુરૂબુદ્ધિથી ન આપ્યુ તે પ્રમાણે ત્રણે દિશાએ મહાદેવ વિષ્ણુ અને બ્રહ્માનુ સાક્ષાત્ રૂપ બતાવ્યુ પણ દર્શન

કરવા ન ગઇ છેવટે જિનેશ્વરનુ રૂપ બનાવ્યુ પણ સુલસાએ બુદ્ધિથી વિચાર્યું કે લબ્ધીથી ઉડીને તીર્થંકર ન આવે તેમ બે તીર્થંકર પણ ન હોય તેમજ બહુ દૂર તે હાલમા વિચરે છે માટે આ કોઇ ઢોંગી છે તેથી તે ન ઠગાઇ તેથી ફરી બાવાના વેશમા જઇ અબડે સુલસાને કહ્યું કે વીરપ્રભુ સ્વય મારી પાસે તને ધર્મલાભ કહેવડાવે છે ત્યારે તેણે ખુશ થઇ નમસ્કાર કરી સ્વધર્મીનુ બહુ માન કરી ભોજન આપ્યુ આ ઉપરથી દરેકે જોવુ કે ગુણાનુરાગી જેમ સુલસા હતી તેમ દરેકે પરીક્ષા કરી, પછી ધર્માત્મા જીવ ઉપર પ્રેમ રાખવો ભક્તિ કરવી પણ અ ધ, શ્રદ્ધાથી કપટીથી ઠગાવુ નહી) આથી ગુણી પ્રધાન દર્શનાચાર બતાવ્યો, હવે ગુણ પ્રધાન ઉપબ્રહણ તથા સ્થિરીકરણનુ વર્ણન કરે છે ઉપબ્રહણ, તે સમાન ગુણવાળાના સદ્ગુણોની પ્રશસા કરી તેના ગુણોની વૃદ્ધિ કરવી, અને સ્થિરીકરણ તે કોઈ પણ કારણે ધર્મી જીવો દુ ખ પામતા હોય, તો તેમને યોગ્ય રીતે મદદ કરી તેમને ધર્મમા પાછા સ્થાપવા ઉપબ્રહણમા રાજગૃહિમા શ્રેણિક રાજા રાજ્ય કરતો હતો તેના સમ્યક્ત્વની પ્રશસા શક્રેન્દ્રે પણ કરી તેથી એક દેવ પરીક્ષા કરવા તૈયાર થયો શ્રેણિક બહાર ગયો, ત્યારે ક્ષુલ્લકનુ રૂપ કરી અનિમેષો (માછલા) ને ગ્રહણ કરવા લાગ્યો, ત્યારે શ્રેણીકે તેને અટકાવ્યો આગળ જતા બીજી જગ્યાએ ગર્ભવાળી સાધ્વી જોઈ, તેને પોતાના ઓરડામા ગુપ્ત રાખી તેનુ સુવાવડનુ કાર્ય પોતે કર્યું આટલી પરીક્ષા કરીને દેવે પોતાનુ ખરૂ સ્વરૂપ બનાવ્યુ

અને કહ્યું કે, હે શ્રેણિક ! તમે જન્મ તથા જીવિત બન્નેને સફળ કર્યા છે કે આટલી બધી તમોને જૈન શાસન ઉપર ભક્તિ છે આ પ્રમાણે પ્રશંસા કરી દેવ અલોપ થયો એ પ્રમાણે જે કોઈ ધર્મના સારા કામો કરે, તેની પ્રશંસા કરવી હવે સ્થીરીકરણનું ઉદાહરણ ઉજ્જયિની નગરીમા અષાઢ આર્ય (આચાર્ય) અંતકાળે પોતાના શિષ્યને આરાધના કરાવતા કહેતા કે, સ્વર્ગમા જાય તો મને દર્શન આપજે આ આખું દષ્ટાંત ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમા ૨૨ મા પરિષહના સંબધમા આપેલુ છે તે જાણી લેવુ તેમા છેવટે છેલ્લા શિષ્યની ઉપર આશા હતી તેને આવતા વાર લાગવાથી આચાર્યે ચારિત્ર મૂકવા વિચાર કર્યો પણ શિષ્યે આવીને સ્થિર કર્યા તે પ્રમાણે બનતી મહેનતે ધર્મથી પડતાને બીજાએ સ્થિર કરવો હવે વત્સલ્ય કહે છે આર્યવજ્ર સ્વામીએ જેમ દુભિક્ષમા સંઘની રક્ષા કરી, એ સંબધી જે અધિકાર આવશ્યકમા છે, તે જાણવો પ્રભાવનાનું ઉદાહરણ-આર્યવજ્ર સ્વામીએ જેમ અગ્નિશિખ પાસેથી ફૂલો લાવીને જૈન દર્શનની પ્રભાવના કરી આ દષ્ટાંત આવશ્યક સૂત્રમા છે તે જાણવું એ પ્રમાણે સાધુએ પણ સર્વ પ્રયત્નથી શાસનની પ્રભાવના કરવી આ પ્રમાણે સમ્યક્ દર્શનનો આઠ પ્રકારનો આચાર બતાવ્યો તે નિઃશંકિત વિગેરે આઠ પ્રકાર જાણવા ગુણથી પ્રધાન એવો આ નિર્દેશ ગુણ અને ગુણીમા કોઈ અંશે ભેદ બતાવવા માટે એકાન્ત અભેદ માનીએ તો વખતે ગુણ દૂર ...નું નાશ થવુ થાય તો બાકી કોઈ ન રહે ॥

પ્રવચનની પ્રભાવના સ્વ, તથા પર, નો ઉપકાર કરનારી છે અને તેનાથી તીર્થંકર નામ કર્મ બાંધે છે

હવે ભેદ વડે પ્રવચનના પ્રભાવકોનુ સ્વરૂપ કહે છે

अइसेस, इड्ढिया यरिय, वाइ धम्म कही खमग नेमित्ती
विज्जारायो गण समया य तित्थं पभाविंति ॥ १८३ ॥

અતિશયવાળા અવધિજ્ઞાનથી યુક્ત, અને ઋદ્ધિ તે આમર્ષ ઔષધી વિગેરે તેનાથી યુક્ત, તે ઋદ્ધિવાળા પ્રવ્રજીત (સાધુ) અથવા આચાર્ય વાદીધર્મ કથા કહેનારા ક્ષપક નૈમિત્તક એ જાણીતા છે વિદ્યા સિદ્ધ તેઆર્ય ખપુટ માફક સિદ્ધ મંત્રવાળા તથા રાજગણ (રાજાઓનો સમૂહ) થી સંમત (માન પામેલા) અથવા રાજા અથવા રાજસંમત (મંત્રી) અને ગણ સંમત તે મહત્તરાદિ તથા ચ શબ્દથી દાન શ્રાદ્ધક વિગેરે છે, આ જે સહાયક હોય તો સ્વ. પ્રકાશક હોય, અને ઉત્તમ સહાયતા હોય તો લોકોને વધારે ધર્મશ્રદ્ધા થાય (સમ્યક્ત્વના ૬૭ બોલની સજ્ઝાયમાં આઠ પ્રભાવકનુ સ્વરૂપ દૃષ્ટાંત સાથે બતાવ્યુ છે, તે જોવુ)

દર્શનાચાર કહ્યો હવે જ્ઞાનાચારનુ સ્વરૂપ કહે છે

काले विणए बहुमाणे, उवहाणे तहय अनिन्हवणे
वंजण अत्थ तदुभये, अट्ठविहो नाण मायारो ॥१८४॥

અંગ પ્રવિષ્ટ વિગેરે જે સૂત્રો છે તેનો જે કાળ બતાવ્યો છે, તે કાળેજ સ્વાધ્યાય કરવો પણ ગમે તે વખતે નહીં,

કારણ કે તે તીર્થંકરનુ વચન છે ખેતી વિગેરેમા કાળે કરેલુ વધારે ગુણકારી છે તે દેખીએ છીએ અને વિપર્યય (ઉલટ) કાળમા વાવતા વિપરીતપણુ દેખાય છે તેમ [illegible] જવુ અત્ર ઉદાહરણ, એક સાધુ પ્રાદોષિક કાળ (રાત્રિ) [illegible] પહેલી પોરસી પૂરી થયા પછી કાલિક શ્રુત ગોખતો [illegible] સમ્યક્દૃષ્ટિ દેવતાએ વિચાર્યું કે બીજો કોઇ ક્ષુદ્ર દેવ [illegible] પીડા ન કરે તેવી બુદ્ધિથી કુડામા છાશ લઇને [illegible] જથી વાર વાર જાય આવે છે અને સાધુને [illegible] દેવી બોલતી કે છાશ લેવી છે કે—આથી તેને [illegible] ઘણીવાર રાહ જોઇ તે બોલ્યો કે હે [illegible] છાશ વેચવાનો વખત છે કે ? વખત [illegible] ત્યારે શુ આ કાલિક શ્રુત [illegible] સાધુએ જાણ્યુ કે આ કોઇ સામાન્ય [illegible] છે તેથી ઉપયોગ દીધો, [illegible] બદલ મિથ્યા દુષ્કૃત દીધુ [illegible] કારણકે કોઇ ક્ષુદ્ર [illegible] અકાલમા ન ભણવુ, [illegible] કરવો [illegible] દેશ (પ્રાય.) [illegible] શાસ્ત્રીએ [illegible] બનાવ [illegible] ભાથી [illegible]

તથા શ્રુત ભણનારે ગુરૂનુ બહુ માન કરવુ અર્થાત્ બહુ ભાવ રાખવો બહુ ભાવ રાખવાથી ક્ષેપ વિના અધિક ફળ થાય છે વિનય અને બહુમાન આ સબધમા ચોભગી કહેછે

(૧) વિનયયુક્ત, બહુમાન યુક્ત, (૨) વિનય રહિત બહુમાન યુક્ત, (૩) વિનય યુક્ત બહુમાન રહિત, (૪) વિનય રહિત બહુમાન રહિત

આ વિનય તથા બહુમાનનુ વિશેષપણુ બતાવવા આ ઉદાહરણ છે

એક પહાડની ગુફામા શિવનુ મદિર છે તેને બ્રાહ્મણ તથા ભીલ બને જણા પૂજે છે બ્રાહ્મણ પૂજન કરીને મદિર સાફ રાખવુ, પાણી છાટવુ, વિગેરેમા ઉદ્યમ કરતો પવિત્ર થઇને સ્તુતિ કરે છે વિનય યુક્ત છે પણ બહુમાન રહિત છે, પણ પુલિદ (ભીલ) તે શિવમા ભાવ રાખી ગ'લ (ગદા) પાણી વડે સ્નાન કરાવે છે, અને બેસે છે, ત્યારે શિવ પ્રત્યક્ષ તેની સાથે વ તો કરવા લાગ્યો બ્રાહ્મણે બન્નેનો સ્વર સાભળ્યો, પછી ભીલના જવા પછી સેવા કરી ઠપકો આપ્યો, કે, હે શિવ તુ આવો કટ પૂતના શિવ (હલકી જાતનો દેવ) છે કે, આવા હલકી જાતના સાથે વાતો કરે છે ? શિવે કહ્યુ તેની ભક્તિ (બહુમાન) ઘણી છે, પણ તારામા તે નથી એક વખત એક આખ ઉખાડીને શિવ રહેલ છે, ત્યા બ્રાહ્મણ આવ્યો રોઇને રહી ગયો શાત થયો પણ ભીલે આવતા શિવને આખ વિનાનો જોઇ, પોતાની આખ તીરવડે કાઢી શિવને ચઢાવી.

ત્યારે શિવે બ્રાહ્મણને ખાત્રી કરી આપી. [illegible]
એમ કહ્યું કે, ભણનારે વિનય બહુમાન [illegible]
ગ્રહણ કરવા માટે ઉપધાન કરવા. ઉપધાન [illegible]
અધ્યયનમા જે આ ગાઢ આદિ યોગ [illegible]
કરવા કારણ કે તે તપ પૂર્વક શ્રુત [illegible]
થાય છે

અહિ તે સબધી એક [illegible]
વાચનામા થાકી જવાથી [illegible]
બોલવા લાગ્યા, જ્ઞાનનુ [illegible]
દેવના થયા પછી આયુષ્ય [illegible]
ભોગને ભોગવે છે એક [illegible]
રૂપવાન છે તે બાપ [illegible]
ગામોમા જતા [illegible]
ગાડુ કરી ચાલતા [illegible]
બેઠી હતી, [illegible]
ક યાને [illegible]
રસ્તામ [illegible]
નામ [illegible]
તેથી [illegible]
આ [illegible]
અને [illegible]
[illegible]

ઉદય થયો; ભણીને પણ ભૂલે તેથી ગુરૂએ કહ્યું કે, છઠ્ઠવડે તેની તને આજ્ઞા અપાય છે ત્યારે શિષ્યે કહ્યું કે, તેનો યોગ કેવી રીતે છે ? આચાર્યે કહ્યું કે, જ્યા સુધી ન આવડે ત્યા સુધી આબીલ કરવા તેણે કબુલ કર્યુ ભણ્યો, અને બાર વર્ષે બાર ગાથા ભણ્યો, ત્યાસુધી આબીલ કર્યા, તેથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મ ક્ષય પામ્યુ અને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયુ તે પ્રમાણે અશકટ પિતાએ જેમ આગાઢ જોગમા આબીલ કર્યા, તેમ દરેક યોગની તપશ્ચર્યા કરવી, તે ઉપધાન છે

અનિન્હવણુ એટલે શ્રુત ભણ્યા પછી શ્રુત ભણાવનારનો લોપ ન કરવો જ્યારે કોઇ પુછે, ત્યારે સત્ય કહેવુ કે હુ તેમની પાસે આ ભણેલો છુ જો લોપ કરે તો ચિત્તની મલિનતા થય માટે બીજો ન કહેવો તેનુ દૃષ્ટાત અસ્રો વિગેરે રાખનાર હજામની પાસે વિદ્યાબળ હોવાથી તેનો અસ્રો વિગેરે રાખવાની કોથળી આકાશમા ચાલતી હતી તેની પાસેથી કોઇ પરિવ્રાજકે અનેક વસ્તુ આપી ને ખુશ કરી, તે વિદ્યા શીખી લીધા પછી તે બીજી જગાએ ગયો અને તેના ત્રિદંડને આકાશમા ચલાવ્યા તેથી મહાજને તેને પૂજ્યો, અને રાજાએ પૂછયુ કે, જે આપને આ લબ્ધિ થઇ છે, તે વિદ્યાનો અતિશય છે, કે તપનો ? ઉત્તર-વિદ્યાનો ફરી પૂછયુ ક્યા ભણ્યા ? ઉત્તર-ફલાહાર કરનાર ઋષીપાસેથી હિમાચળમા આ પ્રમાણે બોલતા સકલેશ દુષ્ટતાથી ત્રિદંડ સ્ખલન થઇ ખટ દઇને નીચે પડ્યો એ પ્રમાણે જે કોઇ સામાન્ય વિદ્યા જ્ઞાન (બોધ)

વાળા પાસે ભણી તેનુ નામ ન દેતાં [illegible]
ભણેલુ શાસ્ત્ર જ્ઞાન તેને મલિન ચિત્તવૃત્તિ [illegible]
હિતકારી ન થાય અનિન્હવ કરી. [illegible]
તથા અર્થ તથા બન્ને શુદ્ધ બોલવા તે [illegible]
ન થાય માટે સાધુના, અર્થ વિચારતાં [illegible]
આ-પ્રમાણે છે ' धम्मो मंगल [illegible]
અર્થવાળા શબ્દો ' पुण्य [illegible]
આ પ્રમાણે છે 'आनन्दी [illegible]
न्ति ' આ આચાર સૂત્ર [illegible]
लोके अस्मिन् पाखंडी लोक [illegible]
કહેવાનો હોય अशान्ति [illegible]
लोकः परामृशन्ति [illegible]
અર્થ બન્નેનો હો [illegible] એક
धर्म मंगल, [illegible] ઉત્કૃષ્ટ
તેનો દોષ આ [illegible] હોય,
ભેદ થવાથી [illegible]
અભાવમાં [illegible]
અર્થ [illegible]
(અધીવ [illegible]
અનુપયોગે [illegible] ના
અહીં [illegible]

અહીં કહેતા નથી આ પ્રમાણે જ્ઞાનનો આઠ પ્રકારનો આચાર કાલાદિભેદ્વારે જ્ઞાનના આસેવન પ્રકારવાળો છે (ગાથાર્થ) હવે ચારિત્રાચાર કહે છે

पणिहाण जोगजुत्तो, पंच समिईं हिं तिहिय गुत्तीहिं
एस चरित्ता यारो, अट्ठविहो होइ नायव्वो. ॥१८४॥

પ્રણિધાન તે ચિત્ત શાંતિ તે જેમાં પ્રધાન છે, એનો યોગ (વ્યાપાર) તે પ્રણિધાન યોગયુક્ત આ સામાન્ય રીતે અવિરત સમ્યક યોગ દૃષ્ટિવાળો ગૃહસ્થ પણ હોય, તેથી વિશેષ કહે છે પાંચ સમિતિ તથા ત્રણ ગુપ્તિથી જ પ્રણિધાન યોગ યુક્ત અવાજ યોગવાળો જે હોય, તેજ યોગવાળો કહેવાય અથવા પાંચ સમિતિ તથા ત્રણ ગુપ્તિ આ વિષયમાં જે આઠને આશ્રયી પ્રણિધાનયુક્ત આ ચારિત્રાચાર છે, તે આચાર અને આચારવાળાની કોઈ અંશે સાથે રહેવાથી આઠ પ્રકારનો જાણવો સમિતિ ગુપ્તિમાં કંઈક ભેદ છે, તેને આશ્રયી છ સમિતિ ગુપ્તિનું રૂપ શુભ પ્રવિચાર, અપ્રવીચાર જેમ પ્રતિક્રમણમાં છે, તે પ્રમાણે જાણવું (સમિતિ તેમાં શુભ યોગમાં પ્રવર્તન રૂપ છે ગુપ્તિમાં અશુભ કે શુભ બન્નેમાં પ્રવર્તન રોકે, તે ગુપ્તિ છે જેમકે વિચારીને બોલે તે ભાષા સમિતિ છે પણ ન બોલે, ન ચેષ્ટા કરે, મન સ્થિર રાખે, તે વચનગુપ્તિ કહેવાય છે) ચારિત્રાચાર કહ્યા પછી તપ આચાર કહે છે

बारस विहम्मि वितवे, सब्भितर बाहिरे कुसल दिट्ठे
अगिलाइ अणाजीवी, नायव्वो सो तवायारो ॥१८६॥

अग्गि गूहिय बल विरियो, परक्कमइ जो जहुत्तमाउत्तो
जुंजइय जहाथाम, नायव्वो वीरियायारो ॥

બાર પ્રકારના અભ્યંતર ...
પહેલા અધ્યયન પા૦ કરેલુ તે ...
માંડીને અભ્યંતરમા પ્રાયશ્ચિત વિનય ...
તીર્થે કરે બતાવેલા તપમા જ્ઞાની ...
ગણતા, યથાશક્તિ એ સ્પૃહા રહિત ...
છીને તે જાણવો તે તપ આચાર ...
આચારવાળો, એ બેનુ કરેલ ...
ગાથાર્થ ૧૮૬ ॥

તપ આચાર પછી વીર્યાચાર ...
બાહ્ય અભ્યંતર છે તેને છુપાવ્યા વિના ...
તે જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રના ...
ભેદ થયા તે ભેદવાળા આચાર ...
ચિત્તવાળો) થાય પરાક્રમ કરે ...
રહે, પછી તેમા પોતાનું જેટલુ ...
તેટલુ ઉપયોગમા લઇ છત્રીશ ...
સામર્થ્ય પ્રમાણે તપ કરે, (...
પણ નહી.) આ વીર્યાચાર તે ...
આચારવાન (ગુણી) બન્નેને ...
પ્રમાણે વીર્યાચાર કહ્યો અને તે ...
રનુ વર્ણન થયુ હવે કથાનુ ...

अत्थ कहा काम कहा, धम्म कहा चेव मीसिया य कहा
एत्तो एक्केका विय, णेगविहा होइ नायव्वा ॥ १८८ ॥

સંસારિક વિદ્યા ભણવી તેનું પ્રધાનપણું જેમાં હોય તે અર્થકથા, સંસાર વધે તે કામ કથા, તથા ધર્મ વધે તે ધર્મ કથા, તેમજ એકેકથી યુક્ત તે મિશ્ર કથા છે, અને એથીજ આ એકેક કથા પણ અનેક પ્રકારની છે ॥ ગાથાર્થ ૧૮૮ ॥
હવે કથાનું વિવેચન કહે છે

विज्ञा सिप्प मुवाओ, अणिवेओ सच ओय दक्खत्त
साम दंडो भे ओ, उवप्प याणच अत्थ कहा॥१८६॥
सत्थ.ह सुओ दक्ख त्तणेण, सेट्ठी सु ओय रूवेण
बुद्धि ए अमच सुओ, जे.वइ पुन्नेहि राय सुओ॥१६०॥

વિદ્યાશિલ્પ ઉપાય અનિર્વેદ, સંચય, દક્ષપણું, શામ, દંડ, ભેદ, ઉપપ્રદાન, આ અર્થ કથામાં જાણવા કારણકે તેમા પૈસા પેદા કરવા માટેજ પ્રધાનપણું છે આ ગાથાર્થ છે, ભાવાર્થ વૃદ્ધના વિવરણથી જાણવો, તે આ પ્રમાણે

વિદ્યાને આશ્રી અર્થ કથા, તે વિદ્યા ભણી પૈસા પેદા કરે, જેમકે કોઇએ વિદ્યા સાધી, તે તેને પ્રભાતે પાંચ (રૂપિયા) આપે છે અથવા સત્યકી વિદ્યાધર, ચક્રવતી ને વિદ્યાના પ્રભાવથી ભોગો મળ્યા તે સત્યકીની ઉત્પત્તિ, તથા શ્રાદ્ધ કુળમાં રહ્યો, તથા મહેશ્વર નામ થયું, એ બધું આવશ્યક સૂત્રમાં તથા યોગ સંગ્રહમાં છે, તે અહીં કહેવું વિદ્યાનું કહ્યા પછી હવે

શિલ્પનુ કહે છે શિલ્પ (હુન્નર) શીખી ધન મેળવે એનુ ઉદાહરણ–કોકાશ નામના કારીગરે ધન મેળવ્યુ તે આવશ્યક સૂત્રમા છે, તેમ જાણવુ ઉપાય કથા, ચાણાકયની કથા, તેણે અનેક ઉપાયો કરી ધન મેળવ્યુ કેવી રીતે ?

ઉત્તર—એ મારી પાસે વાતુરક્ત છે વિગેરે આવશ્યકથી દ્રષ્ટાંત જાણવુ હવે નિર્વેદ રહીત ઉદ્યમ કરવો તેમા મમ્મણ શેઠનુ પણ દ્રષ્ટાંત આવશ્યક સૂત્રથી જાણવુ હવે દક્ષત્વ તે પ્રસંગ સહિત કહે છે

दक्खत्तणयं पुरिसस्स, पचग सइ गमाहु सुदेर
बुद्धि पुण साहस्सा, सय साहस्साइ पुन्नाइ ॥१६१॥

દક્ષપણાથી સાર્થવાહના પુત્રને ૫, શેઠ પુત્રને સુંદરતાથી ૬૦૦, મંત્રીપુત્રને બુદ્ધિથી ૧૦૦૦, અને રાજપુત્રને પુણ્યથી એક લાખ મળ્યા આ ગાથાનો અર્થ છે ભાવાર્થ કથાથી જાણવો, તે આ પ્રમાણે છે

જ્યારે બ્રહ્મદત્ત કુમાર, મંત્રિ પુત્ર, શેઠીયાનો પુત્ર, તથા સાર્થવાહનો પુત્ર, આ ચારે જણાને માહોમાહે વાદ થયો કે, આપણામા કોણ, કોનાથી જીવે છે ત્યારે રાજપુત્રે કહ્યુ હુ પુણ્યથી જીવુ છુ મંત્રીપુત્ર બોલ્યો, હુ બુદ્ધિથી, શ્રેષ્ઠીપુત્રે કહ્યુ, હુ સુંદરતાથી, સાર્થવાહનો પુત્ર બોલ્યો, હુ ચતુરાઇથી તે બધાએ બોલ્યા, આપણે બીજે સ્થળે જઇ પરીક્ષા કરીએ

પછી જેમા કોઇ ન જાણે તેવા નગરમા ગયા ઉદ્યાનમા રહ્યા પછી દક્ષને કહ્યુ, ગિઘ્ર ભોજન લાવ તે શહેરના એક મહો લામા બુઢા વાણીઆની દુકાને ઉભો રહ્યો, ત્યા ઘણા ખરીદનારા આવ્યા તે દિવસે કઇ ઓચ્છવ છે, તેથી તે વાણીઓ પડીઓ બાધવા અસમર્થ હતો. તેથી સાર્થવાહના પુત્રે દક્ષપણાથી જેને જે જોઇએ તે મીઠુ, તેલ, ઘી, ગોળ, સુઠ, મરચા, વિગેરે દરેકને આપ્યા, તેથી વાણીઆને ઘણો લાભ થયો તેથી તે પ્રસન્ન થઈ બોલ્યો કે, આપ અહી રહેનાર છો કે પરદેશી મુનાફર છો ? તેણે કહ્યુ, પરદેશી મુસાફર વાણીઆએ કહ્યુ, તો અમારે ઘેર જમવા ચાલો પેલાએ કહ્યુ, મારા મહાયકો ઉદ્યાન મા બેઠા છે તેના વિના હુ ખાતો નથી વણીકે કહ્યું બધાએ આવો તેથી બધાને બોલાવ્યા તેઓ આવ્યા ત્યારે વાણીઆએ ભોજન, સમાલભન (સત્કાર) તથા પાન સોપારી વિગેરે આપીને પાચ રૂપૈયા આપ્યા બીજે દીવસે વાણીઆ (શેઠ)ના પુત્રને કહ્યું, આજે તમારે ભોજન અપાવવુ પેલાએ હા કહી તેથી તે ઉઠીને ગણિકાના મહોહ્લામા સુદર રૂપ કરીને ગયો ત્યા દેવદત્તા નામની ગણિકા, પુરૂષની દ્વેષિણી બની, ઘણા શ્રેષ્ટી પુત્રોએ તથા રાજપુત્રોએ, માગણી કર્યા છતા ઇચ્છતી નથી પણ શેઠપુત્રનુ સુદર સ્વરૂપ જોઈ તે દિવસે ઠેકાણે આવી દાસીએ તે વાત તેની માને કહી આજે દેવદત્તા એક શેઠ પુત્રને તાકી તાકીને જુવે છે, તેથી તેની માએ કહ્યુ કે, એ શેઠપુત્રની પાસે જઇને કહે કે મહેરબાની કરીને આજે અમારે

ત્યા ભોજન કરજો, પેલાએ ખુશામી કર્યો તેણે હા પાડી, બધાને શેઠ પુત્રે બોલાવ્યા નાયે આવીને જમ્યા અને સો રૂપિયાનો તે દિવસ ખર્ચ થયો. ત્રીજે દિવસે મંત્રીપુત્રને કહ્યુ કે આજે તમારો વારો છે બધાને ભોજન આપવુ પેલાએ હા કહી. તે કરણશાલા (ન્યાયમંદિર) મા ગયો, ત્યા ન્યાયાધીશે બે શોકોનો એક પુત્ર માટે ટંટો હતો તેનો બે દિવસ સુધી નિકાલ કર્યો નહોતો તેથી તે ત્રીજે દીવસે મંત્રીપુત્ર આ યો, ત્યા જોયુ તો એક પુરૂષ મુઓ, તેને બે પત્નીઓ હતી એકને પુત્ર હતો, બીજી અપુત્રા હતી પણ બીજીએ સ્નેહથી તેને એવો કરેલો કે તે ખરી માને પણ ભૂલી ગયો હતો, બને બોલતી કે આ અમારો પુત્ર છે ન્યાય થઈ શકયો નહોતો, તેથી સમય જોઇ મંત્રી પુત્રે કહ્યુ, હુ ન્યાય આપુ છુ, સાભળો. ધનના બે ભાગ કરો તથા પુત્રના બે ટુકડા કરો અને વહેચી આપો. તેથી ખરી માતા બોલી કે મારે દ્રવ્યનુ કામ નથી, તેમ પુત્ર પણ તેને આપો, તેથી હુ તેને જીવતો પણ જોઈશ. બીજીએ મૌન ધારણ કર્યુ તેની ખરી માતાની પરીક્ષા થતા પુત્ર તેને આપ્યો. તેથી ખરી માતાએ પ્રસન્ન થઈ તેને એક હજારનો ઉપયોગ આપ્યો. (ભેટ આપી) ચોથે દીવસે રાજપુત્રને કહ્યુ આજે તમારો વારો છે, તમારે અધિક પુણ્યવડે યોગ વહન કરવુ પેલાએ હા પાડી, તેથી રાજપુત્ર તેમની પાસેથી નીકળી ઉદ્યાનમા ગયો, તે રાજા અપુત્ર મર્યો, ઘોડો તૈયાર કર્યો કે, તે જેને પસંદ કરે તેને તેના ઉપર બેસાડી લાવવો, તે ઘોડો તથા

માણુસો જ્યા રાજપુત્ર બેઠો છે, જેના ઉપરથી ઝાડની છાયા ખસતી નથી, તેથી ઘોડાએ ખુશ થઇને ત્યા ઉભા રહી ખુખારો કર્યો, રાજ્યપદે તેને સ્થાપ્યો અનેક લાખની પ્રાપ્તિ થઇ આ પ્રમાણે અર્થ પ્રાપ્તિ થઇ આ દક્ષદ્વાર કહ્યુ હવે સામભેદ દંડ, ઉપપ્રદાન એ ચારથી અર્થ મળે છે તે બતાવે છે તેનુ ઉદાહરણ–એક શીયાળે ભમતા હાથી મરેલો દેખ્યો, તેણે ચિંતવ્યુ, મે ઉપાય કરી મેળવ્યો, તો હવે જરૂર ખાવુ તેટલામા સિંહ આવ્યો, તેથી શીયાળીએ ચિંતવ્યુ કે એની ચેષ્ટા સહિત (શુ કરે છે તે જોતા) ઉભા રહેવુ સિંહે કહ્યુ હે ભાણુજા ! કેમ ઉભો રહ્યો ? તેણે કહ્યુ મામા ! કઈક તેવુજ છે સિંહે કહ્યુ આ કોણુ મરી ગયેલુ છે ? શિયાળ બોલ્યો હાથી મરેલો છે સિંહ કોણે માર્યો ? શિ–વાઘે માર્યો સિંહે વિચાર્યું કે ઓછી (નીચ) જાતિએ મારેલુ હુ કેમ ખાઉ, તેથી ખાધા વિના સિંહ ગયો આ (શામ) નુ દૃષ્ટાંત છે પછી વાઘ આવ્યો, ત્યારે શીયાળીએ કહ્યુ હે વાઘ ! આ હાથીને મારીને સિંહ પાણી પીવા ગયો છે (માટે ભાગીજા) તેથી વાઘ જતો રહ્યો આ ભેદનુ દૃષ્ટાંત છે એવામા કાગડો આવ્યો તેથી શિયાળીએ વિચાર્યું કે જો હુ એને નહી આપુ તો કા કા કરીને કાગડા ભેગા કરશે, તેમના શબ્દથી શિયાળીઆ વિગેરે આવશે, તેથી કેટલાકને વારીશ, તેથી તેને આપુ એમ વિચારી ટુકડો કાપી આપ્યો આ દાનનુ દૃષ્ટાંત છે તે લઇને ઉડી ગયો ત્યા બીજો શિયાળીઓ આવ્યો તેણે વિચાર્યું કે

તેની સાથે હઠ કરીને અટકાવુ, તેથી જોરથી આખ ચડાવી દોડયો અને આવેલો શિયાળીઓ ભાગી ગયો તેને માટે આ દષ્ટાત છે

उत्तम प्रणिपातेन शूर भेदेन योजयेत्
नीच मल्प प्रदानेन सदृशं च पराक्रमैः ॥ १ ॥

એ પ્રમાણે ઉત્તમ પુરૂષોને નમસ્કારથી, શૂરને ભેદ પડાવીને, નીચને થોડો ભાગ આપીને, અને બરોબરીઆને લડીને કામ લેવુ

रूव वच्चो य वेसो, दक्खत्त सिक्खिय च विषएसुं
दिट्ठ सुयमणु भूयच, सथनो चेव काम कहा ॥१६२॥

રૂપ તે સુદર આકાર કે વર્ણ હોય તે, વયમા જુવાની, વેષ સ્વચ્છ વસ્ત્રો પહેરવા દાક્ષિણ્ય તે માર્દવપણુ, શિક્ષણ તે જુદા જુદા વિષયો શીખવવા અથવા કલા શીખવવી, દષ્ટાત એટલે અદભૂત દેખ્યુ હોય, તેને આશ્રયી તથા સાભળ્યુ હોય, તથા અનુભવ્યુ હોય તે, સસ્તવ એટલે પરીચય આ સબધી જે કથા કરાય તે કામ કથા

રૂપના સબધમા વસુદેવ વિગેરેના દષ્ટાત છે યુવાનીમા પ્રાય બધાએ લાવણ્યથી મનોહર હોય છે કહ્યુ છે કે—

यौवन मुदग्र काले निदधाति विरुपकेपि लावण्यम्
दर्शयति पाक समये निम्ब फल स्यापि माधुर्यम् ॥१॥

જુવાની પોતાના સમયમા વિરૂપને પણ લાવણ્ય બનાવે છે કારણ કે લીમડાને લીંબોળીઓ પણ પાકે ત્યારે મધુર રસવાળી થાય છે ઉજ્વળ વેશ પણ કામાગ છે, કારણ કે કોઇ પુરૂષ ઉજ્વલ વેશ ધારીને જતો હોય તો સ્ત્રી તેનાથી લોભાય છે તે પ્રમાણે દાક્ષિણ્યમા પણ ' पचाल॰ स्त्रीपु मार्दवम् ' સ્ત્રીઓ ને માર્દવ પ્રિય છે, એમ પાચાલ પડિત કહે છે શિક્ષા કલા ઓમા કામાગને પુષ્ટિ આપે છે કહ્યુ છે કે—

कलाना ग्रहणादेव, सौभाग्य मुप जायते
देशकालौ त्वपेक्ष्यासा, प्रयोगः समनेन्नवा ॥ १ ॥

કલાઓ શીખવાથીજ સૌભાગ્ય ઉત્પન્ન થાય છે આ કલા ઓનો દેશ કાળને આશ્રયી પ્રયોગ સભવે, અથવા ન પણ સભવે

' બીજા આચાર્ય કહે છે કે અહીં અચળ, તથા મૂળદેવ એ બન્ને પાસે દેવદત્તા વેશ્યાએ શેલડી માગતા અચળે છોટયા વિનાની ઘણી આપી, પણ મૂળદેવે છોલીને થોડી આપી ત્યારે દેવદત્તા મૂળદેવ ઉપર પ્રસન્ન થઇ દેખેલાને આશ્રયી જેમ નારદે રુક્મિણીનુ સ્વરૂપ જોઇને વાસુદેવ પાસે યાચના કરી, અને નારદ પાસે સાભળીને પદ્મનાભે પોતાના મિત્ર દેવ પાસે દ્રૌપદીનુ હરણ કરાવ્યુ અને અનુભૂતને આશ્રયી તરગવતીએ પોતાનો અનુભવ કહ્યો, તે સબધી છે અને સસ્તવ તે કામ

કથા પરિચય, કારણ કે તે પ્રમાણે કામ સૂત્રનો પાઠ હોવાથી છે
બીજા આચાર્ય આમ કહે છે

सह दंसणा उ पेम्म, पेम्माउ रई रई य त्तिस्समो,
विस्सभाश्रो पण श्रो, पच त्तिह वड्डए पेम्म ॥ २ ॥

દર્શન થયે છતે પ્રેમ થાય, પ્રેમથી રતિ, રતિથી વિશ્રભ, વિશ્રભથી પ્રણય, (સબધ) આ પાચ પ્રકારે પ્રેમ વધે. (તેના સબધમા લૌકિક કથા છે એક સમયે વેદવ્યાસે સૂત્ર લખ્યુ કે, જ્ઞાની પણ ભૂલે, આ તેમના મુખ્ય શિષ્ય (પુત્રને) વાચતા રૂડુ ન લાગવાથી આગ્રહ કર્યો કે; જ્ઞાની ભૂલે તેને બદલે અજ્ઞાની ભૂલે, એમ લખો પણ વેદ વ્યાસે ન માન્યુ શિષ્યે હઠ લેવા થી ભવિષ્યનો વાયદો કર્યો, તે દિવસે ત્રીજા પહોરે વ સાદ વરસ્યો ઠડો વા વાયો કોઈ સ્ત્રી ભીંજાઇ ઠડથી ક પતી શિષ્ય થી થોડે દૂર ઝાડ નીચે ઉભેલી હતી તેના ઉપર શિષ્યની દૃષ્ટિ ગઈ તેથી પ્રેમ ઉપજ્યો પાસે જઈ આગ્રહ કરી પોતાની જોડે ઓટલા ઉપર બેસાડી ઝાડની છાલના કપડા પહેરવા આપ્યા તો પણ ક પતી જોઇ અદર તાપવા મોકલી ત્યા યજ્ઞ કુડ આગળ સ્ત્રીને તાપતા શાતિ થઇ શિષ્ય ત્યા ગયો રતિ થઈ, પછી તેને દિલાસો આપી ધીરે ધીરે પાસે જઇ તેના અગે હાથ ફેરવતા ગળે હાથ નાખી ગાલ ઉપર મોઢુ લગાવવા જતા સ્ત્રીને બદલે ગુરૂને દેખ્યા ત્યારે શિષ્યની આખો ઉઘડી ગઇ કે આ તો મારી પરિક્ષા કરવા ગુરૂએ બધુ કર્યુ છે તે

ઉપરથી લોકોત્તરમા પણ આત્માથી સાધુએ એમ સમજવું કે સ્ત્રી અથવા સાધ્વી સાથે એકાન્ત પરિચયથી ઉપર પ્રમાણે કુ કર્મનુ વલણ થાય છે માટે તેવો પ્રસ ગ ન લાવવો આ કામ કથા કહીને ધર્મ કથાનુ વર્ણન કરે છે

धम्मकहा बोद्धव्वा, चउव्विहा धीर पुरिस पन्नता
अक्खेवणि, विक्खेवणि, संवेगे चेव निव्वेए ॥१६३॥
आयारे ववहारे, पन्नती चेव दिट्ठी वाएय
एसा चउ विहासलु, कहाउ अ क्खेवणी होइ ॥१९४॥

ધર્મ સ બ ધી કથા તે ધર્મકથા ચાર પ્રકારની છે તે તીર્થ કર ગણધર ભગવ તે બતાવી છે આક્ષેપણી, વિક્ષેપણી, સ વેગ, નિર્વેદ છે સૂચના માટે સૂત્રમાની સ વેગ એટલે સ વેગ લાવનારી, તથા નિર્વેદ લાવનાર છે હવે બીજી ગાથામા ભાવાર્થ કહે છે આચાર તે લોચ કરવો, સ્નાન ન કરવું વિગેરે છે વ્યવહાર તે દોષ લાગવાથી પ્રાયશ્ચિત લઇ શુદ્ધ થવું તે, પ્રજ્ઞપ્તિ એટલે શિષ્યને સ શય પડતા મધુર વચને પ્રજ્ઞાપના (સમાધાન)) કરવુ દૃષ્ટિવાદ સાભળનાર હોશીયાર હોય તો સૂક્ષ્મ જીવાદિનુ ભાવ કથન કરવુ, બીજા કહે છે, આચારાગ વિગેરેમા આચારનું વર્ણન કરવાથી તે નામના સૂત્રો લેવા આચારાગ, વ્યવહાર ભગવતી પ્રજ્ઞાપના તથા દૃષ્ટિવાદ, સૂત્ર અને લેવા ચાર પ્રકારમા ખલુ શબ્દનો વિશેષણ અર્થ છે કે સાભળનારની અપેક્ષાએ આચાર વિગેરે ભેદોને આશ્રયી આક્ષેપ

णी કથા ઘણા પ્રકારની છે તુ નો અર્થ 'જ' છે એટલે કથાજ પ્રજ્ઞાપકે કહી હોય તે પણ બીજાએ કહેલી તે નહી અને મોહથી છોડાવી તત્વ તરફ જે કથા વડે ભવ્ય પ્રાણીઓ લેઈ જવાય તે આક્ષેપણી કથા છે હવે એના રસને કહે છે

निज्ञा चरण च तवो, पुरिसकारोयसमिइ गुत्तीश्रो
उवइस्सइ खलु जहियं, कहाइ अक्खेवणीइरसो ॥१६५॥

વિદ્યા એટલે જ્ઞાન તે અત્યત અપકાર કરનાર અજ્ઞાન અ ધકારને ભેદનારૂ છે ચરણ તે તે ચારિત્ર એટલે સમગ્ર વિ રતિ રૂપ છે તપ તે અનશનાદિ બાર પ્રકારે છે પુરૂષાકાર એટલે કર્મ શત્રુઓ પ્રત્યે પોતાના વીર્યનો ઉત્કર્ષ (અર્થાત્ પરિસહ વિગેરેમા સ્થિર રહેવુ) તથા સમિતિ ગુપ્તિઓ પૂર્વે કહી ગયા તે છે એ બધા સાભળનારની અપેક્ષાએ તેની આગળ કહેવા એ પ્રમાણે જ્યા કોઇ પણ સ્થળે આ ઉપદેશ આક્ષેપણી કથાનો રસ એટલે સાર છે (જ્ઞાન ચારિત્ર તપ વિગેરેનુ સ્વરૂપ બતાવી સ સારથી તેને છોડાવવો અને એવી રીતે સમજાવવુ કે તે સાભળનારને અસર થાય તેમ) ॥૧૯૫॥ આક્ષેપણી કથા કહીને હવે વિક્ષેપણી કથા કહે છે

कहिऊण स समयतो कहेइ परसमय महवि वचासा
मिच्छा सम्मावाए एमेन हवंति दोमेया ॥१६६॥
जास समय वज्जासलु होइ कहा लोग वेय सजुत्ता
पर समयाण च कहा एसा नि क्खे वणी नाम ॥१६७॥

जाम ममयेण पुव्वि ध्रमसाया तं छु भेज्ज परसमए
पर सासण व क्खेगा परस्म समय पॅरि कहेइ ॥१९८॥

તે વિક્ષેપણી કથાના બે ભેદ છે પોતાના (જૈન) સિદ્ધાંતના રહસ્ય કહી, પછી પરમતના સિદ્ધાંતના તત્વને કહે, તે આ એક ભેદ છે અથવા તેથી ઉલટું તે પ્રથમ પર સમયને કહી પછી પોતાના સિદ્ધાંતને કહે છે અથવા મિથ્યાત્વની કથા તથા સમ્યકૂવાદની કથા કહે તે બે ભેદ છે એટલે પ્રથમ મિથ્યાવાદને કહી, પછી સમ્યગ્‌વાદ કહે, અથવા પ્રથમ સમ્યકૂવાદને કહી, પછી મિથ્યાવાદને કહે એ પ્રમાણે જે કથાથી કુમાર્ગથી સન્માર્ગે શ્રોતાઓને દોરીએ (એના માનેલા વિચારથી ખસેડીએ) તે વિક્ષેપણી કથા છે ॥ ૧૯૮ ॥ એનો ભાવાર્થ વૃદ્ધના વિવરણથી જાણવો તે આ પ્રમાણે છે વિક્ષેપણી કથા ચાર પ્રકારની છે તે આ પ્રમાણે (૧) સ્વસમય કહી પરસમય કહેવો (૨) પરસમય કહી સ્વ સમય કહેવો (૩) સમ્યગ્‌વાદ કહીને મિથ્યાવાદ કહેવો (૪) મિથ્યાવાદ કહીને સમ્યગ્‌વાદ કહેવો એટલે પ્રથમ પોતાના સમયના ગુણો બતાવી પછી પરસમયના દોષો બતાવે, આ વિક્ષેપણીનો પહેલો ભાગો થયો. અને પ્રથમ બીજા મતનુ સ્થાપન કરી તેના દોષો બતાવી પછી પોતાના સિદ્ધાંતનુ સ્થાપન કરી તેના ગુણો બતાવે (આ ૨ જો ભાગો થયો) ત્રીજા ભાગામા પર સમય કહી તેમા જિનેશ્વરના વચન વિરૂદ્ધ જે તેઓએ બનાવેલુ હોય તે પ્રથમ

કરી તેઓના દોષો બતાવી તેમા ઘુણાક્ષર ન્યાયથી જિનેશ્વરના વચનને અનુકૂળ જે કથન કર્યું હોય તે બતાવે, અથવા મિથ્યા વા- નાસ્તિકતા કહેવાય છે સમ્યગ્‌વાદ તે આસ્તિકતા છે, તેમા પ્રથમ નાસ્તિકવાદોનો મત કહી પછી આસ્તિકવાદોનો મત કહેવો. (તે ત્રીજો ભાગો થયો) ચોથા ભાગામા એ ભેદ છે કે પ્રથમ જૈન મતને અનુસરતુ જે માનતા હોય તે બતાવવુ, પછી વિરૂદ્ધ હોય તે બતાવવુ એ પ્રમાણે સાભળનારને સમ્યક્ તત્વમા લાવવો ॥ ૧૯૭ ૧૯૮ ॥

હવે વિક્ષેપણી કથાનેજ બીજી રીતે કહે છે જે પોતાના સમયને સર્વથા વર્જીને પર સમય જે માનતા હોય તેવા લોકમા માનીતા રામાયણ વિગેરે, તથા વેદોમ ઋગ્વેદ વિગેરે, એમા જે કથન કર્યું હોય તે કહેવુ (આવા અર્થ ન લેતા બીજી રીતે લઈએ તો વિધિ અને નિષેધના દ્વારવડે તેનુ વિશ્વવ્યાપક પણુ હોવાથી જૈન મત સિવાયનુ કોઈનુ કથનજ નથી) પર સમયમા સાખ્ય બૌદ્ધ વિગેરે સિદ્ધાતોનુ કથન હોય, તેમા સામાન્ય રીતે જે દોષો હોય તે બતાવવા એ વિક્ષેપણી કથા છે, તેનો અર્થ આજ છે કે જે કથા વડે શ્રોતાને સુમાર્ગથી કુમાર્ગમા અથવા કુમાર્ગથી સુમાર્ગમા યુક્તિ વડે લાવી શકાય તે વિક્ષેપણી કથા છે તે આ પ્રમાણે કે રામાયણમા સામાન્યથી આપ્તતત્વ છે, તેથી સરળ માણસ સુમાર્ગથી કુમાર્ગે પ્રવૃત્તિ કરી દે, તથા દોષ દેખાડવાના દ્વાર વડે પણ એકેન્દ્રિય પ્રાયસ્ય

એટલે એકેન્દ્રિય જેવાના પણ એવા દ્વેષી છે એમ મિથ્યા આલોચન વડે તેમને વિક્ષેપ થાય, તે ગાથાનો અર્થ છે એને નહી કહેના છતા જે વિધિ છે, તે કહે છે જે પોતાના સમય વડે કારણભૂત (આધાર લઈને) જે પૂર્વે કહ્યુ, જે તત્વ બતાવ્યું હોય, તે પર સમયમા કવચિતજ દોષ બતાવવા વડે તેનુ ખડન કરે જેમકે અમારો અહિ સાદિ લક્ષણવાળો ધર્મ છે, સાખ્ય મતવાળા પણ તેમજ માને છે, જેમકે તેઓ કહે છે કે,

हिंसानाम भवेद्धर्मो, न भूतो न भविष्यति

હિસા ધર્મ થાય, તેવુ થયુ નથી, થવાનુ નથી, એ વચન વડે જૈન તથા સાખ્યવાળા બરોબર થયા પણ સાખ્યમા આટલો દોષ આવે છે કે, તેઓ આત્માને અપરિણામવાળો માને છે તેમા એ તત્વ ન ઘટે, એકાતથી આત્માને નિત્ય માને, અથવા અનિત્ય માને તો હિસાનોજ અભાવ થાય, (નિત્ય માને તો હિસા ન થાય તેમ અનિત્ય માને તો માર્યા વિના મરણ પામે તેથી સ્યાદ્વાદ માનવો સારો છે) અથવા પરશાસન તે વ્યાક્ષેપ કરવાથી એટલે સાતમીનો અર્થ પાચમીમા લઇએ તો પરશાસન વડે જે કહેવાયુ હોય, તે વડે વ્યાક્ષેપ એટલે સન્માર્ગના સન્મુખ લાવતા છતા પરના સમયને કહેવો, પછી તેના દોષ બતાવવા વડે તેને અસ્થિર કરી જૈન મતના ગુણ બતાવી સ્થિર કરવો ॥ ગાથાર્થ છે ॥

હવે સવેજની કથા કહે છે

(અહીં સંવેજનીનો અર્થ સંવેગ ઉત્પન્ન કરનાર કહે છે)

आय पर सरीरगया, इहलोए चेव तहय परलोए
एसा चउव्विहाखलु, कहा उ संवेयणी होइ ॥ १९९ ॥
वीरिय विउव्वणिड्ढी, नाण चरण दसणाण तहइड्ढी
उव इस्सइ खलु जहिय, कहाइ संवेयणीइ रसो ॥२००॥

જેના વડે સાભળનારને સંવેગ થાય તે, સંવેજની કહે છે ॥ ગાથાર્થ ૩ ॥ વૃદ્ધ સંપ્રદાય પ્રમાણે વિવરણ આ છે તેથી ભાવાર્થ સમજવો સંવેજની કથા ચાર પ્રકારની છે (૧) આત્મ શરીર સંવેજની (૨) પરશરીર સંવેજની (૩) આલોક સંવેજની (૪) પરલોક સંવેજની હવે પ્રથમ આત્મશરીર સંવેજની કહે છે જેમકે આ મારૂ શરીર વીર્ય લોહી [illegible] મેદ હાડકાં સ્નાયુ ચામડું વાળ રોમ નખ દાંત [illegible] ના સમૂહથી બનેલુ છે અને પેશાબ વિષ્ટાથી ભરેલું હોવાથી અપવિત્ર છે, એવું સાભળાવવાથી સાભળનારને સંવેગ થાય છે એ પ્રમાણે પરના શરીર સંબંધી [illegible] અશુચી બતાવવી તેને સંવેગ [illegible] સંવેજની છે અથવા પરના શરીરનું [illegible] વૈરાગ્ય ઉપજાવે તે પર શરીર સંવેજની [illegible] કિક બનેલી કથા જાણવા જેવી છે [illegible] સુંદર સ્રીથી મોહ થયો, તેથી [illegible] પાડોશીના કરી સ્રીએ તેને પ્રતિબોધ [illegible]

ભર્યું છે, તે પ્રત્યક્ષ બતાવવા એક માટીના નવા કુડામા પોતે ટટ્ટી જઈ વિષ્ટા પેશાબ શુક બળખા તથા થોડુ લોહી છરીની અણીથી કાઢી તે બધુ મિશ્ર કરી તેના ઉપર રેશમી વસ્ત્ર લપેટી લાવી તેને કહ્યુ આ કુડા સાથે સ્પર્શ કરો સુગધ લો,તથા વારવાર તેનાથી આનદ પામો,પેલાએ તેને ખુશ કરવા હાથમા લઇ સુઘ્યુ તો, દુર્ગંધથી ભડકી કુડુ ફેકી દીધુ અને સ્ત્રીને ઠપકો આપ્યો કે આ શુ કરે છે ? સ્ત્રીએ કહ્યુ કે મારા શરીરમા તમોને મોહ છે તે બતાવવા કર્યું છે અને રેશમી વસ્ત્ર એટલા માટેકે ઉપરથી મારી ચામડા સુદર છે, તે તમને જણાય, તેથી પેતાને વૈરાગ્ય થયો, આખોનો દુરઉપયોગ ફરી ન થાય, માટે તે ફોડી નાખી અને ઇશ્વરભક્તિમા લીન થયો આ પ્રમાણે લોકો ત્તરમા રાજીમતીનો દષ્ટત રહેનેમીને પ્રતિબોધવા માટે છે, “અશુચી કાયારે મળ મૂત્રની ક્યારી તમને કેમ લાગે એવડી પ્યારીરે દેવરીઆ મુનિવર ધ્યાનમા રહેજો ” ઇત્યાદિ

હવે આ લોક સબધી મવેજની કથાનુ વર્ણન

જેમકે આ મનુષ્યનો જન્મ અસાર અધ્રુવ કેળના થડ સરખો નકામો છે એમ ધર્મકથાના કહેનારથી સાભળનારને સવેગ થાય, તેવીજ રીતે પરલોક સબધી કહે કે જેમ દેવો પણ ઇર્ષ્યા વિષાદ મદ ક્રોધ લોભ વિગેરે દુખોથી હારેલા (પીડાયલા) છે, તો પછી તિર્યંચ નારકી સબધી શરીરના દુખોનુ વધારે શુ કહેવુ વકતા આવી રીતે કહે ત્યારે સાભ

ળનારને સવેગ આવે, આ પરલોક સબધી મવેજની કથા છે હવે શુભ કર્મોદય અને અશુભ કર્મનો ક્ષય કરનારી કથા કહે વાથી સવેજની રસ કહે છે વીર્ય વૈક્રિય ઋદ્ધિ તે તપના પ્રભાવથી ઉત્પન્ન થાય છે, એટલે આકાશમા ઉડે તે જેના ચારણ, વિદ્યાચારણની લબ્ધિઓ વિગેરે આ માની શક્તિ (વીર્ય વૈક્રિયનિર્માણ લક્ષણરૂપ) છે, તથા જ્ઞાન ગન્ધ દર્શનની ઋદ્ધિઓ છે, તે આ પ્રમાણે જ્ઞાન ઋદ્ધિ મબધા। પ્રશ્ન

पभूण भत चोदम पुव्वी घडाग्रो घडमहस्स पडाओ
पडसहस्स निउ व्वितए हता पहू निउ व्वितए

પ્રશ્ન હે ભગવન્ ! ચૌદ પૂર્વ ભણેલો મુની એક ઘડાના હજાર ઘડા કરે, તથા પટ (વસ્ત્ર) થી હજાર પટ બનાવી શકવા સમર્થ છે ? ઉત્તર હે ગૌતમ હા તે વૈક્રિય લબ્ધિ વડે કરવા સમર્થ છે વળી—

ज अन्नाणी कम्मं खवेइ, बहु याहिं वास कोडीहिं
तंणाणी तिहिं गुत्तो, खवेइ ऊसा समित्तेण ॥ १ ॥

અજ્ઞાની ઘણા કરોડો વર્ષે જે કર્મ ખપાવે, તે કર્મને ત્રણ ગુપ્તિથી ગુપ્ત એવો જ્ઞાની ઉછ્વાસ માત્રમા ખપાવી નાખે છે

હવે ચરણની ઋદ્ધિ કહે છે ચરણને અસાધ્ય હોય,

તેવુ કંઈ નથી, તે ચારિત્રવાળો દેવોથી પણ પૂજાય છે વિગેરે દર્શન ઋદ્ધિ પ્રશમ વિગેરે ગુણો રૂપ છે

सम्म दिट्ठि जीवो, विमाण वज्ज ण बघए आउं
जइ विण सम्मत्त जढो, अहव ण बद्धा उओ पुव्वि ॥१॥

જો સમ્યક્ત્વ ન ત્યાગે, અથવા પૂર્વ આયુ ન બાંધ્યુ હોય, તો વૈમાનિક દેવ શિવાય બીજુ આયુ ન બાંધે આવો ઉપદેશ કરતા જે રસ કથાથી થાય, તે ચાલુ બાબતમા સવેજની કથાનો રસ જાણવો ॥ ગાથાર્થ ॥ સવેજની કથા કહીને હવે નિર્વેજની કથા કહે છે

पाताण कम्माण, असुभ विवागो कहिज्जए जत्थ
इहयपरत्थलोए, कहाउणिव्वेयणी नाम ॥ २०१ ॥
थोवपि पमाय कय, कम्मं साहिज्जई जहिं नियमा
पउरा सुह परिणामं, कहाइ निव्वेयणीइरसो ॥२०२॥

ચોરી વિગેરે કરેલા પાપોના ફળ અશુભ છે, તે આ લોક તથા પરલોક સબધીની કથામા કહીએ, તે આ પ્રમાણે, એટલે આ લોકમા કરેલા આ લોકમાજ ઉદય આવે છે, આ ની-ચોભગી છે તે કહે છે અને તે કથાનુ નામ નિર્વેદની છે; એનો ગાથાર્થ એ છે કે, જે કથા વડે શ્રોતા નિર્વેદ પામે, એનો ભાવાર્થ વૃદ્ધ સપ્રદાયથી આ પ્રમાણે કહે છે હવે નિર્વેદની કથા ચાર પ્રકારની કહે છે (૧) આ લોકમા કરેલા દુષ્ટ

કૃત્યોના ફળ આજ લોકમા દુ ખ આપનારા છે, જેમકે ચોરી કરનારા, પરદારાથી દુરાચાર વાઝનારને અહીંજ સાક્ષાત્ શિક્ષા થાય છે વિગેરે પ્રથમ નિર્વેદની તથા આલોકમા કરેલા પાપોનું ફળ બીજા ભવમા મળે છે, જેમકે અહીંથી પાપ કરી મરીને નરકમા ઉત્પન્ન થઇ નરકના દુ ખો ભોગવે છે આ બીજી નિર્વેદની કથા છે તથા પરલોકમા પૂર્વે કરેલા પાપ આ ભવમા દુ ખ આપનાર થાય છે જેમકે બાળપણમાજ અ તકુળમા ઉત્પન્ન થઈ તિરસ્કાર પામે, તથા ક્ષય રક્તપિત્ત વિગેરે કોઢથી અથવા દરિદ્રતાથી પીડાયલા દુ ખ ભોગવતા નજરે દેખાય છે ત્રીજી નિર્વેદની કથા આ છે તથા પરલોકમા કરેલા પાપના ફળ પર લોકમા ભોગવાય જેમકે પોતે કરેલા પૂર્વના પાપોથી સાણસા જેવી ચાચવાળા પક્ષીમા જન્મે છે, તેથી તેઓ નરક પ્રાયોગ્ય બાધવાના બાકીના કર્મો ત્યા બાધી નરક ભવમા ઉત્પન્ન થઇ નરક ભોગવે છે—આ ચોથી નિર્વેદની કથા છે એ પ્રમાણે આ લોક કે પરલોક સ બ ધી પ્રજ્ઞાપકને આશ્રયી છે તેમા પ્રજ્ઞાપ કનો મનુષ્યભવ આ લોક ગણવો, અને બાકીની ત્રણ ગતી તે પરલોક જાણવો, આ ગાથાનો ભાવાર્થ છે હવે તેનો રસ (પર માર્થ) સમજાવે છે

થોડા પણ પ્રમાદ કરેલો, તેનાથી બ ધાયલુ કર્મ, તે વેદનીય વિગેરે કહેવાય છે તે નિયમથી બ ધાય છે, પણ એ ટલુ વિશેષ છે કે, પ્રમાદને લીધે બહુ અશુભ પરિણામવાળુ

એટલે ઘણુ કડવુ ફળ મળશે, યશોધર વિગેરેના દષ્ટાતો તે નિર્વેદની કથાનો પરમાર્થ છે આ સક્ષેપથી ગાથાનો અર્થ કહ્યો હવે સવેગ નિર્વેદનુ નિબધન કહે છે

सिद्धीय देवलोगो, सुकुलुप्पत्तीय होइ सवेगो
नरगो तिरिक्ख जोणी, कुमाणु सत्तच निव्वेओ ॥२०३॥

સિદ્ધિ અને દેવલોક તથા સુકુલ ઉત્પત્તિથી સવેગ થાય છે, એટલે એ બતાવવાથી સવેગ થાય છે, એમ સમજવું તે પ્રમાણે નરક તિર્યક્ યોનિ કુમાણુસપણુ વિગેરે દુખજનક બતાવવાથી સાભળનારને સસારથી નિર્વેદ (ગ્લાનિ) થાય છે. એટલે મોક્ષ અનુષ્ઠાનમા ઉત્સાહી બનાવવો તે સવેગ છે અને સસાર મોહથી હટાવવા નિર્વેદ છે આ કથાઓ (કોને કહેવી તે સબધી) જે જેને કહેવાની હોય તે કહે છે

वेणइयस्स (य) पढमया, कहाउ अवखेवणी कहेयव्वा
तो स समय गहियत्थो, कहिज्ज निक्खेवणी पच्छा ॥२०४॥

વિનયવડે વર્તે, વૈનયિક તે શિષ્ય છે, તેને પ્રથમ આક્ષેપણી કથા કહેવી, તેથી તેને જૈનસિદ્ધાતનું જ્ઞાન થાય ત્યાર પછી ઉપર બનાવેલી વિક્ષેપણી કથા કહેવી ॥ ગાથાર્થ ૨૦૪ ॥ શામાટે આમ કરવું તે કહે છે

अक्खेवणी अक्खित्ता, जेजीवाते लभति समत्तं
निक्खेवणीए भज्ज, गाढ तरागं च मिच्छत्त ॥ २०५ ॥

આક્ષેપણી કથાથી સમજાવેલા જીવોને જૈન તથા જૈનેતર (બીજા) મતોનું તત્વજ્ઞાન સમજાવતા હીરા અને કાચના ટુ-કડાની પરીક્ષા થતા જૈનધર્મના ગુણો અને બીજાના દોષો સમ જીને પોતે જૈનધર્મ સ્વીકારે છે, તેથી સમ્યકૃત્વનો લાભ થાય છે અને મિથ્યાત્વ મોહનીયનો ક્ષય ઉપશમનો ઉપાય હોવાથી શુભ ભાવની પ્રાપ્તિ થાય છે, પણ વિક્ષેપણી કથામા સમ્યકૃત્વની ભજના છે એટલે થાય કે ન પણ થાય વિક્ષેપણીનો એ સ્વભાવ છે અથવા જૈનમતના ગુણો તથા પરમતના દોષોને, સાભળ્યા વિના ગાઢતર મિથ્યાત્વ હોય તો વખતે સમ્યકત્વ ન થાય અને મનમા એમ ચિંતવે કે આ નિંદા કરનારા છે એમ અભિનિવેશ કરે, માટે આક્ષેપણી કથા પ્રથમ કરવી આ ધર્મ કથા સમાપ્ત થઇ—

धम्मो अत्थो कामो, उवइ स्सइ जत्थ सुत्त कव्वेसुं
, लोगे वेए समयेसा, उकहा मीसियाणाम ॥ २०६ ॥
इत्थि कहा भत्त कहा, राय कहा चोर जणवय कहाय
नड नट्ट जल्ल मुट्ठिय, कहाउ एसा भवे विकहा ॥२०७॥

ધર્મ પ્રવૃત્તિરૂપ કૃત્યો કરવા–અર્થ તે વિદ્યા કલા વિગેરે શી-ખવા–કામ તે સસાર સબધી વાછાઓ વિગેરે સૂત્ર તથા કાવ્યો મા જે કહેવાય છે તે, મિશ્રકથા જાણવી તે કયા કહેવાય છે, તે કહે છે કે લોકો તે રામાયણ વિગેરે ગ્રન્થોમા, તથા વેદ એટલે યજ્ઞ ક્રિયા વિગેરેમા, ... તે જૈન સિદ્ધાતમા તરગવતીના ...

ત્રમા વિગેરેમા કહેવાયેલ છે, તે મિશ્ર કથા છે તેના નામ કહે વાથી તે ચાર પ્રકારની છે હવે વિકથા એટલે ત્યાગવા યોગ્ય ક થાને કહે છે, પણ તેનુ સ્વરૂપ જાણ્યા વિના ત્યાગ થવો અસભવ છે, માટે કહે છે, સ્રી કથા તે દ્રવિડ દેશની નારીઓ આવી છે, વિગેરે લક્ષણવાળી કથા તે સ્રી કથા છે, ભકતકથા તે સુદર શાલી જાતનો ભાત (કમોદ) વિગેરે છે, તથા રાજ કથા, તે અ મુક રાજા આવો સારો છે, તથા ચોર જનપદ કથા તે આજે ચોર પકડયો છે તેને આ પ્રમાણે માર્યો, વિગેરે તથા મધ્યદેશ રમણીય છે વિગેરે તથા નટ (નાચનારો) જલ્લ મુષ્ટિકની કથા તે વિકથા છે દોરી ઉપર ખેલ કરે તે જલ્લ છે અને મલ્લકુસ્તી કરે તે મુષ્ટિક આમા કથાના લક્ષણનો વિરહ અથવા વિપરીત હોવાથી વિકથા છે ૨૦૭

હવે પ્રજ્ઞાપક (બોલનાર) ની અપેક્ષાએ તેમનુ પ્રધાન પણુ કહે છે

एया चेव कहाओ, पन्नावग परुरग समासज्ज,
अकहा कहाय विकहा, हविज्ज पुरिं सतर पप्प ॥२०८
मच्छ त वेयन्तो, ज अन्नाणी कह परिकहेइ
लिंगत्थो व गिहीवा, सायकहा देसिया समये ॥२०६

ઉપર કહેલી કથાઓ પ્રજ્ઞાપક તે કહેનારો, પ્રજ્ઞાપક ે પ્રરૂપક એટલે એવો વિગ્રહ (છુટા પાડીને અર્થ) કરવો ે અવબોધક એટલે જાણનારો જ્ઞાતા તે ઉપદેશ કરે, પણ ઘર

શ્રમણ કલ્પ (દાણા ભરડનારા) જેવો નહી, તે પોતે અજ્ઞાન હોવાથી સમજે નહી (તો સમજાવે કયાથી ?) અકથા હવે પછી તેનુ સ્વરૂપ કહેવાશે તેવી તથા કહી ગયા તેવા સ્વરૂપવાળી જ વિકથા થાય છે તે સાભળનારની અપેક્ષાએ એટલે પુરૂષ બદલાય તો કથા, અકથા થાય, અથવા વિકથા થાય છે સાધુ અસાધુ જે આશય તેના વિચિત્રપણાથી સમ્યક્ શ્રુતાદિ માફક છે બીજા આચાર્ય મૂળ કર્તાની અપેક્ષાએ એટલે વ્યાખ્યાન કરનારને આશ્રયી અકથા વિકથા કહે છે; પણ આ કહેવુ અતિ શોભન (સારૂ દેખાતુ) નથી

'पएण वय वरुनगे समासजत्ति' પાઠનો પ્રસગ આવો એટલે જે મૂળ પુરૂષને આશ્રયી લઈએ કથા કરનાર પ્રરૂપક એ પ્રથમા એક વચન થાય, અને પ્રજ્ઞાપક પ્રરૂપકને એ દ્વિતીયામા આવેલ છે હવે અકથાનુ લક્ષણ કહે છે મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મને વેદતો અજ્ઞાની જે કઈ પણ કથાને કહે અહિ કથા કહેનારને અજ્ઞાની કહેવાનુ કારણ તેને મિથ્યા દૃષ્ટિ પણ છે

વાદિની શકા—જો એવુ હોય તો અજ્ઞાની શબ્દ લેવાની જરૂર નથી કારણ કે મિથ્યાત્વ વેદકને અજ્ઞાનીપણુ જોડાયલુ જ છે જ્યા મિથ્યાત્વ ત્યા અજ્ઞાનીપણુ અવ્યભિચારપણે છે

આચાર્યનો ઉત્તર—એવો તમારા મનનો અભિલાષ હોય તો પણ સમ્યક્ દષ્ટિને મિથ્યાત્વના પ્રદેશનો અનુભવ

હોય તો પણ તેને અજ્ઞાની નથી કહેતા એ વ્યભિચાર (વાધો) આવે છે

હવે તે કેવો પ્રજ્ઞાપક તે કહે છે લિંગસ્થ એટલે બહારથી સાધુનો વેશ હોય, જેમ અંગાર મર્દન આચાર્ય (અભવ્ય હતો તેથી ચારિત્રની અંદરની શ્રદ્ધા નહોતો માનતો વાસ્તે બાહ્ય ક્રિયા કરતો) હતો તેવો અથવા ગ્રહી, એટલે બીજો હોય એ પ્રમાણે પ્રરૂપકમા પ્રયુક્ત યુક્તિવડે સાભળનાર ઉપર પણ પ્રજ્ઞાપકની પેઠે પરિણામ નિબધવાળી અકથા થાય એવુ જૈન શાસ્ત્રમા કહે છે કારણકે તેનાથી પ્રતિવિશિષ્ટ કથાના ફળનો અભાવ છે (ઉપરની ગાથાઓમા સાભળનાર અને કહેનારની અપેક્ષાએ અકથા કહી કારણ કે કથા કહેવાથી, સાભળવાથી મોક્ષ થવો જોઇએ તે ન થાય માટે અકથા જાણવી) ગાથાનો અર્થ—હવે ચાલુ વિષયમા કથા કોની કહેવી તે કહે છે

तव संजम गुण धारी, जचरण तथा कहिंति सन्भावं
सव्व जग जीवाहिय, साउ कहा देसिया समये ॥२१०॥

તપ સયમ ગુણને ધારનારા, તથા ચરણમા સ્થિર ભાવવાળા, જે સદ્ભાવ એટલે પરમાર્થ કેવો તે કહે છે સર્વ જગતના જીવોને હીત કરનાર, પણ વ્યવહારથી થોડા જીવને હિત કરનાર નહી તુ શબ્દનો અર્થ જ છે તેજ કથા શાસ્ત્રમા નિશ્ચયથી બતાવી છે આ કથા સાભળનાર તથા કહેનારા બનેને નિર્જરાના ફળને આપનારી છે તેથી ચિત્તમા કુશળ પરિણામનુ

નિબંધન (કારણ) કરે છે પણ તેમા ભજના ન જાણવી કે, લાભ થશે કે નહી (લાભ થશેજ તથા તેજ કથા છે) ॥ ગાથાર્થ ૨૧૦ ॥

અહિ હવે વિકથા પણ બતાવે છે

जोसजश्रो पमत्तो, राग दोस वसगश्रो परिकहेइ
सउ विकहा पत्रयणे, पयणत्ता धीर पुरिसेहिं ॥२११॥

જે પ્રમાદી સાધુ પ્રમાદ એટલે કષાય વિગેરેને વશ થઇને મધ્યસ્થપણુ છોડીને જે કઇ કહે, તેને શાસ્ત્રમા વિકથા ધીર પુરૂષોએ કહી છે તે પ્રમાણે પરિણામનુ નિબંધન કર્તા શ્રોતાને કરે છે સાભળનારના પરિણામ ભેદમા તેના પ્રત્યે કથાથી ઉલટુ કરે છે તે વિકથા છે એ પ્રમાણે સર્વત્ર ભાવના કરવી ॥ ગાથાર્થ ૨૨૧ ॥

હવે સાધુએ કેવી કથા ન કરવી તે કહે છે

सिंगार रसु त्तइया, मोह कुविय फु फु गा सहासिंति
जसुण मायास्स कई, समणेण ण सा कहेयव्वा ॥२१२॥

શ્રૃગાર રસથી ભરેલી, જે સાભળતા પુરૂષને કામ વ્યાપે, તે કથા કઇ ? તે કહે છે મોહ તે ચારિત્ર મોહનીય કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થયેલ આત્માના પરિણામ રૂપ કુપિત કુકુકા ઘટિત કુકુલા હસહસિ ત્તિ તે જાજ્વલ્યમાન થાય આ ક્રિયાપદ ઉપરથી લેવુ અર્થાત્ સાધુએ આ કથા ન કહેવી કે, શ્રૃગાર

રસથી ભરપુર હોય, અને તે સાભળતા સાભળનારને એકદમ જાજ્વલ્યમાન્ કામ વ્યાપી રોમેરોમે પ્રસરી તેને તે તરફ પાપ કરવા દોરવે તેવી કથા કરવાથી તેના આત્મામા દુષ્ટભાવ બ ધાઇ જાય છે ॥ ગાથા ૨૧૨ ॥

समणे ण कहेयव्वा, तव नियम कहा विराग सजुत्ता
जसोऊण मणुस्सो वघइ संवेग निव्वेय ॥ २१३ ॥

હવે સાધુએ કેવી કથા કરવી તે કહે છે તપ નિયમની કથા તે અનશન ઉપવાસ વિગેરે તપ, તથા પાચ આશ્રવ પ્રાણુ નિપાત વિગેરેનુ આશ્રવથી વિરમણ કરે તે તથા વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરે પણ નિયાણુ ન કરે, તેવી કથા કહેવી વળી જે સાભળીને સાભળનાર સ વેગ નિર્વેદને પામે ॥ ગાથાર્થ ૨૧૩ ॥

હવે કથા કહેવાની વિધિ કહે છે

अत्थ महती विकहा, अपरि क्लिस बहुला कहेयव्वा
हदि महया चडगर, त्तणेण अत्थ कहा हणइ ॥२१४॥
खेत्त काल पुरिस, सामत्थ चऽप्पणो वियाणेत्ता,
समणेणउ अणवज्जा, पगयमि कहा कहेयव्वा ॥२१५॥
तइयज्झयण निज्जुत्ती समत्ता ॥

મહાન્ અર્થ હોય, પણ સાભળનારને કલેશ ઓછો થાય કેવી રીતે કહેવી તથા શામાટે ? તે કહે છે મોટા પ્રપ ચવડે કહેવાથી કહેવાના ભાવાર્થને સાભળનારો સમજી શકતો નથી,

तेथी भावार्थ ह्णाय छे ॥ २१४ ॥ विशेष विधि कहे छे कथा कहेनारे प्रथम क्षेत्र जोवु के, अहींना लोक भूतादि भावित छे (पांच भूत अने छठ्ठो आत्माना स्वरूपने जाणनार छे के केम ?) ते जोवु काल ते क्षीयमाणादि (एटले लोकनी अवस्था चडती छे के पडती) ते जोवु पुरुष आ धर्मंमा परिणमेल छे के, मिथ्यात्वमा रायेल छे, के नवो छे, ते जोवु सामर्थ्य, ते आत्मानु बुद्धिबळ जोवु के, वादीना प्रश्नतु निराकरण करवानी शक्ति छे के ? विगेरे देखीने चालु वातमा साधुए निरवद्यते पापना अनुबंधथी रहित कथन करवु, पण अन्य एटले पाप वधे तेवी कथा न करवी एम कथानु स्वरूप कह्यु ॥ गाथा २१५ ॥

आ कथन (कथा) थी तेना (नाम) थी नाम निष्पन्न निक्षेपो समाप्त थयो हवे सूत्रा लायक निष्पननो अवसर छे तेनी चर्चा पूर्वनी पेठे जाणवी सूत्रानुगममा अस्खलितादि गुणयुक्त सूत्र उच्चारवु, ते सूत्र आ छे

सजमे सुट्ठि अप्पार्णं, निप्प मुकाण ताइण
तेसिमेय मणाइएण, निग्गथाण महेसिर्णं ॥ १ ॥

अहीं सहितादि क्रम बतावबो जोइए, पण ते सुगम अने प्रथम बतावेलो छे, माटे हवे गाथानो भावार्थ कहे छे प्रथम द्रुम पुष्पिका अध्ययनमा बतावेला स्वरूपवाळा सु एटले आगममा बतावेली सारी रीते जेमनो

આત્મા સ્થિત છે તે સુ સ્થિત આત્માવાળા નિર્ગ્રંથો, વળી તેમના બીજા ગુણો બતાવે છે વિશેષ પ્રકારે વળી બાહ્ય આભ્યતર પરિગ્રહ (ગ્રંથ) ને છોડેલા તે વિપ્રમુક્ત તથા પોતાના આત્માને (પાપથી) તથા પરને (દુ ખથી) રક્ષણ કરે છે તે ત્રાતાર તેમા પોતાને રક્ષનારા તે પ્રત્યેક બુદ્ધ છે પરને રક્ષનારા તીર્થંકર છે કારણકે પોતે તરેલા છે અને સ્વપરને તારનારા સ્થવિરો એટલે નિર્ગ્રંથો, મહર્ષિઓ, સ્વપરને તારનારા છે તેમને હવે પછી કહેવાતા અનાચરિત અકલ્પ્ય છે નિર્ગ્રંથ તે સાધુજ છે અને મહાન્ ઋષિ તે મહર્ષિજ યતિ છે અથવા મોટુ શીલ તે આદરવાની ઇચ્છા હોવાથી મહર્ષિ છે અહી જે વિશેષણ છે તે પૂર્વ પૂર્વ તે ઉત્તર ઉત્તર ભાવના હેતુ હેતુવાળા ભાવે જાણવા તેથી એમ જાણવુ કે, જેઓ સ યમમા સુ સ્થિત છે, તેજ વિપ્રમુક્ત છે કારણ કે વિપ્રમુક્તિના હેતુ સ યમ સુસ્થિત આત્મ નિષ્ધનપણુ છે. એ પ્રમાણે ત્રાતામા પણ જાણવુ બીજા આચાર્ય પશ્ચાનુ પૂર્વીએ હેતુ હેતુવાળો ભાવ ગણે છે તે આ પ્રમાણે છે જેમ મહર્ષિઓ, તેજ નિર્ગ્રંથો છે તેમ બધામા જાણવું ॥ સૂત્રાર્થ ગાથા ૧ લીના અનાચરિત ગણાવે છે

उद्देसिय कीयगडं, नियाग ममि हडाणिय
राइ भत्ते सियाणेय, गन्धमल्ले य वीयणे ॥ २ ॥
सनिहिगिहि मत्तेय, राय पिंडे किमिच्छ ए
संवाहणा दतपहो यणाय, सपुच्छणा देह पलोयणाय ॥३॥

(૧) ઉદ્દેસિય તે સાધુને દાન દેવાને ઉદ્દેશીને બનાવેલું ભોજન વિગેરે તે ઓદ્દેશિક

(૨) ક્રીતકૃત–ખરીદ કરેલુ સાધુ સાધ્વી માટે તે ક્રીત, ભૂતકાળનો ત પ્રત્યય છે ખરીદાયાથી જે આ-યુ તે ક્રીતકૃત અર્થાત્ સાધુ માટે પૈસા ખરચી લેવુ તે

(૩) નિયાગ–આમ ત્રણ કરીને લઈ જાય, તેનુ અન્ન વિગેરે રોજ લેવુ તે નિયાગ આમ ત્રણ વિના કોઈક દિવસ લે તે નિયાગ નથી

(૪) અભિહડ–એટલે પોતાના ગામથી સાધુને સામુ લાવીને આપે, આમા બહુવચન એટલા માટે છે કે પોતાના ગામથી કે બીજાના ગામથી, નિશીથ સૂત્રમા બતાવેલા ઘણા ભેદોવાળુ જાણવુ તેથી મૂળમા અભિહડાણી શબ્દ છે

(૫) રાત્રિભોજન–દિવસે લઈ રાત્રે ખાય, રાતે લઇ રાતે ખાય, તથા આજ દિવસે લઇ વાસી રાખી બીજે દિવસે ખાય, તે બધા ભાગા રાત્રી ભોજનના છે

(૬) સ્નાન–તે દેશસ્નાન, તથા સર્વસ્નાન, બે ભેદ વાળુ છે દેશસ્નાન ઝાડા પેશાબની જગો શિવાય બીજી જગાએ ધોવુ જેમા આખ પાપણ ધુવે તે દેશસ્નાન, અને સર્વ સ્નાન તે આખે શરીરે નહાવુ તે જાણી લેવુ

(૭) ગંધમાળા વીજવુ–આ ત્રણ ૭ થી ૯ સુધી છે તેમા ગંધમા કોઠ પુટ વિગેરે સઘળી સુગંધી તેલની

જાતી સમજવી તથા માળાથી ગુંથેલી વી ટેલી વિગેરે સઘળી ફૂલની માળાઓ જાણવી તથા વી જણો તાડના પ ખા વિગેરેનો ગરમીમા વપરાય છે તે લેવો ૧ થી ૯ સુધી અનાચરિત છે.

ઔદ્દેશિક વિગેરેમા દોષો આરભમા પ્રવર્તન વિગેરેને પોતાની બુદ્ધિથી જાણી લેવા ॥ ૨ ॥

॥ ગાથા ૨ જી નો અર્થ ॥ હવે બીજા અનાચરિત બતાવે છે

(૧૦) સનિહિ–જેનાથી આત્મા દુર્ગતિમા રખાય, તે સનિધિ છે એટલે ઘી, ગોળ, વિગેરેનો સચય કરવો,

(૧૧) ગૃહિમાત્ર–તે ગૃહસ્થનુ વાસણુ વાપરવુ (૧૨) રાજાનો આહાર–બોલાવીને ચાહે રાજા કહે, અથવા બીજા કોઈ કહે કે, ઇચ્છા ભોજન માગો તે શોધીને આપે તે લેવુ તે કિમિચ્છક જાણવુ આ બન્નેને આરમામા ભેગા લીધા છે

(૧૩) સબોધન–તે હાડકા, માસ, ચામડી, રોમ, એ ચારેના સુખને માટે મર્દન કરવુ (તેલ વિગેરે ચોળવુ તે)

(૧૪) દત પ્રધાવન–આંગળી દાતણુ વિગેરેથી દાતને સાફ કરવા તે

(૧૫) સપ્રશ્ન–સાવદ્ય, તે ગૃહસ્થ આશ્રયી (પ્રશ્ન પૂછે કે હમણાને માટે વેપાર ધધો કેમ ચાલે છે ઇત્યાદિ)

[1] પોતાના આશ્રયીને માટે પૂછે કે હવે હુ ઠીક રૂપવાન દિસુ

(૧૬) દેહ પ્રલોકન–તે આરિશામા જોવુ આનાદોષો પરિગ્રહ તથા જીવઘાત વિગેરે સ્વબુદ્ધિથી જાણી લેવા.

अट्ठा वएय नालीए, छत्तस्सय धारण ट्ठाए
तेगिच्छ पाहणा पाए, समारमच जोइणो ॥ ४ ॥
सिज्जायर पिंडच, आसदी पलि य कए
गिहिंतर निसिज्जाय, गायस्सु व्वट्ट णाणिय ॥ ५ ॥

(૧૭) અષ્ટાપદ–તે જુગાર છે અથવા અર્થાપદ ગ્રહસ્થને ધન કમાવવાનુ બતાવવુ

(૧૮) નાલિકા–તે જુગારનો એક ભાગ–મારો ફેંકેલો પાસો નકામો ન જાએ એટલા માટે નળીથી ફેંકે છે આ બન્ને અનાચરિત છે અષ્ટાપદમા નળીનો સમાવેશ થાય છતા નાળીકામા આગ્રહ છે કે હુ જીતીશજ એટલુ વિશેષ છે તેનુ પ્રાધાન્યપણુ બતાવવા જુદો ભાગો લીધો બીજા આચાર્યો કહે છે કે અર્થાપદ પહેલાનો અર્થ લઇએ તો ઠીક, કે નાળીકામા બધી જાતના જુગાર આવી જાય અને બન્નેનું અષ્ટાપદ દ્યૂતમા સમાવેશ થાય છે એટલે અષ્ટાપદને પાછલામા ગણ્યો લીધો અર્થાપદ પ્રથમમા લીધો

(૧૯) છત્ર ધારણ–પોતાને કે બીજાને તે અનર્થનુ કારણ છે પણ રસ્તામા ઘણો માદો હોય તેને બચાવવા છત્ર ઢાકે, તો અનાચરિત ન ગણાય માટે તેને છોડીને અનાચરિત

છે મૂળ ગાથામા પ્રાકૃત શૈલી મુજબ અકાર તથા નકારનો લોપ થયો છે

(૨૦) તે ગિચ્છે–ચિકિત્સા કરાવવી એટલે વ્યાધિનો ઉપાય કરવો, તે અનાચરિત છે

(૨૧) પગમા જુતા પહેરવા ઉપાનહ, એમા એટલુ વિશેષ છે કે, આપત્તિમા (રાજા વિગેરેના હુકમથી રાત્રિમા ભાગતા કે ભૂલા પડતા કે રેતાળ ભૂમિમા) ધારવા પડે, તે સિવાય અનાચરિત છે

(૨૨) સમારભ ચ જોઇહ્યો–અગ્નિનો સમારભ કરવો આ અષ્ટાપદ જુગાર વિગેરેના દોષો જાણીતાજ છે

॥ ગાથા ૪ થીનો અર્થ ॥

(૨૩) શય્યાતર પિડ અનાચિત છે શય્યા વસતિ (મકાન) તે આપીને તરે તે શય્યાતર તેનો પિડ લેવો, તે અનાચિત છે

(૨૪–૨૫) આસદી પલ્યક–માચી, તથા પલગ, આ બન્ને લોકમા પ્રસિદ્ધ છે તે બન્ને અનાચરિત છે

(૨૬) ગ્રહાતર નિષદ્યા–બે ઘરના વચમા અથવા ઘરમા, તથા ચ શબ્દથી પાડાવાડા વિગેરેમા બેસવુ તે અનાચરિત છે

(૨૭) ગાત્રન ઉદ્વર્તન–તે શરીરનો મેલ ઉતારવો તે

અનાચરિત છે ચ શબ્દથી શરીરને બીજા સત્કારે કરવા તે પણ અનાચરિતમા હોય

॥ ગાથા ૫ ને અર્થ ॥

गिहिणोवेआवडियं, जाय आवीव वत्तिया
तत्ता निव्वुड भोइत्त, आउ रस्सरणाणिय ॥ ६ ॥

(૨૮) ગૃહસ્થની વેયાવચ્ચ એટલે ભાવ, તે વૈયાવૃત્ત્ય એટલે ગૃહસ્થને અન્ન વિગેરે આપવુ તે અનાચરિત છે

(૨૯) આજીવ વૃત્તિતા-જાતિ-કુલ-ગણ-કર્મ-[illegible]નુ આજીવન, તે આજીવિકા-તેના વડે જીવવી, એટલે [illegible] ના ગુણોથી ઓળખાવાને માટે પોતાની જાતિ વિગેરે [illegible] જણાવી પોષણ કરવુ, તે અનાચરિત છે

(૩૦) તપ્ત અનિર્વૃત્ત ભોજિત્વ-તે તપેલુ પણ [illegible] વૃત્ત એ વિરુદ્ધ [illegible] એટલે ત્રણ ઉકાળા ન થયા હોય તેવુ પાણી વિગેરનુ ચીજ લીને વાપરુ ન પડે, તે વાપરે [illegible] અર્થાત્ પુરૂ ઉકળેલુ ત્રણ ઉકાળાનુ ગણાય, તેવુ ન હોય તે મિશ્ર અથવા સચિત્ત પાણી વાપરે તો અનાચરિત છે (વ્યા કરણમા વિરુદ્ધનો અર્થ આ છે કે શબ્દોને છુટા પાડીને યોગ્ય અર્થ કરવો)

(૩૧) આતુર સ્મરણ-પૂર્વ ક્ષુધા (ભુખ) વિગેરેથી પીડાયલા તે પૂર્વે ખાધેલુ [illegible] ([illegible] રસવાળા પદાર્થ હોય તે યાદ કરી [illegible]) દોષિતને શરણ ([illegible]) અથવા આતુર આપવુ)॥

मूल ए सिंगबेरेय, उच्छुखंडे अनिव्वुडे
कद मूलेय सच्चित्ते, फले बीए अ आमए ॥ ७ ॥
सोवच्चले सिंधवे लोणे, रोमालोणे य आमए
सा मुद्दे पसुखारेय, काला लोणेय आमए ॥ ८ ॥

વળી બીજા અનાચરિત કહે છે તેમા પ્રથમ કદ, મૂળ, બીજ વિગેરે કહે છે

(૩૨) મૂળો (મૂળક)તે લોકમા પ્રસિદ્ધ છે (૩૩) શ્રગબેર તે આદુ (૩૪) ઇક્ષુખડ તે શેરડીના કકડા, તે અપરિણુત ગાઠાવાળા (બે પર્વના વચમા) જે હોય તે ન કલ્પે

(૩૫) કદવજા વિગેરે (૩૬) મૂળ-સટ્ટામૂળ વિગેરે સચ્ચિત્ત હોય તે અનાચરિત છે (૩૭) ત્રપુષી (ચીભડુ-કાકડી) વિગેરે ફળ (૩૮) બીજ તે તલ વિગેરે સચિત્ત (કાચા) હોય તે અનાચરિત છે ॥ ગા ॥ ૭॥

હવે આઠમી ગાથામા લવણુ (મીઠા) અનાચરિત છે, તે કહે છે

(૩૯) સૌવર્ચલ (સચળ) (૪૦) સૈધવ) (૪૧) લવણુ તે સાભરી (સાભર મારવાડ મા એક દેશ તેનુ) લવણુ વિગેરે (૪૨) રૂમાલવણુ ( ) (૪૩) સમુદ્ર લવણુ (દરીઆના પાણીનુ મીઠુ) (૪૪) પાશુખાર ઉપર લવણુ (ઉષ ખારો) (૪૫) કૃષ્ણ લવણ સિંધવ લવણ પર્વતના એક ભાગમાથી નીકળતુ (સાજીખાર) આ બધા કાચા હોય તે અનાચરિત છે

धुवणेत्ति वमणे य, वत्थी कम्म विरेयणे
अजणे दत वणेय, गाया भग विभूसणे ॥ ९ ॥
सव्वमेय मणाइन्न, निग्गथाण महेसिण
सजमंमि अजुत्ताण, लहु भूय विहारिण ॥ १०॥

(૪૬) ધ્રુવણેત્તિ ધૂપન તે શરીર તથા વસ્ત્ર વિગેરેને ધૂપ દેવો, નવો વ્યાધિ ન થાય એટલા માટે પ્રથમથી ધૂમપાન કરે તે અનાચરિત (બીજા આચાર્યો પ્રાકૃત શૈલી વડે એવો અર્થ કરે છે (૪૭) વમન મિંઢળ વિગેરેનુ ચૂર્ણ (ફાકી) લઈ ઉલટી કરે તે

(૪૮) બસ્તિકર્મ પેશાબના ગુપ્ત ભાગમા ઘી તેલ વિગેરે પુટક વડે લગાડવુ

(૪૯) વિરેચન તે હ રિ (   ) વિગેરેથી જુલાબ લેવો

(૫૦) અજન રસ અજન (સુરમો મેસ વિગેરે આજવી)

(૫૧) દ તકાષ્ટ તે દાતણુ બાવળ વિગેરેના પ્રસિદ્ધ છે, તેનાથી દાતણુ કરવુ તે

(૫૨) ગાત્ર અભ્ય ગ તેલ વિગેરેથી શરીરને ચોળવુ.

(૫૩) વિભૂષણુ તે શરીરને શોભાવવુ ॥ ગા ૯ મી ॥

ગાથા દશમા હવે ક્રિયાસૂત્ર (આમાથી શુ બોધ લેવો તે) ને કહે છે

ઉપર કહેલા ઔદ્દેશિકથી વિભૂષણુ સુધી અનાચરિત છે

તે કોને ? તે બતાવે છે નિર્ગ્રંથ મહર્ષિઓને અર્થાત્ સાધુઓને તે અનાચરિત છે એ અર્થ છે

તે સાધુ કેવા ? તે બતાવે છે સયમ અને ચ શબ્દથી તપ તેનાથી યુક્ત હોય તે તથા લઘુભૂત વિહારી, લઘુભૂત તે વાયુ, તેથી સમજવુ કે વાયુ માફક અપ્રતિબદ્ધ વિહાર કરનારાને તે અનાચરિત છે (તેમણે ઉપરના અનાચરિત ન કરવા) આ નિગમન ક્રિયાપદ છે ॥ ગાથા ૧૦ ॥

હવે તેથી તેઓ કેવા થાય છે, તે બતાવે છે

पचासव परिण्णाया, तिगुत्ता छसु सजया
पच निग्गहणा धीरा, निग्गथा उज्जु दसिणो ॥ ११ ॥

પચાશ્રવતે હિસા વિગેરે પાચ પાપ છે તે જ્ઞ પરિજ્ઞાવડે જાણનારા, અને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાવડે ત્યાગનારા, તે પરિજ્ઞાના (સપૂર્ણ જાણનારા) અહીં આહિતાગ્ન્યાદિનો આકૃતિ ગણ હોવાથી નિષ્ઠાનો પૂર્વ નિપાત નથી એ પ્રમાણે સમાન યુક્તજ છે તે પ્રમાણે પચાશ્રવ પરિજ્ઞાત પ્રયોગ ઠીક છે અથવા પરિજ્ઞાત પચાશ્રવ તેવુ પદ કરે તો બરોબર અર્થ થાય છે (લાગુ પડતા બે પદ જોડાય અને છેવટના પદની વિભક્તિ રહે તે સમાસ કહેવાય છે તે છુટા પડે ત્યારે વિગ્રહ કહેવાય છે) જેઓએ પચાશ્રવને જાણીને ત્યાગ્યા, તેથીજ તેઓ ત્રિગુપ્તા, એટલે મન, વચન કાયાની ગુપ્તિએ ગુપ્ત છે તથા ષટ્સુ એટલે છ જીવનિકાય પૃથિવી વિગેરેમા સર્વસ્વ પ્રકારે યતના કરનારા

તે યતા છે તથા પાચ નિગ્રહણા, તે નિગ્રહ કરે તે નિગ્રહણા છે "કર્તરિલ્યુટ્ પ્રત્યય છે" પાચે ઇન્દ્રિયના નિગ્રહણા તે પચ નિન્હણા છે ધીરા તે બુદ્ધિમાન છે અથવા સ્થિર છે નિર્ગ્રંથ તે સાધુ, અને ઋજુ દર્શિન્ તે રૂજુ તે મોક્ષ પ્રત્યે હોવાથી તે સયમ છે તે સયમને ગ્રહણ કરવા યોગ્ય દેખે છે જે રૂજુ દર્શી અર્થાત્ મુનિઓ સયમમા બધાયેલા (રાગી) છે ॥ ગાથાર્થ ૧૧ ॥

आयावयंति गिम्हेसु, हेमंते सु अवाउडा
वासासु पडिसलीणा, सजया सुसमाहिया ॥ १२ ॥

પૂર્વે કહેલા રૂજુદર્શિન મુનિઓ કાલને આશ્રયી આ * પ્રમાણે યથાશક્તિ પરિષહ સહે છે તે આતાપયતિ. એટલે ઉર્ધ્વસ્થાન વિગેરેથી આતાપનાને ઉષ્ણુરૂતુ જે ગ્રીષ્મરૂતુ છે તેમા લે છે (તાપને સહે છે) તથા હેમત (શીયાળા) ની રૂતુમા અપાવૃતા (કપડા રહિત) ઠડ સહે છે અને વર્ષારૂતુમા એકાશ્રય (એક સ્થાને નિવાસ) કરનારા છે તે સયત (સાધુઓ) સુસમાહિત, તે જ્ઞાનાદિ પચાચારમા યત્ન કરનારા હોય છે દરેક રૂતુનુ બહુવચન લેવાનુ કારણ એ છે કે, તે સાધુઓ દર વર્ષે આ પ્રમાણે કરે છે તે બતાવવા માટે છે (ઉનાળામા તાપ શિયાળામા ઠડ સહે, તથા ચોમાસામા એક જગ્યાએ રહી, સાધુ પાચ આચાર પાળવાનો ઉદ્યમ કરે) ॥ ગાથાર્થ ૧૨ ॥

परीसह रिऊदंता, धूअमोहा जिइंदिया
सव्वदुक्खप्पहीणट्ठा, पक्कमंति महेसिणो ॥ १३ ॥

સયમમાર્ગથી ભ્રષ્ટ ન થવા તથા કર્મની નિર્જરા કરવા માટે પરિષહો સહન કરવા, એટલે ભૂખ તરસ વિગેરે તેઓજ રિપુ માફક પીડનારા હોવાથી પરિષહરિપુ છે તે દાતા દમન કર્યા જેમણે તે પરિષહરિપુદ તા, સમાસ પૂર્વ માફક છે કારણ કે પ્રાકૃતમા પૂર્વ અપર પદની વ્યવસ્થા નિયમસર નથી જેમકે, નાણ્ણા વિમલ જોહ્લાગ વિગેરે જાણવુ તથા ધુતમોહા મોહના શક અહીં મોહ તે અજ્ઞાન છે વળી તે મુનિઓ જિતેન્દ્રિય, એટલે રાગદ્વેષ રહિત છે તેઓ સર્વ દુ ખ એટલે શરીર તથા મન સબધી દુ ખો ક્ષય કરવા માટે પ્રવર્તે છે કિભૂતા (કેવા) ? મહર્ષિ માધુઓ (આત્માના ભવિષ્યના હિતને સાધનારા) છે

(પરિષહ કરી અજ્ઞાન હટાવીને ઇન્દ્રિયો જીતીને મહ ર્ષિઓ ફક્ત બધા દુ ખ ક્ષય કરવાને માટે સયમમા ઉદ્યમ કરે છે) ॥ ગાથાર્થ ૧૩ ॥

હવે તેમને શુ લાભ થશે તે કહે છે

दुक्कराइ करित्ताण, दुस्सहाइ सहेत्तुय
केइत्थ देवलोएसु, केइ सिज्झति नीरया ॥ १४ ॥
खवित्ता पुव्व कम्माइ, सजमेण तवेणय
सिद्धि मग्ग मणुपत्ता, ताइणो परिणिव्वुड ॥ १५ ॥
त्ति बेमि

દુષ્કર કૃત્યો તે ઔદ્દેશિક વિગેરે દોષિત ભોજન ત્યાગવા વડે, તથા આતાપનાદિ દુ સહ દુ ખો ખમીને કેટલાક સાધુઓ

સૌધર્મ વિગેરે વૈમાનિક દેવતામા જાય છે કેટલાક સાધુઓ મોક્ષમા જાય છે કેવી રીતે? આઠ કર્મ રૂપી રજ રહિત થઈને કેટલાક જાય છે (જાય છે ક્રિયાપદ ઉપરથી લીધુ, વર્ત્તમાનકાળ મૂકવાનુ કારણ સૂત્રનુ ત્રિકાળ ગોચર છે) સિદ્ધમા એકેન્દ્રિય પણ છે તે દૂર કરવા આઠકર્મ રહિત વિશેષણ મુકયુ છે ॥ ગાથાર્થ ૧૪ ॥

હવે ચૌદમી ગાથામા કહેલા સાધુઓ ધર્મ આરાધી દેવલોકમા જાય છે ને ત્યાથી ચવીને સુકુળ તથા આર્ય દેશમા જન્મે છે અને ધર્મ ફરીથી પામીને મોક્ષમા જાય છે તે ૧૫ મી ગાથામા બતાવે છે

દેવલોકથી ચવીને મનુષ્ય લોકમા આવી સયમ તથા તપવડે આઠ કર્મ ખપાવીને એ પ્રવાહ વડે સમ્યક્ દર્શન વિગેરે સિદ્ધિ માર્ગને પામી સ્વપરના રક્ષક સર્વથા મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે કેટલાક આચાર્યો પરિનિવૃતને બદલે 'પરિનિવ્વુડ,' માગધી શૈલી છદ રચના પ્રમાણે લે છે તે મોટો પાઠજ છે એમ ગણે છે પણ બન્નેનો અર્થ એકજ છે શય્યભવસૂરિ કહે છે કે જિનેશ્વરે કહેલા તત્વને હુ કહુ છુ ॥ સૂત્રાર્થ ૧૫ ॥

સૂત્ર અનુગમ કહ્યા પછી નય કહેવા, તે પૂર્વ માફક સમજવા

આ ક્ષુલ્લક (નાની) આચાર કથા (સાધુના આચાર, અને અનાચારનુ ટુકાણમા કથન) છે

॥ ત્રીજા અધ્યયનની ટીકા સમાપ્ત થઈ ॥

દશ વૈકાલિક અધ્યયન ૪ થું

सुअं मे आउ संतेण भगवया एव मक्खायं इह खलु छ जी वणि या नामज्झयण समणेण भगवया महावीरेण कासवेण पवेइया सु अक्खाया सुपन्नत्ता से अ मे अहिज्जिउ अज्झयण धम्म पन्नत्ति ॥ (सू. १)

ક્ષુલ્લિક (નાની) આચાર કથા કહીને ષડ્ જીવ નિકાય નામનુ ચોથુ અધ્યયન કહેવાય છે તેને આ સબધ છે ત્રીજામા સાધુએ અનાચારમા ધૃતિ નરાખના, આચારમા ધૈર્ય રાખવુ આજ આત્માના સયમને ઉપાય છે એવુ કહ્યુ હતુ અહીં ફરીથી કહે છે કે, તે આચાર ષડ્ જીવનિકાય ગોચર (એટલે છ જીવનિકાયની રક્ષા કરવી તે સબધી) પ્રાય હોવાથી તેનુ સ્વરૂપજ બતાવે છે કહ્યું છે કે

छसु जीव निकाएसु, जे बुहे सजए सया
सेचेव होइ निएणेए, परमत्थेण सजए ॥ १ ॥

છજીવનિકાયમા જે પડિત (સાધુ) સદા સયત (રક્ષા કરવાની યત્ના કરનારો) હોય, તેજ પરમાર્થથી સયત જાણવો આ સબધથી અહીં અધ્યયન ચોથુ આવ્યુ અને તે નિર્યુક્તિ કાર કહે છે

जीवाहारो भण्णइ आयारो तेणिमतु आयाय
छज्जीवणि यज्झयण, तस्सऽहिगारा इमे होंति ॥२१५॥

જીવનો આધાર તે આચાર કહેવાય છે એટલે એમ સમજવુ કે, પ્રથમ તેનુ જ્ઞાન મેળવવુ, પછી રક્ષા કરવી તે પ્રમાણે આ અવસરે આવેલુ છે શુ? છજીવનિકાય અધ્યયન છે હવે તે કહે છે કે, તે છ જીવ નિકાયના અધિકાર હવે કહેવાતા લક્ષણવાળા થાય છે, ગાથાર્થ ૨૧૫ ॥ તે કહે છે

जीवा जीवाहिगमो, चरित्तधम्मो तहेव जयणाय
उव एसो धम्मफल, छज्जीवणियाइ अहिगारा ॥२१६॥

જીવ અને અજીવનુ સ્વરૂપ જેમા સમજાય, તે જીવા જીવાભિગમ. એટલે એમ સમજવુ કે, પ્રથમ સ્વરૂપ બતાવે, ત્યારે જાણપણુ થાય છે, તે પ્રમાણે ચારિત્ર ધર્મ તે પ્રાણાતિ પાતાદિ (જીવહિંસા વિગેરે) થી નિવૃત્ત થવારૂપ છે વળી તેજ પ્રમાણે યતના, એટલે પૃથિવી વીગેરેમા આરંભ થાય તેનો પરિહાર (ત્યાગ) રૂપ યત્ન (પ્રયાસ) કરવો. તથા ઉપદેશ તે જેનાથી આત્મા ન ખંધાય, એવા વિષયનો આપવો (વિચારીને બોલવું) તથા ધર્મ ફળ તે અનુત્તર (કેવળ) જ્ઞાન વિગેરેનો લાભ થાય સામાન્ય રીતે-છ જીવનિકાયના આ અધિકારો છે ॥ ગાથાર્થ ૨૧૬ ॥ આ ઉપક્રમ થયો, હવે નિક્ષેપ કહે છે

छज्जीवणियाए खलु निक्खेवो होइ नामनिप्फन्नो
ए ए सिंतिण्हपि उ, पत्तेय परूवणं वोच्छ ॥ २१७ ॥

ખલુ શબ્દ પુરણ અર્થ બતાવનાર નિપાત (અવ્યય) છે એથી જાણવું કે, છ જીવનિકાયનો વિષય ચાલે છે, તેના જે નિક્ષેપા થાય છે, તેમા નામ નિષ્પન્ન, આષડ્જીવનિકાયિકા છે, તેજ છે જેથી આ ત્રણે છ જીવનિકાય એ ત્રણે પદોની દરેકની જુદી પ્રરૂપણા સૂત્રને અનુસારે કહીશ ॥ ગાથાર્થ ૨૧૭ ॥

તેમા એકના અભાવે છએનો અભાવ થાય, તેથી પ્રથમ એકની પ્રરૂપણા કરે છે

णामठवणा दविए, माउगपय संगहेक्क ए चेव ।
पज्जव भावे य तहा, सत्तेए एक्कगा होंति ॥ २१८ ॥
नामठवणा दविए, खेत्ते काले तहेव भावे अ ।
एसो उ छक्कगस्सा, निक्खेवो छव्विहो होइ ॥ २१९ ॥

આ બન્ને ગાથાનો અર્થ દુમ પુષ્પિકા અધ્યયનમા પાને મે કહેલ છે તેથી અહીં કહેતા નથી અહીં સ ગ્રહ એકેકનો અધિકાર છે હવે એ વિગેરેને છોડી, છની પ્રરૂપણા કરે છે નામ સ્થાપના સુગમ છે દ્રવ્ય છ, તે, છ દ્રવ્યો, સચિત્ત, અચિત્ત, મિશ્ર, તે પુરૂષ, સિક્કો અને દાગીના પહેરેલ પુરૂષ અનુક્રમે લક્ષણવાળા છે ક્ષેત્ર છ, તે આકાશના છ પ્રદેશ જાણવા અથવા ભરત ઐરવત વિગેરે છ ક્ષેત્ર લેવા કાળષટ્ તે છ સમય લેવા અથવા છ રૂતુ લેવી તેજ પ્રમાણે ભાવછમા ઔદયિક વિગેરે છ ભાવ લેવા પણ અહીં સચિત્ત દ્રવ્ય છનો અધિકાર છે ॥ ગાથાર્થ ૨૧૮-૧૯ ॥

છ પદની વ્યાખ્યા કરીને હવે જીવપદનુ વર્ણન કરે છે

जीवस्स उ निक्खेवो, परूवणा लक्खण च अत्थित्तं ।
अन्ना मुत्तत्तं निच्च, कारगो देह वावित्त ॥ २२० ॥
गुणि उड्ढग इत्ते या, निम्मय माफल्लता य परिमाणे ।
जीवस्स तिविह काल मिम, परिक्खा होइ कायव्वा ॥२२१॥
॥ दोदार गाहाओ ॥

આ બે ગાથાઓ દ્વારની છે તેની વ્યાખ્યા કરે છે (૧) જીવનો નિક્ષેપો તે નામાદિ (ચાર પ્રકારનો) છે (૨) પ્રરૂપણા બે પ્રકારની છે તે જીવ વિગેરે રૂપવાળી તથા તેના લક્ષણની પ્રરૂપણા, તે આદાન (લેવુ) વિગેરે છે (૩) અસ્તિત્વ, તે સત્વ શુદ્ધ પદ વાચ્યત્વ વિગેરે છે (૪) અન્યત્વ, તે દેહથી જુદો છે (૫) અમૂર્ત્તત્વ, તે પોતાની મેળેજ છે (૬) નિત્યત્વ, તે નિશ્ચયથી જીવમા સચેતનતામા વિકાર નથી (૭) કર્તૃત્વ તે વ્યવહારથી પોતાના કર્મના ફળ ભોગવે છે (૮) દેહવ્યાપિત્વ, ત્યા તેનુ ચિન્હ જણાય છે ગાથાર્થ ૨૨૦ ॥ (૯) ગુણિત્વ, તે યોગ વિગેરેથી જણાય છે (૧૦) ઉર્ધ્વ ગતિત્વ, તે અગુરૂ લઘુભાવ હોવાથી છે (૧૧) નિર્માયતા, તે વિકાર રહિતપણે છે (૧૨) સફળતા, તે કર્મનુ ફળ છે. (૧૩) પરિમાણ, તે લોકાકાશ માત્ર છે વિગેરે (ત્રણ હજાર ટીકાના શ્લોક અહીં પૂરા થાય છે) એ પ્રમાણે જીવની ત્રણકાળ વિષયની પરીક્ષા થાય છે, તે કરવી ॥ ગાથાર્થ ૨૨૧ ॥

આ પ્રમાણે ટુકાણમા દારીની બે ગાથાઓનો અર્થ કર્યો. વિશેષ જાણવા ઇચ્છનારે ભાષ્યથી જાણવો. હવે પ્રથમ નિક્ષેપો કહે છે

नामं ठवणा जीवो, दव्वजीवो य भावजीवो य
ओह भवग्गहणम्मि य, तब्भव जीवेय भावम्मि ॥ २२२ ॥

નામ સ્થાપના દરેક સાથે જીવ જોડવો તે નામ જીવ, સ્થાપના જીવ, એમ જાણવુ તેજ પ્રમાણે દ્રવ્યજીવ, તથા ભાવ જીવ, એમ જાણવુ જેનુ લક્ષણ હવે કહેશે, તેમા (૧) ઓઘજીવ, અને (૨) ભવ ગ્રહણમા ભવજીવ, તથા તદ્ભવ-જીવ, એટલે તેજ ભવમા ઉત્પન થયેલા, એમ ત્રણ પ્રકારે છે, ભાવ નિક્ષેપામા ભાવજીવ છે આ ગાથાનો ટુકો અર્થ છે, હવે તેનો વિશેષ અર્થ કહે છે

नामठवण गयाओ, दव्वे गुण पज्जवे हि रहिउत्ति.
तिविहो य होइ भावे, ओहे भव तब्भवे चेव ॥ ६ ॥

भाष्यम् ॥

નામ સ્થાપના સુગમ છે કારણ કે તે સાદા છે દ્રવ્યજીવ, તે ગુણપર્યાયવડે ચૈતન્ય મનુષ્યત્વ વિગેરે લક્ષણોવડે રહિત, આ ફક્ત, બુદ્ધિની કલ્પના માત્ર સમજ છે પણ એવો જીવ કોઇ સભવતો નથી ભાવજીવ ત્રણ પ્રકારે છે તે આ પ્રમાણે (૧) ઓઘજીવ, (૨) ભવજીવ, અને (૩) તદ્ભવજીવ, છે પૂર્વની ગાથામા કહ્યુ, અને અહી ફરી કહ્યું તે ભાષ્યકારનુ

કહેલુ બતાવેલ છે માટે તેમા પુનરૂક્તિનો દોષ નથી બીજા આચાર્ય કહે છે કે, ' ભાવે ઉત્તિહા ભણિઓ ત પુણ મ એવ એો વોચ્છ ' આવો પાઠ પાઠાતરમા છે એટલે ભાવજીવ, તે નિર્યુક્તિકારે ઓઘજીવ, વિશેષેથી ત્રણ પ્રકારે કહ્યો છે અને તે ભાવાર્થને આશ્રયી સક્ષેપથી કહીશ ગાથા ભાષ્ય ૬નો અર્થ ॥

હવે ઓઘજીવ કહે છે

संते आउयकम्मे, धरई तस्सेव जीवई उदए
तस्सेव निज्जराए, मग्रोत्ति सिद्धो नयमएण ॥७॥ भाष्यम् ॥

છતે આયુકર્મે સામાન્ય રૂપમા સામાન્યપણે ધરે, એટલે ભવ ઉદધીમા રહે, આ અવસ્થાન (રહેવા) માત્રથી તેનુ જીવત્વ કેવી રીતે ગણાય, તેટલા માટે અન્વર્થ યોજનાને કહે છે તે ઓઘથી આયુષ્ય કર્મનુ ઉદય આવે છતે જીવે છે એટલે સસારમા રહેતા સુધી પ્રાણોને ધારે છે આ જીવવાથી જીવ છે અને તે ઓઘઆયુ કર્મના ક્ષયથી (નિર્જરાવડે) તે મુઓ, કારણ કે પછી શરીરમા જીવનો અભાવ થયો, (નવુ શરીર લેતો નથી) પણ આ સિદ્ધનો જીવજ ગણાય, પણ બીજો નહીં વિગ્રહગતિ (એક ભવથી બીજા ભવ) મા જતા (સ્થૂલશરીર ન હોય છતા) પણ સૂક્ષ્મ શરીરમા જીવહોય છે (પણ શરી રથી છુટયો નથી) આ બધા (સાતે) નયના મતથીજ મુઓ (એમ ગણાય) ॥ ગાથા ભાષ્ય ૭ નો અર્થ ॥

(ટિપ્પણથી જણાય છે કે અહીં જીવે છે એનાવડે એ

પ્રમાણે સામાન્યથી જીવ ઓઘજીવિત વિશિષ્ટ જીવ છે તે મધ્યમ પદ ઉત્તરપદના લોપથી આ પ્રમાણે રૂપ થાય છે એવુ કેટલાક આદર્શોમા અધિક દેખાય છે)

હવે ભવજીવ અને તદ્ભવ જીવતુ સ્વરૂપ બતાવે છે

जेणय धरइ भवगओ, जीवो जेणय भवाउ संकमई
जाणाहि त भवाउ, चउव्विह तब्भवे दुविह ॥ ८ ॥
निक्खेवोत्ति गयं ॥

જેનાવડે નારક વિગેરે ચાર પ્રકારના આયુવડે રહે છે તે ભવગત એટલે નારક વિગેરે ભવમા રહેલો જીવ છે તથા જે મનુષ્ય વિગેરે આયુવડે નારકાદિ ભવથી સ ક્રમણ કરે છે, એટલે મનુષ્ય વિગેરે બીજા ભવમા જાય છે તે ચાર પ્રકારના નારક, તિર્યંચ, દેવ, મનુષ્ય, ભેદવડે ભવ આયુ (ભવજીવિત) જાણો. (જેનાવડે ભવગત એટચે ચાર ગતિમા જીવ રહ્યો છે જે આયુના વડે એક ભવથી બીજા ભવમા જાય છે તે ચાર પ્રકારનુ ભવ આયુ, એટલે ભવજીવ જાણવુ) હવે તદ્ભવ આયુ, બે પ્રકારનુ છે, તે કહે છે (૧) તિર્યક્ તદ્ભવ આયુ (૨) મનુષ્ય તદ્ભવ આયુ છે એટલે તે ભવમાથી મરીમરીને, ફરીફરી તેજ ભવમા ઉત્પન્ન થાય છે પણ બીજા ભવમા ન જાય અર્થાત્ તદ્ભવ જીવિત, એટલે ત્યાથી મરીને પાછો ત્યાજ ઉત્પન્ન થાય તે છે અહી પણ ભાવજીવના અધિકારથી તદ્ભવ જીવિત વિશિષ્ટ જીવજ લેવો અને જીવિત તેનુ વિશેષણ હોવાથી સાથે લીધો ॥ ભાષ્ય ગાથા ૮ ॥ નિક્ષેપ કહ્યો હવે પ્રરૂપણા કહે છે

दुविहा य हुंति जीवा सुहुमा तह बायरा य लोगम्मि
सुहुमाए सव्वलोए, दोचेव बायर विहाणे ॥ भाष्यम् ९॥

બે પ્રકારના જીવો છે તેમ ચ શબ્દ વડે નવ પ્રકારના પણ એકેન્દ્રિય પૃથિવી આદિ પાચ અને ત્રસકાય બે ઇન્દ્રિય આદિ મળી ચાર, એમ નવ ભેદ છે પ્રથમ બે ભેદ કહે છે તે સૂક્ષ્મ, અને બાદર છે સૂક્ષ્મ નામ કર્મના ઉદયથી સૂક્ષ્મ, અને બાદર નામકર્મના ઉદયથી બાદર છે ગાથામા લોકમા તેથી એમ જાણવુ કે, તે બન્ને ભેદ લોકમા છે પણ અલોકમા નથી બીજો 'ચ' અવધારણના અર્થમા છે તે એમ ચોક્કસ જણાવે છે કે, સૂક્ષ્મ જીવોજ બધા લોકમા છે પણ બાદર બધે નથી, કોઇ જગાએ બાદરનો અસભવ છે આ બે ભેદે બાદર છે, તે પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક જાણવા ॥ ભાષ્ય ૯ નો અર્થ ॥ હવે તેજ ખુલાસાથી કહે છે

सुहुमा य सव्वलोए परियावन्ना भवंति नायव्वा
दोचेव बायराणं पज्जत्तियरे थ नायव्वा ॥१०॥ भाष्यम्
॥ परूवणादार गयति ॥

સૂક્ષ્મ તેજ પૃથિવી વિગેરે, તે સર્વ લોક, જે ચૌદ રાજ લોકને વિષે પર્યાય પામેલા જાણવા એટલે તેજ લેવા કે, જેઓ સૂક્ષ્મ પર્યાયને પામેલા ભાવ સૂક્ષ્મ હોય, ભૂત ભાવિમા થનારાને ન લેવા (કારણ કે તે હાલ દ્રવ્ય સૂક્ષ્મોમા છે) તથા બે ભેદો બાદર પૃથિવી વિગેરેના છે ચ શબ્દથી

સૂક્ષ્મોના પણ તેજ ભેદ છે તે આ બે જાણવા, પર્યાપ્તા, અને અપર્યાપ્તા, ॥ ગાથાર્થ ૧૦ ભાષ્યના અર્થ ॥ પ્રરૂપણા કહી, હવે લક્ષણ કહે છે અને તેજ ભાષ્યકાર કહે છે

लक्खण मियाणि दार चिंध हेऊ अकारण लिंगं
लक्खण मिह जीवस्स उ आयाणाई इमं तच ॥११॥भाष्यम्

હવે લક્ષણ દ્વારનો અવસર આવ્યો છે આનુ પ્રીતિપત્તિ (સ્વીકાર)ના અગપણે પ્રધાન હોવાથી સામાન્ય રીતે હાલ તેમનુ સ્વરૂપ કહે છે ચિન્હ, હેતુ, કારણ, લિંગ, લક્ષણ, એ પ્રમણે છે તેમા ચિન્હ તે ઉપલક્ષણ (ઓળખાણ) જેમકે દેવકુળ (દેરાને) ધજા તે ચિન્હ છે હેતુ, તે નિમિત્ત લક્ષણ જેમકે કુંભારની ચતુરાઇ તે ઘડાની સુંદરતા છે કારણ, તે ઉપાદાન લક્ષણ જેમકે માટીનુ કોમળપણુ તે ઘડાનુ વધારે બળવાનપણુ છે લિંગ તે કાર્ય લક્ષણ, જેમ ધૂમાડો અગ્નિનુ કાર્ય છે અથવા એ બધા એક પર્યાયવાચી છે (આ બધાનો અર્થ એકજ છે) લક્ષણ એટલે જેના વડે પરોક્ષ વસ્તુ લક્ષ્યમા લેવાય, તે, અને જીવનુ આદાન વિગેરે અનેક પ્રકારનુ આ લક્ષણ છે અને તે હવે કહેવાશે ॥ગાથાર્થ ૧૧॥

आयाणे परिभोगे जोगुव ओगे कसाय लेसाय
आणापाणू इंदिय, घघोदय निज्जरा चेव ॥ २२३ ॥
चित्त चेयणसन्ना, विन्नाण धारणाय बुद्धी-अ
ईहामई नियका, जीवस्स उ लक्खणाएए ॥२२४॥ द्वारं

આ ગાથાઓ પ્રતિદ્વાર (છદ્વાર)ની છે તેની વ્યાખ્યા —આદાન, પરિભોગ, યોગ, ઉપયોગ, કષાય, લેશ્યા, આનપાન, ઇંદ્રિયો, બંધ, ઉદય, નિર્જરા, ॥ ગાથાર્થ ॥ ૨૨૩ ॥ તથા ચિત્ત, ચેતના, સંજ્ઞા, વિજ્ઞાન, ધારણા, બુદ્ધિ, ઈહા, મતિ, વિતર્ક, એટલે આ બતાવેલા લક્ષણો જીવના છે (તુ શબ્દ જ કારના અર્થમાં છે તેથી એમ જાણવું કે, આ લક્ષણો જીવનાજ છે પણ અજીવમાં તે લક્ષણો નથી) ॥ ગાથાર્થ ૨૨૪ ॥ આ બન્ને ગાથાનો અર્થ ટુંકાણમાં કહ્યો, હવે વિસ્તારથી અર્થ ભાષ્યકાર કહે છે

लक्खिज्जइत्ति नज्जइ, पच्चक्खियरो व जेण जो अत्थो
व तस्स लक्खण एत्थ, धूमुण्हाइ व्व अग्गिस्स ॥१२॥
भाष्यम् ॥

લક્ષ્યમાં આવે છે, એટલે જણાય છે, તે કોણ છે ? તે પ્રત્યક્ષ,—અને ઇતર, તે પરોક્ષ જે ઉષ્ણપણા વિગેરેથી જે પદાર્થ અગ્નિ વિગેરે તે તેનું લક્ષણ છે તેજ ખુલાસાથી કહે છે જેમ ધૂમ ઉષ્ણતા વિગેરે અગ્નિના લક્ષણ છે, તે ઉષ્ણતાથી પ્રત્યક્ષજ અગ્નિ જણાય છે અને ધુમાડાથી પરોક્ષ જણાય છે (અર્થાત્—નજરે ન દેખાય તે પરોક્ષ) ॥ ગાથાર્થ ૧૨ ભાષ્ય ॥ તે આદાન વિગેરેના દ્રષ્ટાંતો કહે છે

अयगार कूर परसू, अग्गी सुवण्णे अ खीर नरवासी
आहारो दिट्ठंता, आयाणाईण जहसंखं ॥१३॥

અયસ્કાર (લુહાર) દૂર (   ) પન્શુ (   ) અગ્નિ, સુવર્ણ, (સોનુ), ક્ષીર (દૂધ) નીર (પાણી) વાસી (   ) તથા આહાર એ દષ્ટાંત છે કોના ? પ્રકાત (ચાલુ વિષય) જે આદાન વિગેરે છે તેના અનુક્રમે છે અને પ્રતિજ્ઞાદિ ઉલ્ટ થવાથી આ કહેવાનુ પરોક્ષ વસ્તુના સ્વીકારમ. પ્રાય પ્રધાન અ ગપણુ બતાવવા માટે છે ॥ ગાથાર્થ ૧૩ ॥ હવે પ્રયોગ કહે છે

देहिं दियाइरित्तो, श्राया खलु गज्झगाहपत्रोगा
सडासा अयपिंडो, ऋय याराइव्व विन्नेओ ॥ ४ ॥
भाष्यम् ॥

દેહ ઇન્દ્રિય વિગેરેથી જુદો આત્મા છે ખલુ શબ્દ વિશેષણના અર્થમા છે તે સૂચવે છે કે, કથચિત્ (કોઇ અ શે) જુદો છે પણ સર્વથા જુદો નથી જો તદ્દન જુદો માનીએ તો, અસ વેદન વિગેરેનો પ્રસ ગ આવશે આ વડે પ્રતિજ્ઞાનો અર્થ કહ્યો અને પ્રતિજ્ઞા અર્થ ઇન્દ્રિયો છે આદેય, આદાનો, વિદ્યમાન આદાતૃક છે કેવી રીતે ? તે કહે છે ગ્રાહ્ય, ગ્રાહકના પ્રયોગથી તેમા ગ્રાહ્ય તે, રૂપ વિગેરે છે અને ગ્રાહક, તે ઇન્દ્રિયો છે તેઓનો પ્રયોગ, સ્વફલ સાધન વ્યાપાર છે કારણકે તેનાથી વ્યાપાર થાય છે વળી એ (ઇન્દ્રિયો) નો કર્મ, કરણભાવ કર્તાના વિના સ્વકાર્ય સાધન પ્રયોગવાળો થતો સ ભવતો નથી એના વડે પણ હેતુનો અર્થ કહ્યો અને હેતુ તે આદેય આદાન રૂપે છે

હવે દ્રષ્ટાંત કહે છે જેમકે ગ્રહણ કરનાર સદંશક (સાણસો) એ અયપિંડ (લોઢુ) આદેય છે તેનાથી લુહાર માફક જાણવું અતિરિક્ત (જુદો) વિદ્યમાન આદાતા (લેનાર) એના વડે દ્રષ્ટાંત અર્થ કહ્યો. પણ તેમા દ્રષ્ટાંતતો સદંશક, અને અયપિંડ, માફક છે પણ જે તેનાથી જુદો નથી તેમા અહીં ગ્રાહકનો પ્રયોગ નથી જેમકે દેહાદિથીજ. એ વ્યતિરેક (ઉલટો) અર્થ છે એટલે વ્યતિરેક તેજે વિદ્યમાન આદાતા ન હોય, તેઓ આદેય આદાન રૂપવાળા પણ ન થાય, જેમકે મૃતક દ્રવ્ય ઇંદ્રિયો વિગેરે ન થાય ॥ ગાથાર્થ આદાન દ્વાર કહ્યુ (દેહાદિકથી આત્મા કાર્ડ્ઝ અશે જુદો છે ગ્રાહ્ય ગ્રાહક પ્રયોગ છે દ્રષ્ટાંત સડાસા (સાણસા) થી લોઢુ પકડવુ તેમ લુહાર માફક જાણવુ, એટલે તથા ઇંદ્રિયો દેહ પણ વસ્તુને લેતો પણ આત્માની સહાયતા વિના ન લે. જેને સાણસો લોઢાને પકડે, પણ લુહાર વિના સાણસાથી લોઢુ ન પકડાય • તેથી આત્મા સિદ્ધ થયો હવે પરિભોગદ્વાર કહે છે.

देहो समोत्तिओ खलु, भोज्जत्ता ओयणाइयत्तं व।
अजप्पउत्तिगा खलु जोगा परमुत्व करणं ॥१४॥ मा

"દેહ છે તે ભોક્તા સહિત છે," અ. પ્રતિજ્ઞા છે ભોગવવા યોગ્ય" આ હેતુ છે ભાત વિગેરે થાળનુ એટલે થાળીમા ભાત મુકે, તે ખાનારને માટે જ મુકાય છે. દ્રષ્ટાંત છે અને દેહનુ ભોગવવુ, તે જણાવે છે તે

८

ગ્રહીને લોગવતો હાવાથી, તેથી પ્રતિજ્ઞા સિદ્ધ થઇ પરિભોગ દ્વાર કહીને હવે યોગદ્વાર કહે છે "બીજાના પ્રયોજેલા યોગો છે" યોગ તે સાધન છે જેમાં મન વચન અને કાયા, એ કરણ છે. તે પ્રતિજ્ઞાનો અર્થ છે કારણપણું-એ હેતુ છે પરશુ માફક આ દષ્ટાંત છે, (જેમ પરશુ વડે માણસ કાપે છે તે પ્રમાણે મન, વચન, કાયા, વડે આ મા પદાર્થનો નિર્ણય કરે છે) વળી વિશેષ પક્ષ લેના સામાન્ય હેતુ થાય છે જેમકે અનિત્ય વર્ણ આત્મક શબ્દ શબ્દપણું હોવાથી, મેઘશબ્દનો દષ્ટાંત ॥ ગાથાર્થ થયો ॥ યોગદ્વાર કહ્યું હવે ઉપયોગ દ્વાર કહે છે

उवओगो नामाओ, अगिव्व सलक्खणापरिचागा ।
सकसाया णामाओ पज्जयगमणा सुवण्ण व ॥२६॥ मा.

ઉપયોગ સાકાર, અનાકાર, ભેદથી ભિન્ન છે તેનાથી જીવનો અભાવ નથી શામાટે? તે કહે છે સ્વલક્ષણને ન ત્યાગવાથી-એટલે ઉપયોગ લક્ષણ જે આત્માનું અસાધારણ લક્ષણ છે તે તેણે ત્યાગ્યું નથી, તે હેતુ છે અગ્નિનું દષ્ટાંત છે જેમકે અગ્નિ, ઉષ્ણતા જે પોતાનું લક્ષણ છે તેને જ્યાસુધી ન ત્યાગે, ત્યાંસુધી તે અગ્નિજ ગણાય તેમ જીવનું પણ જાણવું આ પ્રયોગાર્થ થયો. પ્રયોગ આ પ્રમાણે છે

સન્ આત્મા, (આત્મા વિદ્યમાન છે) પ્રતિજ્ઞા સ્વ

લક્ષણ (ઉપયોગ) ને ન ત્યાગવાથી આ હેતુ છે અગ્નિ માફક આ દ્રષ્ટાંત છે ઉપયોગ દ્વાર કહીને કષાયદ્વાર કહે છે કષાય પણાથી સહિત, હોવાથી, એટલે અચેતન વિલક્ષણ એવા ક્રોધાદિ પરિણામથી યુક્ત હોવાથી જીવનો અભાવ નથી શા માટે ? તે કહે છે પર્યાયનુ ગમન (પ્રાપ્ત) થવાથી એટલે ક્રોધમાન વિગેરે પર્યાયોને (આત્મા, પામે છે દ્રષ્ટાંત સુવર્ણનું છે જેમ કડા, કડી, વિગેરે પર્યાયને પામેલુ સોનુ દરેકમા વિદ્યમાન છે, તેમ આત્મા પણ ક્રોધ, માન, વિગેરેમા વિદ્યમાન છે ॥ ગાથાર્થ લેશ્યાદ્વાર કહે છે

लेसाओ णाणाणो, परिणमणसमावओ य खीर व ।
उस्सासा णामावो समसम्भावा खउ व्व नरो ।१७॥ भा.

લેશ્યાના સદ્‌ભાવથી જીવનો અભાવ નથી પણ ભાવજ છે શામાટે ? કહે છે—

પરિણમણનો સ્વભાવ છે કૃષ્ણ (કાળુ) વિગેરે દ્રવ્ય, સાથે હોવાથી જાણુ ના ખાનાર વિગેરેના દ્રષ્ટ નથી સિદ્ધ છે કે તે પ્રમાણે પરિણામ ધર્મપણુ હોવાથી, ક્ષીર (દુધ) ની માફક, આ પ્રમાણે પ્રયોગ અર્થ છે પ્રયોગ (અનુમાન) આ પ્રમાણે કરવો. (પ્રતિજ્ઞા) આત્મા વિદ્યમાન છે, પરિણામીપણે હોવાથી, ક્ષીરનુ, આ દ્રષ્ટાંત છે કહીને પ્રાણાપાન દ્વાર કહે છે

ઉચ્છવાસથી એટલે અચેતન ધર્મથી વિલક્ષણ પ્રાણ, અપાન (શ્વાસ લેવો તે) ના સદ્‌ભાવથી જીવનો અભાવ થતો નથી, પણ ભાવજ સિદ્ધ થાય છે શ્રમ (ચાલવા વિગેરે) ના કારણે પરિસ્પદ (જોરથી હમચાલતા) પુરૂષની માફક એટલે આ પ્રમાણે પ્રયોગ કરવો

પણ આ પ્રયોગ વ્યતિરેકવાળો (ઉલટો) જાણવો આત્માથી યુક્ત જીવતું શરીર છે શ્વાસોશ્વાસ લેતુ હોવાથી, અને જે આત્માવાળુ નથી હોતુ તે શ્વાસોશ્વાસ લેવાવાળુ પણ નથી હોતુ જેમકે આકાશ, હવે ઇંદ્રિયદ્વાર કહે છે

अक्खाणेयाणि परत्थगाणि वासाइवेह करणत्ता ।
गहवेयगनिज्जरओ, कमस्सऽन्नो जहाहारो ॥ १८ ॥ भा.

અક્ષ, એટલે ઇંદ્રિયો આ લોકમા પ્રસિદ્ધ છે તે દેહને આશ્રિત છે પરાર્થ. તે આત્માના પ્રયોજનવાળી છે વાસી (વાસલો) વિગેરેની માફક, અહીં કરણપણે હોવાથી આ લોકમા વાસી વિગેરે માફક આ પ્રયોગ અર્થ છે

વાદીની શકા, આદાનજ, ઇંદ્રિયો છે તે શા માટે ભેદનો ઉપન્યાસ કરવો ? ઉત્તર નિર્વૃત્તિ તથા ઉપકરણના દ્વાર વડે ' બેપણુ ' બતાવવા માટે, તેથી, તેમા તો ઉપકરણનુ ગ્રહણ કરવુ, પણ અહીંતો નિર્વૃત્તિ લેવી

આ પ્રયોગ કરવો પરાર્થવાળા (આત્મપ્રયોજનવાળા) ચક્ષુ વિગેરે ઇંદ્રિયો છે સધાતપણુ હોવાથી, શયન, આસન વિગેરે માફક, અને આ કાંઈ વિશેષ વિરૂદ્ધ નથી કર્મ સબધ વાળા આત્માને સઘાત રૂપપણુ સ્વીકારેલુ હોવાથી, ઇંદ્રિય દ્વાર કહ્યું હવે બધાદિ દ્વારો કહે છે ગ્રહણ, વેદક, નિર્જરક તે કર્મથી અન્ય છે જેમકે આહાર તેમા ગ્રહણતે કર્મનો બધ છે, વેદવુ તે ઉદય, નિર્જરા તે ક્ષય; હવે આહારમા જે દૃષ્ટાંત હતુ, તે આ પ્રમાણે સમજવુ કે " આહાર સબધી ગ્રહણ તે કર્તા વિગેરે સિવાય થાય નહીં તે પ્રમાણે કર્મનુ પણ કર્તા વિના ન થાય-પ્રયોગ વિદ્યમાન ભોક્તાવાળુ આ કર્મ છે ગ્રહણ, વેદન નિર્જરણના સદ્ભાવથી, આહારની માફક તેથી આત્મા સિદ્ધ થયો ॥ ગાથાર્થ—॥ હવે બીજી ગાથાને આશ્રયીચિત્તા દિકનુ સ્વરૂપ બતાવવા કહે છે

चित्तं तिकालविसय, चेयण पच्चक्ख सन्नमणुसरणं ।
विण्णाणऽणेगभेयं, कालमसंखेयर धरणा ॥ १६ ॥ भा.

ચિત્ત ત્રિકાલ વિષય છે એટલે ઓઘથી અતીત, અનાગત, વર્તમાનગાહી છે ચેતન તે ચેતના, તે પ્રત્યક્ષ વર્ત્તમાન અર્થ ગ્રહણ કરનારી છે સજ્ઞાન તે સજ્ઞા એટલે પછવાડે જે સ્મરણ થાય, તે જ્ઞાન, અને વિજ્ઞાન છે તે અનેક પ્રકારનુ છે અનેક ધર્મવાળી વસ્તુમા તેવો તેવો અધ્યવસાય (વિચાર) થાય,છે કાલ અસ ખ્યેયેતર છે એટલે અસ
છે, શુ ? ધારણા તે નાશ ન થાય તેવી સ્મૃ

ઉચ્છવાસથી એટલે અચેતન ધર્મથી વિલક્ષણ પ્રાણ, અપાન (શ્વાસ લેવો તે) ના સદ્‌ભાવથી જીવનો અભાવ થતો નથી, પણ ભાવજ સિદ્ધ થાય છે શ્રમ (ચાલવા વિગેરે) ના કારણે પરિસ્પદ (જોરથી દમચાલતા) પુરૂષની માફક એટલે આ પ્રમાણે પ્રયોગ કરવો

પણ આ પ્રયોગ વ્યતિરેકવાળો (ઉલટો) જાણવો આત્માથી મુક્ત જીવતુ શરીર છે શ્વાસોશ્વાસ લેતુ હોવાથી, અને જે આત્માવાળુ નથા હોતુ તે શ્વાસોશ્વાસ લેવાવાળુ પણ નથી હોતુ જેમકે આકાશ, હવે ઇંદ્રિયદ્વાર કહે છે

अक्खाणेयाणि परत्थगाणि वासाइवेह करणत्ता ।
गहवेयगनिज्जरओ, कमस्सऽन्नो जहाहारो ॥ १८ ॥ भा.

અક્ષ, એટલે ઇંદ્રિયો આ લોકમા પ્રસિદ્ધ છે તે દેહને આશ્રિત છે પરાર્થ તે આત્માના પ્રયોજનવાળી છે વાસી (વાસલો) વિગેરે ની માફક, અહીં કરણપણે હોવાથી આ લોકમા વાસી વિગેરે માફક આ પ્રયોગ અર્થ છે

વાદીની શકા, આદાનજ, ઇંદ્રિયો છે તે શા માટે ભેદનો ઉપન્યાસ કરવો ? ઉત્તર નિર્વૃત્તિ તથા [illegible] દ્વાર વડે ' બેપણુ ' બતાવવા માટે, તેથી, તેમા [illegible] ગ્રહણ કરવુ, પણ અહીંતો નિર્વૃત્તિ લેવી

આ પ્રયોગ કરવો. પગાર્થવાળા (આત્મપ્રયોજનવાળા) ચક્ષુ વિગેરે ઇંદ્રિયો છે સમાનપણું હોવાથી, દંતન, આસન વિગેરે ગાહક, અને આ કાંઇ વિરોધ વિરૂદ્ધ નથી કર્મ સંબંધ વાળા આત્માને સમાન રૂપપણું સ્વીકારેલું હોવાથી, ઇંદ્રિય દ્વાર કહ્યું હવે બધાદિ દ્વાર કહે છે ગ્રહણ, વેદ, નિર્જરક તે કર્મથી અન્ય છે જેમકે આહાર તેમાં ગ્રહણને કર્મનો બંધ છે, વેદવું તે ઉદય, નિર્જરા તે ક્ષય, હવે આહારમાં બે દ્રષ્ટાન્ત કહ્યા, તે આ પ્રમાણે સમજવું કે " આહાર સબંધી ગ્રહણ તે કર્તા વિગેરે સિવાય થાય નહીં. તે પ્રમાણે કર્મનું પણ કર્તા વિના ન થાય-પ્રયોગ વિદ્યમાન ભોક્તાવાળું આ કર્મ છે ગ્રહણ, વેદન નિર્જરણના સદ્ભાવથી, આહારની માફક તેથી આત્મા સિદ્ધ થયો ॥ ગાથાર્થ—॥ હવે બીજી ગાથાને આશ્રયીજીવના લિંગનું સ્વરૂપ બતાવવા કહે છે

चित्तं त्रिकालविसयं, चेयण पच्चक्ख सन्नमणुगारं ।
विण्णाणऽणेगभेयं कालमसंखेपरं धरणा ॥ १६ ॥ गा.

ચિત્ત ત્રિકાલ વિષય છે એટલે ભૂતથી અતીત, અનાગત, વર્તમાનગ્રાહી છે ચેતન તે ચેતના, ને પ્રત્યક્ષ વર્તમ. અર્થ ગ્રહણ કરનારી છે સંજ્ઞાન તે સંજ્ઞા એટલે પછવાડે સ્મરણ થાય, તે જ્ઞાન, અને વિજ્ઞાન છે તે અનેક પ્રકારનું અનેક ધર્મવાળી વસ્તુમાં તેવો તેવો અધ્યવસાય (? થાય છે કાલ અસંખ્યેયેતર છે, એટલે અસંખ્યેય તથા છે, શું ? ધારણા તે નાશ ન થાય. તેવી સ્મૃતિ

અસંખ્યેય વર્ષ આયુવાળાને અસંખ્યેય કાળ, તથા સંખ્યેય વર્ષાયુવાળાને સંખ્યેય કાળ સુધી ધારણા રહે છે

॥ ગાથાર્થ ॥ ભા ॥ ૧૯ ॥

अत्थस्स उह बुद्धी, ईहा चेट्ठत्थअवगमो उ मई ।
संभावणत्थतक्का गुणपचक्खा घडोव्वऽत्थि ॥ २० ॥ भा.

અર્થનો ઉહ તે બુદ્ધિ એટલે સંજ્ઞિ પ્રાણીને પરથી નિરપેક્ષ અર્થનું જાણવું તે, ઈહા તે ચેષ્ટા જેમકે આ સ્થાણું છે કે પુરૂષ છે તે સદ્ (વિદ્યમાન) પદાર્થને વિચારવારૂપે છે અર્થાવગમ તે અર્થનો પરિચ્છેદ, તે માથાને ખણવા વિગેરેના ધર્મની ઉપપત્તિથી આ પુરૂષજ છે એવી નિશ્ચય મતિ થાય તે અર્થાવગમથી ઉત્પન્ન થાય તે મતિ જાણવી, “ સંભાવણ તથા તક્ક ” પ્રાકૃત શૈલીને ફેરવતા અર્થ સંભાવના શબ્દ થાય તે એટલે આ પ્રમાણેજ આ થાય છે તે તર્ક, આ પ્રમાણે હારો કહીને આ બધા ચિત્તાદિગુણો વર્તે છે તે જીવનામના ગુણીનું પ્રતિપાદક છે તે પ્રયોગ અર્થ વડે ઉપસંહાર કરતા કહે છે હેતુના ગુણ પ્રત્યક્ષપણે હોવાથી ઘટની માફક જીવ છે એમ સમજાય છે ॥ આ ગાથાર્થ છે ॥

આનેજ વધારે સમજાવે છે

जम्हा चित्ताईया, जीवस्स गुणा हवंति पच्चक्खा ।
गुणपच्चक्खत्तणओ, घडुव्व जीवो अओ अत्थि ॥२१॥ भा.

જેથી પૂર્વે કહેલા ચિત્ત વગેરે જીવના ગુણો બતાવ્યા તે

અજીવના નથી. કારણ કે શરીરાદિના ગુણોથી વિધર્મ પણું હોવાથી—અને એ ગુણો પ્રત્યક્ષ થાય છે કારણકે પોતપોતાને સૌને અનુભવ છે જેથી આ પ્રમાણે ગુણોના પ્રત્યક્ષપણાથી હેતુથી ઘટ માફક જીવ પણ છે એથી એ પ્રમાણે પ્રયોગ અર્થ. છે પ્રયોગ આ પ્રમાણે—આ મા વિદ્યમાન છે ગુણ પ્રત્યક્ષપણું હોવાથી, તેમા દૃષ્ટાંત ઘટનુ છે વળી આ ઘટ માફક આ [illegible] અચેતનપણુ આપવા વડે વિરૂદ્ધ પણ નથી, કારણ કે [illegible] માન બાધનમા વિરૂદ્ધ છે આ વચન છે આ ચૈતન્ય પ્રત્યક્ષ બાધન છે એટલે ઘડામા અચેતનતા છે પણ [illegible] પ્રત્યક્ષજ તેથી બાધન રૂપ ચૈતન્ય વિદ્યમાન છે [illegible] મૂળ દ્વારની ગાથા એના સબંધમા પ્રતિદ્વાર, એ [illegible] ઉદ્દાર કહ્યુ હવે અસ્તિત્વ દ્વારનો અવસર છે, [illegible] ભાષ્યકાર કહે છે

अत्थिचि दारमहुणा, जीवस्सइ अत्थि [illegible]
लोआयपमयघायत्थमुच्चए तत्थिमो हेउ [illegible]

હવે અસ્તિ [illegible]ારનો અવસર આ[illegible] કહેવાય છે “ જીવ વિદ્યમાન હોઇ પૃથિવ્યાદિ [illegible] માત્ર રૂપવાળો છે આ પ્રમાણે સિદ્ધ સાધન [illegible] છે એવી આશંકા થાય તે દૂર કરવા [illegible] ચૈતન્યરૂપ છે તે પણ માતાના ચૈતન્યનુ [illegible] લોક યાયી (જનારો) નથી, એવો [illegible] કહે છે કે તે નિશ્ચયથી છેજ, તેથી [illegible] દૂર કરવા માટે છે, એટલે નાસ્તિક [illegible]

છે, એથી તે વિશેષણો સફળ છે તે લોકાયત મતને દૂર કરવામાં આ હવે પછી કહેવાતો હેતુ અન્યથા અન્ ઉપપત્તિ રૂપ યુક્તિ માર્ગ છે ॥ ગાથાર્થ ॥

जो चिंतेइ सरीरे, नत्थि अहं स एव होइ जीवो त्ति।
न हु जीवमि असंते, संसयउप्पायओ अन्नो ॥ २३ ॥ भा.

જે કોઈ આ લોકમા એમ ચિતવે કે, હુ શરીરમા નથી એમ ચિંતવનારોજ જીવ છે કેવી રીતે ? તે કહે છે–કે અવિદ્યમાન જીવવાળા એટલે મરેલાના શરીર વિગેરેમા સશય કરનારો અન્ય પ્રાણાદિનથી, કારણ કે સશયનુ ચૈતન્ય રૂપ પણ છે, તેથી, ॥ ગાથાર્થ ॥ એજ હવે બતાવે છે

जीवस्स एस धम्मो, जा ईहा अत्थि नत्थि वा जीवो।
खाणुमणुस्साणुगया, जह इहा देवदत्तस्स ॥ २४ ॥ भा.

જીવનો આ સ્વભાવ ધર્મ છે કે જે ઇહા સદ્ અર્થ પર્યાલોચન રૂપ છે કેવી ઇહા ? તે કહે છે અસ્તિ નાસ્તિવા ? એટલે જીવ છે કે નહિ તે સબધી લોકમા પ્રસિદ્ધ દ્રષ્ટાંત કહે કહે છે સ્થાણુ, મનુષ્ય, અનુગત એટલે આ (દૂર દેખાય તે) સ્થાણુ (ઝાડનુ ઠુઠુ) છે કે પુરૂષ છે ? આવી જે ઇહા દેવદત્તને થાય છે, તે જીવનો ધર્મ છે ॥ ગાથાર્થ ॥

હવે બીજી રીતિ એજ કહે છે

सिद्ध जीवस्स अत्थित्त, सद्दादेवाणुमीयए ।
नासओ भुवि भावस्स, सद्दो हवइ केवलो ॥ २५ ॥ भा.

જીવનુ જે ઉપયોગ લક્ષણુનુ અસ્તિત્વ છે તે સિદ્ધ છે શા માટે ? તે કહે છે "શબ્દથીજ" એટલે જીવ, એમ બોલવાથી અનુમાન કરાય છે કેવી રીતે ? તે કહે છે

ન અસત્ પદાર્થનુ પૃથ્વી ઉપર શબ્દવાચક હોય "ખરવિષાણુ" શબ્દોથી વ્યભિચારની શંકા થાય, તેથી કહે છે કે, કેવળ શુદ્ધ, અન્ય પદથી ન જોડાયેલ, જીવ શબ્દ છે ખરાદિપદ સંસૃષ્ટ વિષાણાદિ શબ્દ છે ॥ ગાથાર્થ ॥

(બે પદવાળા અવિદ્યમાન વસ્તુને પણ કહે. પણ એક પદ હોય તે સત્ય પદાર્થનોજ વાચક હોય છે) આનુજ વિવરણુ કરવા ભાષ્યકાર કહે છે

अत्थित्ति निव्विगप्पो, जीवो नियमाउ सद्दओ सिद्धि ।
कम्हा ? सुद्धपयत्ता, घडखरसिंगाणुमाणाओ ॥ २६ ॥ भा०

નિર્વિકલ્પ (સંદેહ રહિત) જીવ, નિયમથી શબ્દથી સિદ્ધ છે એટલે વાચક શબ્દ જીવ, તેનાથી વાચ્ય પદાર્થ જીવની સિદ્ધિ છે કેવી રીતે ? તે કહે છે

શુદ્ધ પદપણુ જીવનુ હોવાથી ઘટખર શૃંગના અનુમાનથી અનુમાન શબ્દ અહીં દૃષ્ટાંત વચન છે ઘટ, ખર, શૃંગ દૃષ્ટાંતથી એમ પ્રયોગાર્થ છે તે પ્રયોગ આ પ્રમાણે કરવો મુખ્ય અર્થ વડે, અર્થવાળો જીવ શબ્દ છે શુદ્ધ પદપણે હોવાથી ઘટ શબ્દની માફક, અને જે મુખ્ય અર્થ વડે અર્થવાળો ન થાય, તે શુદ્ધ પદ પણ ન થાય, યથા ખર શૃંગ શબ્દ

આ ગાથાર્થ છે ॥ હવે પરના અભિપ્રાયની આ શકા કરીને તેને દૂર કરવા કહે છે

चोयग-सुद्धपयत्ता, सिद्धी जइ एव सुण्णसिद्धि अम्हं पि ।
तं न भवइ सवेयं, जं सुन्न सुन्न गेहं व ॥ २७ भा० ॥

તમારા કહેવા પ્રમાણે શુદ્ધ પદ પણાથી જે જીવની સિદ્ધિ થાય, તો શૂન્ય સિદ્ધિ અમારી પણ થાય એટલે વાદી કહે છે કે, શૂન્ય નષ્ટ શબ્દના શુદ્ધ પદપણાથી અમારી સિદ્ધિ થાય (અર્થાત્ જેમ શુન્ય એ નકામુ છે, તેમ જીવ પણ નકામુ પદ છે) આચાર્ય ઉત્તર આપે છે જે પારકાએ (તમે) કહેલુ તે સિદ્ધ થતુ નથી શા માટે ? ઉત્તર-વિદ્યમાન પદાર્થ વડે જેથી શુન્ય કહેવાય છે તે શુન્ય પદાર્થ છે જેમકે શુન્ય ગ્રહ તેજ કહે છે કે દેવદત્ત રહિત આ શુન્ય ગ્રહ છે નિવૃત્ત ઘટ નષ્ટ (નાશ પામ્યો) પણ આ બ નેનુ જીવ શબ્દનુ જીવ વાળુ અવશિષ્ટ (અધુરૂ)વાચ્ય નથી (ટીકા સ શોધકે અવશિષ્ટ ને બદલે અવિશિષ્ટ પદ મુકયુ છે, તેનો અર્થ સામાન્ય થાય છે અર્થાત્ જીવ જેમ સામાન્ય વાચ્ય છે, તેમ તે એનુ સામાન્ય પણ નથી) ગાથાર્થ—

બીજે પ્રકારે અસ્તિત્વ પક્ષને સમર્થન કરતા કહે છે

मिच्छा भवेउ सव्वत्था, जे केई पारलोइया ।
कत्ता चेवोपभोत्ता य, जइ जीवो न विज्जइ ॥२८॥ भा

મિથ્યા થાય, કયા ? બધા પરલોક સબધી દાનાદિ કેવી

રીતે ? ઉત્તર કર્મનો કર્તા અને [illegible]
(જનારો) જીવ જો નહોય, તો [illegible]
તો દાન દેવું તથા તપ બ્રહ્મચર્ય [illegible]
નકામુ થાય કારણકે જીવ નથી [illegible]
બાબતને શીખાજી શિષ્યના [illegible]

पाणिदयातवनियम', [illegible]
सव्व निरत्थयमेय [illegible]

કરુણા, ઉપવાસ, [illegible]
દીક્ષા (યાગ લક્ષણ વાળી) છે [illegible]
ત્રનુ ફળ ભોગવવુ એ [illegible]
પરલોકમા જનારો ન માનો [illegible]
શિષ્યોએ આચરેલો માર્ગ [illegible]
માર્ગને બતાવે છે

लोइया वेइया चेव, [illegible]
निघो जीवो पिहो देहा [illegible]

લોકમા યથા [illegible] મા
હાથ વિગેરે કરનાર [illegible]
માયિક તે ત્રિપિટક, [illegible] ઉં પણ
તેઓ માને છે કે [illegible] કેટલાક
દેહથી જુદો જીવ [illegible] કોઇની
પણ બીજી [illegible]

लोगे अच्छेज्जभेज्जो वेए सपुरीसदद्धगसियालो ।
समएज्जहमासि गओ, तिविहो दिव्वाइसंसारो ॥२१॥ भा.

લોકમા અછેદ્ય, અભેદ્ય, આત્મા કહેવાય છે ગીતામાં કહ્યુ છે કે—

अच्छेद्योऽयमभेद्योऽय, मविकार्योऽयमुच्यते ।
नित्यः संततगः स्थाणु, रचलोऽय सनातनः ॥१॥ इत्यादि.

આ અછેદ્ય, અભેદ્ય, અવિકાર્ય, નિત્ય, સતતગ, (સદા ભમનારો) સ્થાણુ, તથા આ અચળ સનાતન આત્મા છે તથા વેદમા કહ્યુ છે કે, વિષ્ટા સહિત મરેલો નવાડયા વિના બાળે તે શીયાળીયો થાય અને વિષ્ટા રહિત બાળે તો તેની પ્રજા ક્ષુધા રહિત ઉપન્ન થાય છે તથા સમયમા "હુ હાથી હતો," એમ કહેવાય છે તેજ પ્રમાણે બુદ્ધનુ વચન છે કે હે ભિક્ષુઓ! હુ (પૂર્વ ભવમા) છ દાતવાળો સખ જેવો હાથી હતો અને પોપટ જે પાજરામા રહેલો છે, તે શકુત જીવ, જીવક હતો, વિગેરે તથા કેટલાક ત્રણ પ્રકારનો દિવ્ય આદિ સંસાર માને છે દેવ, માનુષ્ય, તિર્યગ્, એવા ત્રણ ભેદો છે આદિ શબ્દથી ચાર પ્રકારે, કેટલાક નારકી વધારે માને છે ॥ ગાથાર્થ ॥

હવે બીજે પ્રકારે અસ્તિત્વ કહે છે

अत्थि सरीरविहाया, पइनिययागारयाइभावाओ ।
कुंभस्स जह कुलालो सो मुत्तो कम्मजोगाओ ॥२२॥ भा.

ઔદારિકાદિ શરીરનો વિધાતા (કરનારો) કોઇ પણ છે, શા માટે ? કહે છે પ્રતિનિયત આકારપણાદિનો સદ્ભાવ હોવાથી શરૂઆતથી પ્રતિનિયત આકારવાળો હોવાથી, એમ સમજવુ કે તેનો કર્ત્તા છે હવે દૃષ્ટાંત કહે છે કે જેમ ઘડાનો બનાવનાર કુંભાર છે, તેમ આ શરીરનો પણ કર્ત્તા કોઈ છે કદાચ કુંભાર માફક એ દૃષ્ટાંતે કુલાલ (કુંભાર) માફક તે શરીરનો કર્ત્તા પણ મૂર્ત્ત થશે, એવી વિરૂદ્ધ પણ શંકા [illegible] તે દૂર કરવા કહે છે

તે આત્મા મૂર્ત્ત–કર્મ યોગથી, એટલે મૂર્ત્ત [illegible] સંબંધથી કંઇક અંશે મૂર્ત્ત છે ॥ ગાથાર્થ ॥ [illegible] શિષ્યની બુદ્ધિ ખીલવવા બીજી રીતે તેની ગ્રહણ વિધિ [illegible]

फरिसेण जहा वाऊ, गिज्झई कायसंसिओ।
नाणाईहिं तहा जीवो, गिज्झई कायसंसिओ ॥[illegible]॥ द्वा.

શીત વિગેરે સ્પર્શથી જેમ વાયુ [illegible], એટલે તે દેખાતો નથી, છતા પણ શરીરે સ્પર્શ [illegible], તેમ જ્ઞાનાદિ, એટલે જ્ઞાન દર્શન ઇચ્છા [illegible] રહેલો માનવો જોઇએ. ॥ ગાથાર્થ ॥

ઘણા અનુમાનોથી આત્માનુ અસ્તિત્વ સિદ્ધ કર્યું [illegible] અનુમાન તો પ્રત્યક્ષપૂર્વક હોય છે [illegible] દેખતા નથી, તેથી જીવ માનવો, [illegible] છે [illegible] શંકા થાય તે કહે છે

अणिंदियगुण जीव, दुन्नेयं मंसचक्खुणा ।
सिद्धा पासंति सव्वन्नू, नाणसिद्धा य साहुणो ॥३४॥ भा.

ઇંદ્રિયથી રહિત ગુણવાળો, અવિદ્યમાન રૂપાદિ ઇંદ્રિય ગ્રાહ્ય ગુણવાળો જીવ, અમૂર્તત્વ આદિ ધર્મવાળો દુર્લક્ષ્ય છદ્મસ્થને છે સિદ્ધ જે સર્વજ્ઞ છે તેજ જીવને પ્રત્યક્ષ જુએ છે અહીં સર્વજ્ઞ વિશેષણ એટલા માટે લીધુ કે, અંજનસિદ્ધ વિગેરે પણ સિદ્ધ ગણાય, તે ન જુએ ફક્ત જે મોક્ષમા ગયા, તે ઋષભદેવ વિગેરે જુએ છે તથા જ્ઞાનસિદ્ધ તે સાધુઓ એટલે મોક્ષમા ન ગયેલા, એવા ભવસ્થ કેવળી પણ જુએ છે ॥ ગાથાર્થ ॥

હવે આગમથી જીવનુ અસ્તિત્વ સિદ્ધ કરે છે

अत्तवयण तु सत्थ, दिट्ठा य तओ अइंदियाणपि ।
सिद्धी गहणाईणं तहेव जीवस्स निन्नेया ॥ ३५ ॥ भा.

આપ્ત વચન તે શાસ્ત્ર છે, આપ્ત પુરૂષ તે રાગાદિથી રહિત, છે તુ શબ્દ અવધારણ અર્થમા છે, તેથી આપ્ત વચનજ શાસ્ત્ર છે આ વચનથી અપૌરૂષેયનો વ્યવચ્છેદ કર્યો, કારણ કે તેનુ અસભવપણુ છે તે આપ્તવચનના શાસ્ત્રથી જાણ્યુ કે, જે ઇદ્રિયોથી અતિક્રાંત, અને જે અતીંદ્રિય જ્ઞાનીઓ જાણે, તે તેમના વચનથી આપણે પણ જાણીએ જેમ આ લોકમા જ્યોતિષીઓની ગણતરીથી ચદ્રગ્રહણ વિગેરે આપણે માનીએ છીએ, તેમજ જીવની સિદ્ધિ પણ માનવી. મૂલદ્વારની ગાથામા અસ્તિત્વદ્વાર કહ્યુ હવે અન્યત્વ આદિ ત્રણ દ્વાર કહે છે

अपणत्तममुत्तत्, निच्चत्त चेव भएणए समय ।
कारणअविभागाईहेऊहिं इमाहिं गाहाहिं ॥ ३६ ॥ मा.

(૧) અન્યપણું, તે હેતુથી આત્માનુ જુદાપણુ છે, તથા (૨) અમૂર્ત્તત્વ, તે સ્વરૂપવડે (ઇંદ્રિયોથી) આત્મા ન દેખાય તેવો છે (૩) નિત્યત્વ તેજ પરિણામવાળો, તે નિત્યપણાવાળો કહેવાય છે આ ત્રણે ગુણો એક એક હેતુવડે એક કાલે યુગ પદ્ (સાથે) રહે છે, કારણ અવિભાગ વિગેરે, હવે પછીની કહેવાતી નિર્યુક્તિની ત્રણ ગાથાઓના લક્ષણોવડે (કહેવાશે) ॥ગાથાર્થ॥

कारणविभागकारणविणासबंधस्स पच्चयाभावा ।
विरुद्धस्स य अत्थस्सापाउब्भावाविणासा य ॥ २२५ ॥

કારણ વિભાગ, કારણ વિનાશ, અને બ ધના પ્રત્યયના અભાવથી, આ અભાવ અહીં ત્રણેને લાગુ પડે છે એટલે કારણ વિભાગના અભાવથી જીવને પટાદિની માફક, ત તુ વિગેરે કારણ વિભાગ નથી જીવ તાતણાથી બન્યો (કે એમ સમજવુ નહીં) કારણકે તેમા કારણનોજ અભાવ છે એ પ્રમાણે કારણ વિનાશના અભાવમા પણ જોડવુ (કારણ વિનાશનો અભાવ નથી જ્યા કારણ નથી, ત્યા અભાવ હોયજ શાનો?) તથા બ ધ તુ, એટલે જ્ઞાન આવરણાદિ પુદ્ગલયોગ લક્ષણના પ્રત્યયનો અભાવ થાય, એ હેતુ નથી કારણ કે બ ધનુ હેતુપણુ ઉત્પન્ન થતુ નથી, બ ધાનો વ્યતિરિક્ત, બ ધ જણાવવા માટે અસમાસ છે અને વ્યતિરેકી આ અન્વય, વ્યતિરેક, અર્થસાધક છે તે

દર્શાવવા માટે તથા વિરૂદ્ધ અર્થનો પટાદિના નાશમા ભસ્મ વિગેરે માફક અપ્રાદુર્ભાવમા, અને અનઉત્પત્તિ છતે, અવિનાશના હેતુથી જીવનું નિત્યપણુ છે અને નિત્યપણુ સિદ્ધ થવાથી અમૂર્ત્તપણું છે અને અમૂર્ત્તપણાથી, દેહથી તે આત્માનુ અન્યપણુ પ્રતિપત્તિવડે અનુકુળ ગુણથી વ્યત્પયવડે સાધ્યનો નિર્દેશ છે અને તે નિયુક્તિકાર કહેશે

"जीवस्स सिद्ध मेव निच्चत ममुत्तमन्नतं"

આ ગાથાનો સમાસ અર્થ થયો અને વધારે અર્થ ભાષ્યથી જાણવો (નીચેના ટીપ્પણમા લખ્યુ છે કે મૂળદ્વારની અપેક્ષાવડે નિર્યુક્તિ-સગૃહીત અર્થ વાચક ગાથા નિર્યુક્તિ છે તેનુ જે વિવરણ, તે ભાષ્ય છે પણ કર્તા નિર્યુક્તિ, તથા ભાષ્ય, બંનેનો એકજ છે વિ પ)

આમા અપહિત શિષ્યનો સમોહ દૂર કરવા જેમ ઉપન્યાસ કર્યો છે, તે પ્રમાણે દ્વારો કહીને, પાછળથી નિર્યુક્તકારના અભિપ્રાય પ્રમાણે મિલાવી લેશે એટલા માટે કહે છે

अन्नत्ति दारमहुसा, अन्नो देहा गिहाउ पुरिस्सो व्व तज्जीवतस्सरी रियमयधायत्थ इम भणिय ॥१७॥ मा०

"દેહથી અન્ય" આ દ્વાર કહે છે તેમા એ કહેશે કે દેહથી જીવ જુદો છે " ગૃહ (ઘર) વિગેરેમાં રહેલા પુરૂષની પેઠે આ દૃષ્ટાત છે તેના ભાવમા પણ ત્યા અનિયમથી "ભાવથી" આ હેતુ વિચારવો અને આ હેતુ અસિદ્ધ નથી મૃત દેહમા

દેખાતો નથી તેથી, હવે પ્રયોગનુ ફળ કહે છે તે જીવ તે શરીર આવું માનનારા વાદીનો મત ખંડન કરવા આ પ્રયોગ કહ્યો છે ॥ ગાથાર્થ ॥ હવે બીજો પ્રયોગ કહે છે

देहिंदियाइरित्तो, आया खलु तदुवलद्धमत्थाण
तव्विगमेऽवि मरणओ, गेहगवक्खेहिं पुरिसो व्व ॥२८॥ भा.

ખલુ શબ્દ વિશેષણના અર્થવાળો હોવાથી કોઇ અશે આત્મા દેહ તથા ઇદ્રિયોથી જુદો છે તેનાથી ઉપલબ્ધ અર્થોના સભવથી પરામર્શપણાથી એટલે ઇંદ્રિયોથી કોઈ પદાર્થ જાણ્યો હોય, તે તેના વિગમ એટલે ઇંદ્રિય નાશ થવાથી પણ સ્મરણ થાય છે તેથી તે હેતુનો અર્થ છે અને તે પ્ર માણે આધળા તથા બહેરા વિગેરે એ પૂર્વે સારી અવસ્થામા દેખ્યું હોય તો યાદ કરી શકે છે જેમકે ઘરના ઝરૂખામા બેઠેલા પુરૂષે દેખ્યુ હોય તે ઝરૂખામા ન બેઠો હોયતો પણ યાદ કરી શકે છે આ દ્રષ્ટાત છે પ્રયોગ આ પ્રમાણે-કોઇ અશે દેહ ઇદ્રિયથી જુદો આત્મા છે તદ ઉપલબ્ધ અર્થના યાદ કરનાર દેવદત્ત માફક ગાથાર્થ- (ઉપર વિગત સમજાવી કે જેમ ઝરૂખામા બેઠેલો કઇ જુએ પછી ત્યાંથી ઉઠયા પછી પણ યાદ કરી શકે, તેમ ઇંદ્રિયથી કોઈ કઈ દેખે, સાભળે, અને પાછળથી કર્મ સજોગે તે નાશ થાય, તો પણ વસ્તુ યાદ રહે છે તેથી ઇદ્રિયથી આત્મા કોઇ અશે

જુદો સિદ્ધ થયો) ઇંદ્રિયનું ઉપલબ્ધિપણું છે એવી આ શકા દૂર કરવા કહે છે

न उ इंदियाइ उवलद्धिमंति, विगएसु विसयसंभरणा
जह गेहगवक्खेहिं, जो अणुसरिया स उवलद्धा ॥३९॥ भा.

પણ ઇદ્રિયોજ દેખવામા લદ્ધિવાળી નથી, શ માટે ?

ઉત્તર—ઇદ્રિઓ જ્યારે નાશ થાય ત્યારે વિષયનુ સસ્મરણ (યાદગીરી) રહે છે એટલે પહેલા કોઈ માણસ દેખતો હોય–અને પછવાડે અધો થય, છતા પણ પૂર્વે દેખેલો વિષય તેને યાદ આવે છે તેવીજ રીતે કોઈ માણસ પછવાડે બહેરો થાય તો તેને પૂર્વે સાભળેલી વાત યાદ રહે છે એને માટે દૃષ્ટાત કહે છે જેમ ઘરના ઝરૂખામા કોઇ માણસ બેઠો હોયતો તે ઝરૂખારૂપ દ્વાર વડે જોઇ જુએ પછી ઝરૂખાથી ઘરમા આવે અને પૂર્વે દેખેલો પદાર્થ યાદ રહે છે તે યાદ રાખનાર પોતે ઉપલબ્ધા (વિષયનો જાણનારો) છે, પણ ઝરૂખો દેખનારો નથી તેવીજ રીતે ઇદ્રિયો પણ દેખનારી કે જાણનારી નથી, પણ દેખનાર આત્માને સહાયક છે આ પ્રમાણે અહીં ગાથાનો અર્થ છે આ પ્રમાણે એક પ્રકારે અન્યત્વદ્વાર કહ્યુ, હવે અમૂર્ત્તદ્વારનો અવસર છે તે પ્રમાણે ભાષ્યકાર કહે છે

मपयममुत्तदार अइंदियत्ता अछेयभेयत्ता
रूवाइविरहओ वा, अणाइपरिणामभावाओ ॥४०॥ भा.

હવે અમૂત્તદ્વાર કહીએ છીએ અમૂર્ત્ત જીવ છે કારણ

કે અતિ ઇંદ્રિય હોવાથી, દ્રવ્ય ઇંદ્રિયો તેથી ગ્રહણ કરાતુ નથી. (આપણે ઇંદ્રિયો વડે આપણા આત્માને કે બીજાન આત્માને કોઈ પણ રીતે સાક્ષાત દેખતા નથી) વળી અમૂર્ત (અરૂપી) કહેવાનુ કારણ એ છે કે તે તરવાર કે શૂળથં છેદાતો ભેદાતો નથી અને તેથી તે રૂપ વિગેરેથી વિરહત છે તથા અનાદિ પરિણામ ભાવથી એટલે સ્વભાવથીજ આત્મ અનાદિ અમૂર્ત પરિણામપણે છે ગાથા અર્થ ॥

छउमत्थाणुनलमा तहेव मव्वन्नुवयणश्रो चेव ।
लोयाइपसिद्धीश्रो जीवोऽमुत्तो त्ति नायव्वो ।।४१।। भा.

હવે છદ્મસ્થ, એટલે કેવળજ્ઞાન સિવાયના બીજા કોઇપ જ્ઞાનથી આત્મા સાક્ષાત્ દેખાતો નથી તેજ પ્રમાણે સર્વ વચનથીજ એટલે સાચુ બોલનારા વીતરાગના વચનથી માનવે વળી લોક વિગેરેમા અમૂર્ત પણે પ્રસિદ્ધ છે, તેથી આદિ શબ્દ વેદ સમય લીધો, આ પ્રમાણે અમૂર્ત જીવ જાણવો બ જ્ગ્યાએ આ પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞા છે, ॥ ગાથાર્થ ॥

અમૂર્ત દ્વાર કહ્યુ હવે નિત્ય દ્વાર કહે છે

णिचोत्ति दारमहुणा णिचो अविणासि सासश्रो जीवो
मावत्ते सइ जम्माभावाउ नहं व विन्नेश्रो ॥ ४२ ॥ भा

હવે નિત્યદ્વાર કહે છે, નિત્ય જીવ છે, આ પ્રમાણે કહે પારકાઓથી (બૌદ્ધલોકોથી) સન્તાનવડે નિત્યપણુ સ્વીકા વાથી સિદ્ધ સાધ્યતા થાય છે તે દૂર કરવા કહે છે જીવ અ

નાશી છે એટલે ક્ષણની અપેક્ષાએ પણ નિરન્વય (નાશ ધર્મવાળો) નથી એજ પ્રમાણે પરિમિત કાળ રહેનારો–કેટલાક વાદિ ઇચ્છે છે તેઓ કલ્પમાન પૃથ્વિ અને બિન્દુઓ રહેનારા છે એ વચનનુ ખ ડન કરવા કહે છે જીવ શાશ્વત છે એટલે સર્વકાળ રહેનારો છે શામાટે ? ઉત્તર વસ્તુ વિદ્યમાન છે તેથી તથા જન્મના અભાવથી તેની આકાશની માફક ઉત્પત્તિ નથી. (જીવ નવો ઉત્પન્ન થતો નથી, પણ કર્માનુસારે નવા નવા શરીર રૂપ ઘર બદલે છે) (વસ્તુ વિદ્યમાન એટલે જેમ ગધેડાનુ શીંગડુ પદાર્થ નથી પણ જીવતો ખરો પદાર્થ છે એ બતાવ્યુ)

હવે બીજા હેતુઓ બતાવે છે

ससाराओ आलोयणाउ, तह पञभिन्नभावाओ ।
खणभगविघायत्थ, भणिअ तेलोक्कदसीहिं ॥४३॥ मा. ॥

સ સાર એટલે સ સરણ થવુ તેમા નારકપણે તેજ જીવ નારક ગણાય અને તિર્યંચપણે તિર્યંચ એમ જીવ નિત્ય છે તથા હુ કરૂ છુ મે કર્યું ભવિષ્યમા કરીશ એ ત્રિકાળ વિષય સ બધી જે આલોચન (વિચારણા) છે, તેથી આત્મા નિત્ય છે, તથા પ્રત્યભિજ્ઞા (ઓળખાણ) ના ભાવથી વિદ્વાનથી લઇને મ દ બુદ્ધિવાળી સ્ત્રી સુધી દરેકને જાણીતુ છે કે, પહેલા જેને જોયો હોય, તેને પછી મળતા ઓળખી લે છે તે ઓળખનારો પહેલા અને પછી એકજ હોવાથી નિત્ય છે તે અભેદગ્રાહી નિત્ય કહેવાય છે આ બધુ કહેવાનુ ફળ કહે છે કે પૂર્વે બૌદ્ધોનો ક્ષણભ ગુર મત ખ ડન કરેલો, ત આ પ્રમાણે છે આ

તીર્થકર જેઓ ત્રિલોકદર્શી છે તેમનો આ કહેલો મત છે એથી પૂર્વે કહેલુ તેજ પરમાર્થ નથી પણ આત્માને નિત્ય સિદ્ધ કરવા સાથે બીજાનુ ખંડન પણ કર્યુ ॥ ગાથાર્થ ॥

તેજ બતાવે છે

लोगे वेए समए निचो, जीवो विभासओ अम्ह ।
इहरा संसाराई, सव्वपि न जुज्जए तस्स ॥ ४४ ॥ भा

"नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणी" ઇત્યાદિ ગીતામા લખેલુ તે વચન છે એટલે તે લોકમા પ્રસિદ્ધ છે કે જીવને શસ્ત્રો છેદતા નથી વિગેરે વચન પ્રમાણ છે તેથી વેદમા લખ્યુ છે કે, "सएष अव्ययोऽजं" ઇત્યાદિ તે જીવ અક્ષય, અને અજ, છે એ શ્રુતીનુ પ્રમાણ છે તેથી તથા સમયમા "न प्रकृतिर्न विकृतिः पुरुष" ઇતિ વચનનુ પ્રમાણ છે કે, પુરૂષને પ્રકૃતિ પણ નથી, તેમ વિકૃતિ (વિકાર) પણ નથી એથી જીવ નિત્ય થયો. તે અપ્રચ્યુત અનુત્પન્ન સ્થિર એક સ્વભાવવાળો છે આ એકાન્ત નિત્યજ છે જૈન મત પ્રમાણે તે વચન ન્યાય વિરૂદ્ધ છે, કારણ કે જો તેમ માનીએ, તો સંસારમા ચાર ગતિમા જીવનુ ભ્રમણ થાય છે તેનો ઉચ્છેદ થઈ જાય તેથી આગળ કહેશે કે, અમારી વિભાષા (વ્યાખ્યા) પ્રમાણે વિકલ્પ વડે એટલે ભજનાથી સ્યાત્ નિત્ય (કોઇ અંશે નિત્ય) વિગેરે રૂપથી એટલે દ્રવ્યાર્થના આદેશથી જીવ નિત્ય છે અને પર્યાય અર્થના આદેશથી જીવ અનિત્ય છે (દરેક ગતિમા જીવપણુ કાયમ

છે તે દ્રવ્ય છે અને દરેક ગતિમા જુદુ શરીર મળે, તે પર્યાય કહેવાય છે) એટલે જીવને દ્રવ્યથી નિત્ય અને પર્યાયથી અનિત્ય ન માનીએ, તો સસાર આલોચના (આ સસારમા જીવને ભ્રમણ છે તે વિચાર વિગેરે સર્વજ ન યોજાય, કારણ કે તે આત્માને બીજા સ્વભાવની આપત્તિ વિના એક સ્વભાવ રહે વાથી આ વર્ત્તમાન સબધી ભાવ વિના બીજો ભાવ ન થાય,) (અર્થાત્ આત્મા નિત્યાનિત્ય છે) તેજ પ્રમાણે જીવનુ અમૂર્ત્તપણુ તથા અન્યત્વપણુ છે તેની વિભાષા પણ સમ જવી એટલે તે બનેમા પણ મૂર્ત્ત અને અમૂર્ત્ત સમજવા કર્મની અપેક્ષાએ મૂર્ત્ત અને શુદ્ધાત્માની અપેક્ષાએ અમૂર્ત્ત છે અન્યત્વ એટલે મોક્ષમા ગયા પછી જીવ સર્વથા પુદ્ગલથી જુદો અને સસારમા છે, ત્યા સુધી કોઈ અશે પુદ્ગલથી એક મેકપણે છે જો આ ન માનીએ તો વ્યવહારનો અભાવ થઈ જાય કારણકે એકાત અમૂર્ત્ત અથવા એકાત શરીરથી ભિન્ન માનીએ તો અતિપાત (મરણ, હિંસા) વિગેરે અસભવ થાય અહીં બહુ કહેવાનુ છે, પણ વિસ્તાર થઈ જાય માટે કહેતા નથી અહીં તો સૂત્રની ગાથાના અક્ષરોનોજ માત્ર અર્થ કરવો છે ॥ ગાથાર્થ ॥

એ પ્રમાણે અન્યત્વ વિગેરે ત્રણ દ્વારનુ વ્યાખ્યાન કરીને અધીકારવાળી ભાષ્યની ગાથાને કહે છે

कारणअविभागाओ, कारणअनिणासयो य जीवस्स
निचत्त निभेय आगासपडाणुमाणाओ ॥४५॥ भा.

કારણનો અવિભાગ એટલે જેમ કપડુ બનાવવામા ત તુ (તાતણા) કારણ છે, તેમ જીવને ઉત્પન્ન કરનારૂ કારણ નથી, તથા કારણના અભાવે કારણના અવિનાશથી જીવ (આત્મા) નુ નિત્ય વ જાણવુ, શા માટે ?

ઉત્તર—આકાશ પટના અનુમાનથી, અહીં અનુમાન ગ્રંઢ દૃષ્ટાત વચન છે અર્થાત્ આકાશ પટના દૃષ્ટાતથી સમજવું વા આ પ્રયોગ કરવો

નિત્ય આત્મા (પ્રતિજ્ઞા) સ્વકારણ વિભાગનો અભાવ હોવાથી (હેતુ) આકાશ માફક (દૃષ્ટાત) તે પ્રમાણે કારણ વિનાશના અભાવથી આકાશ માફક આત્મા નિત્ય છે એથી ઉલટો દૃષ્ટાત જે નિત્ય છે, તેના કારણો વિભાગ ભાવ છે અથવા કારણના વિનાશનો ભાવ છે જેમકે કપડુ–એ આકાશથી ઉલટુ છે, એટલે આકાશમાથી પ્રદેશ છૂટા ન પડે પણ કપડા માથી તાતણા જુદા થઇ શકે અને નાશ પણ થઈ શકે, એટલે આ જીવની નિત્યત્વ સિદ્ધિ થઇ, ॥ ગાથાર્થ ॥

ભાષ્ય ગાથામા કારણ વિભાગ અભાવથી તથા કારણ વિનાશના અભાવથી, એમ બે દ્વાર વર્ણવીને હવે બ ધના પ્રત્ય યના અભાવથી, એનુ વ્યાખ્યાન કરવા કહે છે

हेउप्पभवो बंधो, जम्माणंतरहयस्स नो जुत्तो
तज्जोगविरहओ खलु, चोराइघडाणुमाणाओ ॥४६॥भा.

હેતુ પ્રભવ એટલે હેતુથી ઉત્પન્ન થનાર બ ધ છે પણ તે બ ધ જ્ઞાનના આવરણ વિગેરે પુદ્ગળ યોગ લક્ષણવાળો છે તે

બધ ઉત્પત્તિ પછી તુર્ત નાશ થાય, તો તેમા ન ઘટે અને તેના ચોગથી વિરહત, એટલે બધના હેતુઓ જે મિથ્યા દર્શન, અવિરતિ, પ્રમાદ, કષાય, ચોગ, એ પાચ છે, તેના વડે જે મબધ છે તેનાથી અભાવ થાય, તોજ તે ન ઘટે, અહિંઆ ખલુ શબ્દ અવધારણુ અર્થમા છે ચૌર આદિ ઘટના અનુમા નથી, અહીં પણુ અનુમાન શબ્દ દષ્ટાંત અર્થમા છે એટલે ચૌર આદિ ઘટઆદિ દષ્ટાંતથી, કારણુ કે ઉત્પત્તિના પછી વિનાશ થનાર જે ચૌર (ચોર) ચોરીની ક્રિયાના અભાવથી બધાતો નથી અને ઘટ છે, તે પાણી વીગેરેથી સ ચોજાય છે, તેથી તે નિશ્ચે સ્થાયિ છે આ પ્રમાણે પ્રયોગ છે નક્ષણિક આત્મા, (પ્રતિજ્ઞા) બધની ખાત્રીથી (હેતુ) ચોરનુ દષ્ટાત છે એજ પ્રમાણે નિત્યત્વ, અમૂર્ત્તત્વ, દેહ અન્યત્વ, યોજના પૂર્વ માફક જાણુવી (૪૫ મી ગાથામા આત્માને કોઇ અશે અનિત્ય બતાવ્યો હતો અહિ આ કોઈ અશે ચોરના દષ્ટાતથી નિત્ય બતાવ્યો કે તે ચોરી કરનારનેજ સરકારે પકડયો પણ જો ચોરી કરનારો પછી જીવતો ન હોય એવુ માનીએ તો પછી તેને પકડાયજ કેમ ? માટે આત્મા નિત્ય થયો) ॥ ગાથાર્થ ॥

ભાષ્યની ગાથામા બધના પ્રત્યયનો અભાવ છે એવુ કહ્યુ હવે વિરૂદ્ધ અર્થના અપ્રગટ તથા અવિનાશથી એની વ્યાખ્યા કરે છે

अविणासी खलु जीवो विगारणुवलंभओ जहागास ।
उवलब्भति विगारा कुमाइविणासिदव्वाणं ॥ ४७ ॥ भा.

અવિનાશી જીવ નિશ્ચે છે અર્થાત્ નિત્ય છે આ માં
ઉત્તર-વિકારના અનુપલમ્ભથી ઘટ વિગેરેના વિનાશથી કપ
વિગેરે માફક વિશેષ ન દેખાવાથી જેમ આકાશ, અર્થાત્ આ
શમા ભેદ દેખાતો નથી, તેમ આત્મામા ભેદ દેખાતો ન
આજ વધારે સમજાવે છે જેમ ઘડો ભાગ્યા પછી તેમા કપ
(ઠીબ) વિગેરે દેખાય છે, તેમ આ આમા ટુકડા દેખ
નથી. પણ ઘડા વિગેરે વિનાશ દ્રવ્યમા દેખાય છે એ અ
અભિપ્રાય છે નિત્યત્વ, અમૂર્તત્વ, દેહ અન્યત્વની યોજ
પૂર્વ માફક કરવી ॥ ગાથાનો અર્થ ॥ ચાલુ સબધવાળ
નિર્યુક્તિની ગાથા કહે છે

निरामयामयभावा बालकयाणुसरणादुवत्थाणा ।
सुत्ताईहिं अगहणा जाईसरणा थणभिलासा ॥२२६॥

નિરામય એટલે રોગરહિતને રોગની ઉત્પત્તિમા આ
માણે બોલનારા જાણીએ છીએ કે " પહેલા હુ નિરોગી હ
હમણા હુ રોગી છુ " અથવા પ્રથમ કોઇ રોગી હોય, તે
રોગી થતા બોલે " પ્રથમ હુ રોગી હતો અને હવે હુ નિરો
છુ " આવા વાકય ક્ષણવિનાશી નિરન્વય લક્ષણવાળા આ
ત્મામા ઉત્પન્ન ન થાય જો ક્ષણભગુર હોય, તો રોગી નિરો
થાયજ કયાથી ? અને એવુ બોલાયજ કયાથી ? આ પ્રયો
અર્થ છે પ્રયોગ આ પ્રમાણે, અવસ્થિત (કાયમ) આત
છે (પ્રતિજ્ઞા) અનેક અવસ્થા અનુભવે છે તેથી (હેત
બાલકુમારાદિ અવસ્થા અનુભવનાર દેવદત્ત માફક (આ દ્

છે) નિત્યત્વ હોવાથી અમૂર્ત્ત છે અને તેથી દેહથી અન્ય છે એ પ્રમાણે બધે યોજના કરવી, વળી બાળકે કરેલા અનુસ્મરણથી, અહિ આ કરેલો શબ્દ અનુભવ વચન છે તેથી એમ જાણવુ કે, બાલકે અનુભવેલુ પછવાડે યાદ કર્યું છે અને તેજ પ્રમાણે બાલપણમા અનુભવેલું) બુઢ્ઢો બુઢ્ઢાપણામા યાદ કરતો દેખાય છે તેથી એમ ન કહેવાય, કે અનુભવે બીજો અને યાદ કરે બીજો જો એમ ન માનીએ, તો જગત વ્યવહાર ઉલટો થાય તેમ આ બુઢ્ઢા માણસનુ યાદ કરવુ, તે ખોટુ છે એમ પણ નથી કારણકે બાધા અસિદ્ધ છે તેમ હેતુ ફળના ભાવનિબન્ધનમા નથી, અન્વય રહિત ક્ષણવિનાશી પક્ષમા તેનીજ અસિદ્ધિ છે કારણકે ક્ષણવાદીના મતમા હેતુના બીજાજ ક્ષણમા તેના માનવા પ્રમાણે અભાવની આપત્તિ થશે અને અસતના સદ્ભાવના વિરોધથી, પ્રયોગ, અર્થ પયોગ આ પ્રમાણે અવસ્થિત આત્મા (પ્રતિજ્ઞા) પૂર્વ અનુભૂત અર્થના સ્મરણથી, તેનાથી અન્ય એ પ્રકારના માણસની માફક જાણવુ ઉપસ્થાનથી એટલે કર્મફળનુ ઉપસ્થાન અહિ લેવુ જેવુ જેણે કર્મ મેળવ્યુ તેનીજ તે પ્રકૃતિ ભોગવે. હવે કરનારો અને ફળ ભોગવનારો તે બન્નેના કાળ જુદા છે, પણ આ બને કાળ એક અધિકરણવાળા છે જો તેમ ન માનીએ તો પોતાના કરેલા અનુભવની અસિદ્ધિ થાય તથા એકનુ કરેલુ બીજો ભોગવે તે વાત માનવામા ન આવે, તથા કરેલાનો નાશ, અને ન કરેલાનુ સ્વીકારનારનો પ્ર

સગ આવે (ચોરી કરનાર ચોર હોય, અને તેને બદલે પકડાય સાહુકાર એવુ સિદ્ધ થઇ જાય) સતાન માનનારા પક્ષમા પણ કરતા ભોકતાના સતાની એ બેનુ જુદાપણુ એક સરખુ છે કારણકે શકિતનો ભેદ છે તેનુજ તે પ્રમાણે અભાવ સ્વીકાર વામા નિત્યત્વની આપત્તિ થાય છે આ પ્રમાણે પ્રયોગ કરો, અવસ્થિત આત્મા છે પોતાના કરેલા કર્મોનુ ફળ વેદતો હોવાથી, ખેડુત વિગેરેના દષ્ટાત છે કાન વિગેરેથી ગ્રહણ ન કરા વાથી એટલે કાન વિગેરે કોઇ પણ ઇન્દ્રિથી ન જણાવાથી અને કાન વિગેરેથી ન ગ્રહણ કરાવાથી તે અસત્ત્વ ન થાય (પાચ ઇન્દ્રિઓથી આત્મા ન જણાય તો તે નથી એમ ન મનાય)

* કારણ કે અવગ્રહ વિગેરે મતિજ્ઞાનના પોતાના સાક્ષાત્ અનુભવથી આત્મા ઇન્દ્રિથી ન જણાવા છતા સિદ્ધજ છે વળી ક્ષણ વાદી બૌદ્ધ લોકોએ પણ અતિ ઇન્દ્રિય જ્ઞાનનો સ્વીકાર કરેલો છે, અને જ્ઞાન એ ગુણપણે છે, અને ગુણ, ગુણીના આધારે રહે છે તેથી પૂર્વનુ જ્ઞાનનુજ ગુણીપણુ ન થાય કારણકે તે પણ ગુણજ છે તેનો પ્રયોગ આ પ્રમાણે છે

નિત્ય આત્મા ગુણીપણે વિદ્યમાન અને અતિ ઇન્દ્રિ પણે હોવાથી આકાશ માફક છે બીજો પ્રયોગ આત્મા નિત્ય છે જાતીસ્મરણ જ્ઞાનનો અનુભવ થાય છે તેથીજ, એટલે એક ભવથી બીજા ભવમા ગયા પછી પૂર્વભવની વાત યાદ આવે છે હવે જેણે પૂર્વે અનુભવ્યુ નથી તેને તે બીજા ભવમા ક્યાથી યાદ આવે ? અને જો આવે, તો અતિ પ્રસગનો દોષ

આવે આ કોઇ જગ્યાએ જાતિસ્મરણ દેખાય છે, તેમ આ ઠગનારો પણ નથી કારણ કે તે બોલે તે સિદ્ધ પણ કરી આપે છે પ્રશ્ન અનુભવ બધાનો એક સરખો છતા શા માટે બધાને જાતિસ્મરણ થતુ નથી ? ઉત્તર–કર્મના પ્રતિબધથી અને દૃઢ અનુભવનો અભાવ હોવાથી જેમ અહિ આ પણ બધા લોકો ને આજ ભવમા અનુભવેલી બધી વાત યાદ રહેતી નથી અર્થાત્ જેમ અહિ કોઇકને યાદ રહે તેમ પરભવની વાત પણ કોઇકને યાદ આવે કોઇકને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયુ તે બધા ને હોય એવુ નથી કારણકે જેમનુ ચેતન નષ્ટ થયુ હોય તેમ ને બધે યાદગીરીના શુન્યપણાથી વ્યભિચાર આવે છે આ પ્ર માણે પ્રયોગ કરવો બાળકે કરેલુ પૂર્વે માતાનુ સ્તનપાન તે બીજા ભવમા યાદ આવે છે જેમકે એક દિવસનું જન્મેલુ બા ળક પણ માતાના સ્તનનુ દુધ પીવા ઇચ્છા રાખે છે અને જો પૂર્વે ન ભોગવ્યુ હોય તો તે યાદ આવતુ નથી પ્રયોગ આ પ્રમાણે, એક દિવસના જન્મેલા બાળકને પણ પહેલે વખતે જે સ્તનપાનનો અભિલાષ થાય છે, તે પ્રથમના અભિલાષ પૂર્વક છે કારણકે અભિલાષપણુ છે, તેથી અન્યસ્તન અભિલાષ માફક, કોઇ કહેશે, તેની માફક અપ્રથમપણુ–સાધવાથી હેતુ વિરૂદ્ધ થઇ જશે આચાર્યનો ઉત્તર, તેવુ નથી કારણકે પ્રથમ અનુ ભવ બાધન છે, અને બાધન ન હોય, ત્યારે વિરૂદ્ધ હેતુ થાય જો આમ ન માનીએ, તો હેતુના ઉચ્છેદનો પ્રસગ આવે, અહી ઘણુ કહેવાનુ છે, પણ વિસ્તાર ભયથી કહેતા નથી અક્ષરનો

અર્થ માત્ર છે નિત્યાદિ ક્રિયાની યોજના પૂર્વ માફક જાણવી નિર્યુક્તિ ॥ગાથાર્થ॥ આજ ગાથાને ભાષ્યકાર થોડામા કહે છે

रोगस्सामयसन्ना बालकय ज जुवाऽणुसंभरइ ।
ज कयमन्नमि भवे तस्सेरन्नऽणुवत्थाणा ॥ ४८ ॥ भा.

રોગની " આમય " સંજ્ઞા છે તથા જેવી રીતે બાળક પણામા કંઇ પણ કર્યું, તે જુવાનીમા સાભરે છે તેવી રીતે પૂર્વ ભવે કર્યું, તેજ કર્મનુ બીજા ભવમા ઉપસ્થાન (આવવુ) થાય છે આ બધાની વિસ્તારથી પૂર્વે વ્યાખ્યા કહી ગયા છીએ ॥ ગાથાર્થ ॥

णिचो अणिंदियत्ता खणिओ नवि होइ जाइसमरणा ।
थणअभिलासा य तहा अमयो नउ मिम्मउव्व घडो
॥ ४६ ॥ भा.

નિત્ય આત્મા છે એ ક્રિયા સર્વત્ર જોડવી, કારણ કે તે અતી પ્રિય છે અને કાન વિગેરેથી ગ્રહણ કરાતો (સમજાતો) નથી, એમ જાણવુ તથા જાતિસ્મરણ જ્ઞાનથી પૂર્વ જન્મમા પણ હતો, અથવા પાઠાતરમા જાતિસ્મરણ જ્ઞાનથી ક્ષણિક નથી, એ પણ અદુષ્ટ છે કારણકે વિધિ તથા નિષેધથી સાધ્ય અર્થનુ અભિધાન છે અને સ્તન અભિલાષથી પણ સિદ્ધ છે તથા અમય આ આત્મા છે (અમય એટલે બીજી કોઈ વસ્તુનો બનેલો નથી) પણ માટીનો ઘડો જેમ બનેલો છે તેમ નથી તેથીજ આ કારણ છે આ બાબતો પણ નિત્યત્વને સાધક

આ વિષય નિર્યુક્તિની ગાથામા ન કહેલ છતા પણ સૂક્ષ્મ બુદ્ધિ વાળા ભાષ્યકાર મહારાજે કહ્યુ ॥ ગાથાર્થ ॥

હવે નિર્યુક્તિની ત્રીજી ગાથા કહે છે

सव्वन्नुवदिट्ठत्ता सकम्मफलभोयणा अमुत्तत्ता ।
जीवस्स सिद्धमेव निच्चत्तममुत्तमन्नतं ॥ २२७ ॥

સર્વજ્ઞ (તીર્થંકર–કેવળી) ભગવતે કહેવાથી જીવ નિત્ય છે અને સર્વજ્ઞ વચન અવિતથ (સત્ય) છે કારણકે તેઓ રાગ દ્વેષથી રહિત છે તથા જીવ પોતાના કર્મના ફળોને ભોગવે છે, એટલે જેવા કર્મ કર્યા હોય તેવા ભોગવે છે ઉપસ્થાનથી એનો ભેદ નથી એમ જો વાદી કહે તો જૈનાચાર્ય કહે છે કે તેમ નહિ, અમારો અભિપ્રાય તમે જાણ્યો નથી, કારણકે તેમા તો જેણે કર્યુ તેજ કર્તાને કર્મ આવી મળે છે તે એક ભવમા પણ સભવે છે, અને આ જગ્યાએ તો ભવાતર એટલે પૂર્વ કોઈ ભવમા પણ કર્યુ હોય તો તે આ ભવમા ભોગવાય, તેની અપેક્ષાએ આ કર્યુ છે એથી દોષ નથી, તથા અમૂર્તપણુ એટલે મૂર્તિ રહિતપણુ–આ પણ શ્રોત્ર ઇત્યાદિ ઇદ્રિયોથી ગ્રહણ ન થાય એ વાકય જોડે મળતુ છે પણ એમ વાદી કહે તો કહેવુ કે નહિ "સાભળો" ત્યા તો કહ્યુ કે શ્રોત્ર વિગેરેથી ગ્રહણ ન કરાય, એમ કહ્યુ પણ અહીં તેનું સ્વરૂપજ બતાવ્યુ છે (કે આત્મા અમૂર્ત્ત છે,) કારણકે જેમ, અમૂર્તને ઇદ્રિયો ગ્રહણ ન કરે, તેમ મૂર્ત્તઅણુને પણ કાન

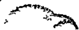
વિગેરે ઇંદ્રિયો ગ્રહણ કરી શકતી નથી, આ ત્રણેદ્વાર ઉપસ હાર કરતા કહે છે, કે જીવનું નિત્યત્વ, અમૂર્ત્તત્વ, તથા અન્યત્વ એમ ત્રણેદ્વાર સિદ્ધ થયા, મૂળદ્વારની બે ગાથામા અન્યત્વ વિગેરે ત્રણદ્વાર કહ્યા, હવે કર્ત્તાદ્વારનો અવસર છે તે કહે છે

कत्तत्ति दारमहुणा सकम्मफलभोइणो जओ जीवा ।
वाणियकिसीवला इव कविलमयनिसेहणं एयं ॥ ५० ॥भा.

હવે કર્ત્તાદ્વાર છે, તે કહે છે સ્વકર્મ ફળના ભોગવનારા જીવો છે તેથીજ તેઓ કરનારા છે વાણીઆ તથા ખેડુતોની પેઠે જાણવુ કારણ કે વાણીઆ તથા ખેડુતો, વિના મહેનતે કરેલુ ભોગવી શકતા નથી એ પ્રયોગ અર્થ છે કર્ત્તા આત્મા છે (પ્રતિજ્ઞા) કારણ કે તેના કરેલા કર્મના ફળને તે ભોગવે છે ખેડુત વિગેરેનું દ્રષ્ટાત છે, આનુ તાત્પર્ય કપિલ મત એટલે સાખ્ય મતનુ નિરાકરણ (નિષેધ) કર્યો છે કારણ કે તેઓ આત્માને અકર્ત્તા માને છે હવે દેહ વ્યાપીદ્વારનો અવસર હોવાથી ભાષ્યકાર કહે છે

वावित्ति दारमहुणा देहव्वावी मओऽग्गिउण्हं व ।
जीवो नउ सव्वगओ देहे लिंगोवलंभाओ ॥ ५१ ॥ भा.

હવે વ્યાપીદ્વાર છે તે કહે છે, એટલે જીવ છે તેનો સ્વ ભાવ શરીર માત્રમા વ્યાપીને રહેવાનો છે તેવો મત પ્રવચનને જાણનારાઓનો છે એથી એમ કહ્યું કે જીવ છે તે અન્ય લોકના

માનવા પ્રમાણે સર્વગ નથી તુ શબ્દ અવધારણ અર્થમા છે તેથી એમ જાણવુ કે અણુ વિગેરે માત્ર પણ નથી શામાટે? ઉત્તર દેહ તેનુ ચિન્હ દેખાય છે એટલે શરીરમાજ સુખદુખ વિગેરેનો અનુભવ જણાય છે જેમ જ્યા અગ્નિ, ત્યાજ ઉષ્ણતા છે એટલે અગ્નિનુ ચિન્હ ઉષ્ણતા છે તે અગ્નિને છોડીને બીજે ન હોય પ્રયોગ અર્થ કહ્યો તે આ પ્રમાણે શરીર જેટલા નિયત ભાગમા રહેનારો આત્મા છે (પ્રતિજ્ઞા) કારણકે તેની પરિમિત જગ્યામા તેના ચિન્હ દેખાય છે (હેતુ) અગ્નિની ઉષ્ણતાના ગુણ માફક છે (દ્રષ્ટાત) ॥ ગાથાર્થ ॥ મૂળદ્વારની પ્રથમ ગાથા કહી, હવે બીજી ગાથા કહે છે તેમા ગુણી એ પહેલુ દ્વાર છે તેને ભાષ્યકાર કહે છે

अहुणा गुणित्ति दार होइ गुणेहिं गुणित्ति निद्देसो ।
ते भोगजोगउवओगमाइ रूवाइ न घडस्स ॥ ५२ ॥ भा.

હવે ગુણીદ્વાર કહે છે ગુણોવડે ગુણી છે તેના વિના એટલે ગુણ વિના ગુણી ન કહેવાય આ વચનવડે ગુણ ગુણીનો ભેદ, અને અભેદ કહ્યો તે ભોગ, યોગ, ઉપયોગ, વિગેરે ગુણો છે આદિ શબ્દથી અમૂર્તત્વ વિગેરે લેવા તેનુ દ્રષ્ટાત કહે છે જેમ ઘટના ગુણોરૂપ વિગેરે છે, તેમ આત્માના ગુણો ભોગ યોગ ઉપયોગ વિગેરે છે ॥ ગાથાર્થ ॥ ગુણીદ્વારની ગાથામા કહ્યું હવે ઉર્ધ્વદ્વારનો અવસર છે તે ભાષ્યકાર કહે છે

उड्ढंगइत्ति अहुणा अगुरुलहुत्ता सभावउड्ढगई ।
दिट्ठतलाउएण एरंडफलाइएहिं च ॥ ५३ ॥ भा

હવે ઉર્ધ્વ ગતિ દ્વાર કહે છે અગુરૂ લઘુપણાના કાર ણથી અને સ્વભાવથી કર્મથી સર્વથા મુકાએલો ઉંચેની ગતી વાળો જીવ છે એમ જાણવુ પ્રશ્ન ત્યારે નીચે કેમ જાય છે? ઉત્તર—જેમ તુ બડુ છે, તેનો સ્વભાવ પાણી ઉપર તરવાનો છે છતા તેના ઉપર માટીનો ઘણો જાડો લેપ કરીએ તો તે નીચે જાય છે અને તે લેપ ઓછો થતા ઉપર આવે છે તેજ પ્રમાણે આત્મા પણ કર્મલેપથી નીચે જાય છે અને કર્મલેપ ઓછો થતા તે ઊંચો જાય છે અને સર્વથા કર્મ નષ્ટ થતા—લોકાતમા (સિદ્ધિસ્થાનમા) જાય છે આ તુ બડા સાથે માટીનુ દષ્ટાત કહ્યુ હવે એરડાના ફળનુ દષ્ટાત કહે છે આ દષ્ટાતનુ બાહુ લ્યપણુ છે તે બતાવે છે જેમ એરડાનુ ફળ બ ધન છુટતા એટલે એરડાની મ જરી ફાટતા ફળ ઊંચે ઉડે છે, તેમ જીવ પણ કર્મ બ ધન છુટતા ઉંચે જાય છે અહીં આદિ શબ્દથી અગ્નિ વિગેરે પણ લેવા એટલે જેમ અગ્નિજ્વાળા ઉંચે જાય છે, તેમ જાણવું ॥ ગાથાર્થ ॥ મૂળદ્વારની બીજી ગાથામા ઉર્ધ્વ ગતિદ્વાર કહ્યુ હવે નિર્મયદ્વાર કહે છે

अमयोय होइ जीवो कारणविरहा जहेव आगासं ।
समय च होअनिच मिम्मय घडत तुमाईय ॥ ५४ ॥ मा०॥

જીવ છે તે અમય છે એટલે બીજી વસ્તુનો બનેલો નથી શા ...કે?

ઉત્તર—તેનુ કોઇ કારણ નથી. જેમ આકાશનુ કારણ

નથી તે પ્રમાણે જીવ છે અને સમય વસ્તુ અનિત્ય થાય છે તે બતાવે છે જેમકે માટીના બનેલા ઘડા તથા તતુનો બનાવેલો પટ (વસ્ત્ર) વિગેરે છે, પણ આત્મા ઘટપટ જેવો નથી તેથી તે અનિત્ય નથી એમ બતાવ્યુ

પ્રશ્ન—આ દ્વારમા અમય જીવ છે પણ માટીના બનાવેલા ઘટ માફક નહિ એવુ પૂર્વે કહેલુ છતા અહીં ફરી શા માટે કહ્યુ ?

ઉત્તર દ્વારના અનુગ્રહ માટે કહ્યુ કારણકે ઘણીવાર સાભળવાથી શિષ્ય વિના દુ ખે સમજે છે, તે શિષ્ય ઉપર અનુગ્રહ થયો અથવા ભાષ્યકારનો અભિપ્રાય અતી ગભીર હોવાથી આ સિવાય બીજુ અમે સમજ્યા નથી બીજા આચાર્ય આ પ્રમાણે કહે છે કે, આ ગાથા બીજાનીજ કહેલી છે ાાગાથાર્થ ાા

નિર્ણયદ્વાર કહ્યુ હવે સાફલ્યદ્વારનો અવસર છે, તે ભાષ્યકાર કહે છે

साफल्लदारमहुणा निच्चानिच्चपरिणामिजीवम्मि ।
होइ तंच कम्माणं इहरेगसभावओऽजुत्त ॥५५॥ भा०॥

હવે સાફલ્યદ્વાર કહે છે નિત્ય અનિત્યજ પરિણામમા જીવ છે એમ જાણવુ, તે બીજા કાળમા ફળ આપનારૂ લક્ષણ તે સાફલ્ય છે, કોને ?

ઉત્તર—કુશળ અને અકુશળ કર્મોનુ કાળ ભેદવડે કર્તા

અને ભોક્તાના પરિણામ ભેદ છતા આત્માને તે બન્નેની ઉત્પત્તિ થાય છે, એટલે કર્મોનુ ફળ કાળાંતરે જીવને મળે છે, બીજી રીતે માનીએ અને તેમ ન માનીએ તો આત્માનો એક સ્વભાવ થાય. તેના કારણથી કર્મોનુ ફળ ભોગવવુ તે અયુક્ત થાય એનો સાર આ છે જો નિત્ય આત્મા હોય અને તેનો સ્વભાવ કર્ત્તાનોજ હોય, તો એને ફળનો ભો ા કયાથી હોય ? અને ભોગવવાના સ્વભાવમા અકર્ત્તાપણુ છે જે ક્ષણિકવાદી છે તેને કાળદ્રય એટલે પહેલા અને પછી કાળ એ બેના અભાવથી કરવાપણુ અને ભોગવવાપણુ જીવને ન ઘટે પણ જૈન મત પ્રમાણે બને માનતા પ્રથમ કર્ત્તા અને પછી ભોક્તા, તો કર્મનુ સાફલ્ય થાય છે ॥ ગાથાર્થ ॥

બીજા મૂળ દ્વારની ગાથામા સાફલ્યદ્વાર કહ્યુ હવે પરિણામદ્વાર કહે છે

जीवस्स उ परिमाण वित्थरओ जाव लोगमेत्त तु ।
ओगाहणा य सुहुमा तस्स पएसा असखेज्जा ॥५६॥मा०॥

જીવનુ પરિમાણ વિસ્તારથી લઈએ, તો લોક પ્રમાણ છે અને તે જ્યારે કેવળી ભગવાન કેવળી સમુદ્ઘાત કરે છે, ત્યારે ચોથા સમયમા હોય છે તે વખતે અવગાહના બારીક બની આકાશના એક એક પ્રદેશે આત્મપ્રદેશ ફેલાય છે તેથી જીવના પ્રદેશ અસખ્યાત છે તે લોક આકાશના પ્રદેશ બરાબર એક જીવના પ્રદેશ છે ॥ ॥

અનેક જીવોની ગણુનાના પરિમાણુને કહે છે

पत्थेण व कुलएण व जह कोइ मिणेज सव्वधन्नाइं।
एव मविज्जमाणा हवंति लोगा अणंताउ ॥१७७॥ मा०॥

પ્રસ્થ (એક જાતનુ માપ) વડે અથવા ચાર કુડ અથવા કુડ એટલે ચાર સેતિકાના માપાવડે કોઇ માપનારો વ્રીહી વગેરે અનાજ માપે એ પ્રમાણે માપતા અસત્ ભાવ સ્થાપના વડે, અન તાલોક થાય, તે પ્રમાણે એક એક જીવને જુદો મુકીએ, તો અન તાલોક થાય

પ્રશ્ન—ત્યારે એક લોકમા એટલા બધા જીવ કેમ માયા?

ઉત્તર—સૂક્ષ્મ અવગાહના વડે, જેથી એક ત્યા અનતા જીવો રહ્યા છે, પણ આ ગાથામા તો એક એક જીવની જુદી અવગાહના વડે ચિ તવણા કરી તેથી દોષ નથી, આપણે દેખીએ છીએ કે બાદર દ્રવ્યમા પણ દીવાની પ્રભાના પરમાણુ વિગેરે તેવા પરિમાણુને પામી ઘણાઓનુ એકત્ર રહેવુ થાય છે ॥ ગાથાર્થ ॥

પરિમાણુદ્વાર કહ્યુ અને તેના કહેવાથી મૂળ દ્વારની બીજી ગાથા તથા જીવપદ કહ્યુ હવે નિકાયપદ કહે છે

णाम ठवणसरीरे गई णिकायत्थिकाय दविए य।
माउगपज्जवसंगहभारे तह भावकाए य॥ २२८॥

નામ, સ્થાપના, સુગમ છે શરીર કાય તે શરીરજ છે.

તેના પ્રાયોગ્ય અણુનો સમુદાય રૂપ પણ છે, ગતિકાય એટલે જે બીજા ભવની ગતિમા જાય છે, તે તૈજસ, કાર્મણ, લક્ષણરૂપ છે નિકાય કાય તે છ જીવ નિકાય છે, અસ્તિકાય તે ધર્માસ્તિ કાય વિગેરે છે

દ્રવ્યકાય તે ત્રણ વિગેરે ઘટનો સમુદાય છે માતૃકાકાય તે ત્રણ વિગેરે માતૃક અક્ષર છે, પર્યાયકાય બે પ્રકારે છે જીવ અને અજીવ, ભેદ વડે છે જીવ પર્યાયકાય તે રૂપાદિ સમુદાય છે, સગ્રહકાય તે સગ્રહ એક શબ્દ વાચ્ય ત્રિકટુક વિગેરે માફક છે ભારકાય–તે કાપોતી છે એને માટે પૂર્વાચાર્ય કહે છે કે—

'एगो कायो दुहा जाओ, एगो चिट्ठइ एगो मारिओ ।
जीवन्तो मएण मारिओ, तल्लव माणव केण हेउणा ? ॥

એક કાય તેના બે ભાગ થયા એક જીવે છે, બીજો મરી ગયો તેમા મરેલાએ જીવતાને માર્યો તેથી હે માનવ ! તુ બોલ, એ કયા હેતુએ માર્યો ? તેની કથા કહે છે એક કાપોતિક (કાવડીઓ) તળાવમાથી બે બાજુ ઘડા મુકીને તળાવ માથી કાવડથી પાણી ભરે છે તેણે એક અપ્કાય બે ઘડાના વચમા બે ભાગ કરીને જાય છે તે વખતે કાવડીઓ જતા રસ્તામા ઠોકર ખાતા એક ઘડો ભાગ્યો તેની અદર અપ્કાય મરી ગયો અને બીજા ઘડામા જીવે છે તેના અભાવમા તે પણ ભાગ્યો તેથી લોકમા એમ કહેવાયુ કે, પહેલાના મરેલાએ બીજાને ” અથવા એક ઘડો પાણીમાં ભર્યો છે

ભાગ કરીને અર્ધાને તપાવ્યો તે મરી ગયો અને જે ન તપાવ્યો તેમા જીવતા રહ્યા તે જીવતાને તપાવેલા ભાગમા મુઆ તેથી મરેલાએ જીવતાને માર્યા આરકાય સમાપ્ત (આ દૃષ્ટાતમા પાડલો ભાગ ઠીક છે કારણુક અપકાય તે પાણીના અસ ખ્યાત જીવોના સમૂહ છે તે એક જીવ જુદો પડે નહિ, તેમ તેના બે ભાગ થાય નહિ તેથી દૃષ્ટાત પ્રમાણે ઘડો ભરેલો હોય અને અર્ધુ પાણી તપાવ્યુ હોય તો, તે જીવ રહિત થાય અને તપેલામા ન તપેલુ નાખે, તો તે પણ અજીવ થાય) ભાવકાયમા ઔદયિકાદિ સમુદાય છે અહીંઆ નિકાય ને કાયાના અર્થ મ જ છે એમ જાણીને નિકાયને બદલે કાયના નિક્ષેપા કર્યા તેમા દોષ નથી ॥ ગાથાર્થ

इत्थ पुण अहिगारो निकायकाएण होइ सुत्तंमि ।
उच्चारिअत्थसरिसाण कित्तण सेसगाणपि ॥ २२६ ॥

હવે સૂત્રનો યોગ (સૂત્ર એટલે અધિકૃત અધ્યયન) છે તેમા અધિકાર નિકાયકાય વડે છે અધિકાર એટલે પ્રયોજન છે શેષનિકાયનુ બતાવવુ વ્યર્થ છે એવી શિષ્યને શકા થાય તેથી આચાર્ય કહે છે ઉચ્ચરિત અર્થ જેવો ઉચ્ચરિત નિકાય છે એટલે તે અર્થ ॥ તુલનાવાળાનુ કહેવુ, તે બીજા નામાદિ નિકાયોનુ પણ વ્યુત્પત્તિના હેતુપણાથી અને પ્રદેશ અતરમા ઉપયોગી હોવાથી કહ્યુ છે ॥ ગાથાર્થ ॥

નિકાયપદ કહ્યુ, નામ નિષ્પન્ન નિક્ષેપ કહ્યો હવે સૂત્ર આલાપક નિષ્પન્ન નિક્ષેપાનો અવસર છે, તે ચર્ચા પૂર્વ માફક

જ્યા સુધી સૂત્ર અનુગમમા અસ્ખલિત આદિ ગુણયુક્ત સૂત્ર બોલવુ, ત્યા સુધી છે તે આ પ્રમાણે છે

સૂત્ર ૧.

सुयं मे आउसतेण भगवया एवमक्खाय-इह खलु छज्जीवणिया नामज्झयण, समणेण भगवया महावीरेण कासवेण पवेइया सुअक्खाया सुपन्नत्ता सेय मे अहिज्जिउ अज्झयण धम्मपण्णत्ती। कयरा खलु सा छज्जीवणियानामज्झयणं समणेण भयवया महावीरेण कासवेण पवेइया सुअक्खाया सुपन्नत्ता सेय मे अहिज्जिउ अज्झयण धम्मपन्नत्ती ? इमा खलुसा छज्जीवणीयानामज्झयण समणेण भयवया महावीरेण कासवेण पवेइया सुअक्खाया सुपन्नत्ता सेय मे अहिज्जिउ अज्झयण धम्मपन्नत्ती ॥ तजहा—पुढविकाइया आउकाइया तेउकाइया वाउकाइया, वणस्सइ काइया तसकाइया । पुढवी चित्तमतमक्खाया अणेगजीवा पुढोसत्ता अन्नत्थ सत्थपरिणएण, आऊ चित्तमतमक्खाया अणेगजीवा पुढोसत्ता अन्नत्थ सत्थपरिणएण, तेउ चित्तमतमक्खाया अणेगजीवा पुढोसत्ता अन्नत्थ सत्थपरिणएण वाऊ चित्तमंतमक्खाया अणेगजीवा पुढोसत्ता अन्नत्थ सत्थपरिणएणं, वणस्सइ चित्तमतमक्खाया अणेगजीवा पुढोसत्ता ‍ परिणएण, तजहाअग्गबीया मल-

बीया पोरबीया खंधबीया बीयरुहा संमुच्छिमा तणलया, वणस्सइकाइया सबीया चित्तमंतमक्खाया अणेगजीवा पुढोसत्ता अन्नत्थ सत्थपरिणएणं॥ से जे पुण इमे अणेगे बहवे तसा पाणा, तंजहा–अंडया पोयया जराउया रसया संसेइमा संमुच्छिमा उब्भिया उववाइया। जेसिं केसिंचि पाणाणं अभिक्कंतं पडिक्कंतं संकुचियं पसारियं रुयं भंतं तसियं पलाइयं आगइगइविन्नाया जे य कीडपयंगा जा य कुंथुपिपीलिया सव्वे बेइंदिया सव्वे तेइंदिया सव्वे चउरिंदिया सव्वे पंचिंदिया सव्वे तिरिक्खजोणिया सव्वे नेरइया सव्वे मणुआ सव्वे देवा सव्वे पाणा परमाहम्मिआ। एसो खलु छट्ठो जीवनिकाओ तसकाउ त्ति पवुच्चइ॥(सूत्र१)

સાંભળ્યુ તે શ્રુત પ્રતિવિશિષ્ટ અર્થ બનાવનાર ફૂલવાળુ વચનના યોગ માત્ર ભગવાને કહેલુ વચન પોતાના કાનના કોટરમા પેઠેલુ અને ક્ષાયઉપશમિક ભાવે પરિણામને પ્રગટ કરનારૂ કારણ તે શ્રુત કહેવાય છે અને શ્રુત, અવધૃત, અવગૃહીત, એ એક અર્થવાળા પર્યાયો છે સૂત્રમા મયા શબ્દ છે તે આત્માનો પરામર્શ છે અને આયુ જેને હોય, તે આયુષ્માન્ તેનુ આમ ત્રણ હે આયુષ્મન્! આ કોને આશ્રયી છે, તે કહે છે સુધર્મસ્વામી જબુસ્વામીને કહે છે, એટલે તે ત્રણ ભુવનના સ્વામી ભગવાને સમોશરણમા કહેલ, તે મે સાભળ્યુ, ભગ શબ્દ સમગ્ર ઐશ્વર્ય વિગેરે લક્ષણવાળો છે

" ऐश्वर्यस्य समग्रस्य, रुपस्य यशसः श्रियः ।
धर्मस्याथ प्रयत्नस्य, पण्णां भग इतीङ्गना ॥ "

"સમગ્ર ઐશ્વર્ય, રૂપ, યશ, લક્ષ્મિ, ધર્મ, અને પ્રયત્ન, એ છ શબ્દોના અર્થમા ભગ શબ્દ વપરાય છે ॥ ૧ ॥"

તે જેને હોય, તે ભગવાન, તે ભગવાન વર્ધમાન સ્વામીએ આ પ્રકારે વચન કહ્યુ છે પ્રથમ તેમણે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું તે કેવળજ્ઞાનવડે જાણીને કહ્યુ શુ કહ્યું ?

ઉત્તર, અહીં ખલુ "છ જીવનિકાય" નામનુ અધ્યયન, છે ક્રિયાપદ ઉપરથી લેવુ, "અહીં" એટલે આ લોકમા અથવા પ્રવચનમા, ખલુ એટલે અન્ય તીર્થંકરે કહેલા પ્રવચનમા, છ જીવનિકાય શબ્દનો અર્થ દરેક જગ્યાએ સમાન છે, નામ તથા અધ્યયન પૂર્વ માફક જાણવા, "ઇહ" શબ્દથી જાણવુ કે, "મે સાભળ્યુ," એથી આત્માના વિચાર જણાવવા વડે એકાત ક્ષણ ભગ દૂર કરવા કહે છે તે ક્ષણભગમા આ પ્રમાણે અર્થની ઉપપત્તિન થાય, કહ્યુ છે કે—

एगतखणियपक्खे, गहणं चित्र सव्वहा ण अत्थाण ।
अणुसरणसासणाइ कुओ उ तेलोगसिद्धाइ ? ॥ १ ॥

એકાત ક્ષણિક પક્ષમા સર્વથા અર્થોનુ ગ્રહણજ નથી, વળી ત્રણ લોકમા સિદ્ધ એવા અનુસ્મરણ (યાદગીરી) તથા શાસન ક્યાથી હોય ? ॥ ૧ ॥ હે ! આયુષ્મન ! એટલે ઉત્તમ ગુણથી બનેલ આમત્રણના વચન વડે ગુણવાળા શિષ્યને આગ

મનુ રહસ્ય આપવુ, પણ ગુણ રહિતને ન આપવુ, તે માટે કહે છે કે, તેની અનુક પાથી પ્રવૃત્તિ ઠે કહ્યુ છે કે,

> आमे घडे निहत्त, जहा जल त घड विणासेइ ।
> इग्र सिद्धतरहस्स, अप्पाहारं विणासेइ ॥ १ ॥

જેમ કાચા ઘડામા પાણી નાખતા, તે પાણીજ ઘડાનો વિનાશ કરે છે તેવી રીતે આ સિદ્ધાતનુ રહસ્ય અલ્પ આધાર (તુચ્છ બુદ્ધિ) વાળાનો નાશ કરે છે (ગાયના ઉપર હાથીનો બોજો મુકે તો ઉપાડવાને બદલે વિનાશ પામે તેવી રીતે સમજવુ) વળી આવુ તે પ્રધાન ગુણ છે આવુ લાણુ હોય, તો પોતે પ્રથમ ભણી પછી શિષ્યોને ભણાવી પર પરા ચાલુ રાખે, તે ભગવાને કહ્યુ એ વચનથી એમ સૂચવ્યુ કે મે પોતે મતિ કલ્પનાથી કહ્યુ, તેમ નહીં પણ શાસ્ત્ર પોતાના ગુરૂ પાસે ભણવાનુ બતાવ્યુ, તથા સૌથી પ્રથમ ઉપદેશક તીર્થંકર છે તે બતાવ્યુ અને અસર્વજ્ઞ તથા આત્માના જ્ઞાનથી વિમુખ પુરૂષે જેવો આત્મા હોય તેનાથી ઉલટો સમ્યગ્ રીતે વિચાર્યા વિના પરલોક સબધી ઉપદેશ ન આપવો, તેજ કહે છે, કે તેથી વિપર્યયનો સભવ છે કહ્યુ છે કે

> किं इत्तो पावयर ? समं अणहिगयधम्मसब्भावो ।
> अएण कुदेसणाए कट्ठयरागमि पाडेइ ॥ १ ॥

જે ખરોબર ધર્મ સદ્ભાવને સમજ્યા વિના અન્યને

ખોટા ઉપદેશવડે અતિશય દરવાળા પાપમા પાડે છે, તેનાથી બીજુ મોટુ પાપ કયુ છે ?

અથવા સૂત્રના એક ભાગને બીજી રીતે સમજાવે છે " श्राउसतेण " ति આ શિષ્યને બદલે ભગવાનનુ વિશેષણ લઈએ, તો આયુષ્યવાળા ભગવાને અર્થાત્ વીર જીવ એ મગળ કારક વચન છે અથવા જીવના ભગવાને સાક્ષાત્ ગણધરોને કહ્યુ આ વચન વડે ગણધરો દ્વારા પરપરાગમ થયુ અને જીવન વિમુક્ત અનાદિ શુદ્ધ બોલનારાનો અપોહ કર્યો કારણકે દેહ વિગેરે વિના તેવા બોલવાના પ્રયત્નનો અભાવ થાય (આથી એમ જણાવ્યુ દેહધારક આત્મા જિનેશ્વરદેવે વિશુદ્ધ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા પછી સાકાર અવસ્થામાજ ઉપદેશ કર્યો કહ્યુ છે કે,

वयण न कायजोगाभावे ण य सो अणादिसुद्धस्स ।
गहणमि य णो हेऊ, सत्थ श्रणागमो कह णु ॥ १ ॥

કાયયોગના અભાવમા વચન ન હોય, તથા અનાદિ શુદ્ધને કાયયોગ કયાથી હોય ? અને ગ્રહણમા હેતુ નથી અને શાસ્ત્ર તે આપ્તનુ આગમ છે તેમા કેવી રીતે હેતુ હોય ? ॥ અથવા માગધી આવસ તેણ ॥ ત્તિ એટલે ગુરૂના મૂળમા વસતા એવા મે આ સાભળ્યુ આથી એમ સૂચવ્યુ કે શિષ્યે ગુરૂના ચરણ સેવીને સદા રહેવુ, ભણવુ, કારણ કે તેથીજ જ્ઞાનાદિ (ઉત્તમ ગુણોની) વૃદ્ધિ થાય છે

णाणस्स होइ भागी थिरयरश्रो दंसणे चरित्ते य ।
धन्ना श्रावकहाए गुरुकुलवास न मुचंति ॥ १ ॥

ગુરૂકુલ વાસને જીંદગી સુધી નમૂકનારો, તે ધન્યવાદને યોગ્ય છે કારણકે તે જ્ઞાનનો ભાગી અને દર્શન તથા ચારિત્રમા વધારે સ્થિર થાય છે અથવા "આમુસ તેણ" પાઠ લઈએનો "આમૃશના" એટલે ભગવાનના ચરણ યુગલને માગ ઉત્તમ અ ગ (માથા) વડે કૃતાર્થતા મે સામળ્યુ, આનાવડે વિનય કરવાનુ મોટુ પદ બતાવ્યુ, કારણ કે વિનય મોક્ષનુ મૂળ છે, કહ્યુ છે કે—

" मूल ससारस्सा होंति कसाया श्रणतपत्तस्स ।
निणश्रो ठाणपउत्तो दुक्खविमुक्खस्स मोक्खस्स ॥१॥

અનત પાદડા વાડા સમાર (વૃક્ષ) ના મૂળ કસાયો છે, અને યોગ્ય સ્થાનમા કરેલો વિનય દુ ખરહિત મોક્ષનુ મૂળ છે (અર્થાત વધારે કહેવાથી શુ ?) હવે ચાલુ વાત કહીએ છીએ તેમા અહી ખલુ " છ જીવ નિકાયોનુ વર્ણન વાળુ અધ્યયન છે એ બતાવ્યુ પણ એ છ જીવનિકાય અધ્યયન કોણે કહ્યુ ? ઉત્તર—તે શ્રમણ એટલે મહાતપસ્વી, સમગ્ર ઐશ્વર્યયુક્ત, તથા કષાયાદિ અભ્ય તર શત્રુને જીતવાથી મહાવીર થએલા એવા મહાવીરે કહ્યુ છે કે—

विदारयति यत्कर्म, तपसा च विराजते ।
तपोवीर्येण युक्तश्च, तस्माद्वीर इति स्मृतः ॥ १ ॥

મહાવીર તે મહાવીર અને તેમનું ગોત્ર કાશ્યપ, તેમણે કર્યું પ્રવેદિત એટલે કોઈ પાસે તેમણે શીખું પણ શ્રવણ કરીને કહ્યું, તેમ નહીં, પણ સ્વતઃ પોતે કેવળજ્ઞાને પ્રત્યક્ષથી જોયું (જાણ્યું) તથા શ્રુ, આખ્યાત એટલે સુર અસુર મનુષ્યની પર્ષદામાં સારી રીતે વર્ણન કર્યું અને એમ કહ્યું, તેમજ સારી રીતે સૂક્ષ્મ પરિહારના આસેવનથી પ્ર- વેદી એ શું અહીં ધાતુના અનેક અર્થ હોવાથી "જુષ પ્રીતિ અર્થ આસેવના કરી, હવે આ છ જીવ નિકાય અધ્યયન ને ભણવા માટે કલ્યાણ છે એમ અમારો આત્માનો નિર્દેશ છે અથવા બીજા આચાર્યો કહે છે કે "અમારા શાસ્ત્ર રીતિએ છ જીવની ગતિ હોવાથી સામાન્યથી મમ શબ્દ આત્માને નિર્દેશ છે તેથી તે ભણવા આત્માનું કલ્યાણ છે ભણવું સમજવું, અને જાણવું એ એકજ અર્થમાં છે, શામાટે? ઉત્તર, અધ્યયન ધર્મ પ્રજ્ઞપ્તિ નિમિત્ત કારણ હેતુ છે "સર્વે નિમિત્ત એનું પ્રાયે દર્શન છે, એ વચન છે તેથી હેતુ પ્રથમા વિભ ક્તિ છે અધ્યયનપણાથી એટલે આત્માને [illegible] વાલ્યો છે ચિત્તની વિશુદ્ધિ મેળવવાથી થાય છે કેવી રીતે [illegible] તે કહે છે ધર્મ પ્રજ્ઞપ્તિ એટલે ધર્મ જણાવવો ધર્મને જણાવવાના કારણથી ચિત્ત વિશુદ્ધિ થાય છે વિશુદ્ધિ થવાથી જ શું, તે આત્માને છે બીજા [illegible] કહે છે કે, અધ્યયન ધર્મ પ્રજ્ઞપ્તિ એવું [illegible] થન તેને છ [illegible] પણ બનાવવા [illegible] પડે છે કયું?

ઉત્તર સૂત્રમા બતાવેલ છે તે, એના વડે આ બતાવે છે કે અભિમાન છોડીને સસારથી ખેદ પામેલા શિષ્યે બધા કાર્યોમા–ગુરુને પૂછવુ, "ઈમાખલુ" શબ્દ વડે આચાર્ય કહે છે તે સૂત્રમા બતાવ્યુ છે એનાથી આ બતાવ્યુ કે, ગુણ વાન શિષ્યને ગુરુએ પણ ઉપદેશ આપવો તે આ પ્રમાણે પૃથ્વી વિગેરે ઉદાહરણ બતાવવા માટે છે

પૃથ્વી, કાઠિન્ય વિગેર લક્ષણવાળી લોકમા જાણીતી છે તેજ કાયને ધારણ કરનારા તે પૃથ્વી કાયિક જીવ છે આપ તે પ્રવાહી રૂપે–પાણીના જીવો તે કાયને ધારણ કરવાથી અપકાયિક છે તેજ, એટલે ઉષ્ણ લક્ષણવાળુ શરીર ધારણ કરવાથી તે તેજસ કાયિક જાણવા વાયુ તે ચાલવાના ધર્મવાળો જાણીતો છે તે શરીરને ધારણ કરનાર વાયુ કાય છે અને વનસ્પતિ લતાદિ રૂપ જાણીતો છે તે શરીરને ધારણ કરનાર વનસ્પતિ કાયિક જાણવા એ પ્રમાણે ત્રાસ પામવાના સ્વભાવવાળા જાણીતા છે તેઓ તે શરીરને ધારણ કરવાથી ત્રસ કાયિક જાણવા (દરેકમા સ્વાર્થે ક પ્રત્યય લગાડ્યો છે એટલે પૃથ્વીકાય અથવા પૃથ્વી કાયિક એ બને એકજ અર્થમા છે) આ છએ કાયોનો આધાર પૃથ્વીકાય છે માટે પૃથ્વીકાય પહેલો કહ્યો અને પૃથ્વી ઉપર પાણી રહે છે માટે બીજો તેને કહ્યો અને પાણીનો પ્રતિપક્ષ અગ્નિ છે તે ત્રીજો કહ્યો અને ત્યારપછી અગ્નિનો મદદગાર વાયુ છે તેથી તે ચોથો કહ્યો અને વાયુ ઝાડોની શાખા હાલવા ચાલવાથી જણાય છે માટે વનસ્પતિકાય

આગમીક કહો અને પછી વનસ્પતિને ત્રસ જીવે નુ ઉપમાદ્રવ્યનું
છે તેથી ત્રસકાય કહ્યો. હવે વિપ્રતિપત્તિ દૂર કરવા કહે છે
પૃથ્વી હવે જે લક્ષણ બતાવશે, તે લક્ષણવાળી સચિત્ત જાણવી
અથવા પાઠાન્તરમા ચિત્તમત્ત કહ્યું છે તેનો અર્થ અહીંઆ
સ્તોકવાચી છે જેમકે સમજવના નીલ ભાગ માત્ર છે એટલે
થોડું જ્ઞાન તેને છે કારણ કે તેને મનન, ચિંતના, ઉદયથી
બહારથી થેડું ચૈતન્ય એકેન્દ્રિય જીવોને છે તેથી કંઈક વધારે
બે ઇન્દ્રિય વિગેરેને છે, આ સર્વજ્ઞ કહેલ છે કે, તેમ અનેક
જીવ છે પણ એક જીવવાળી પૃથ્વી નથી, વૈદિક મતવાળા એવું
માને છે કે, પૃથ્વી દેવતા તેમના વચન પ્રમાણે એક જીવ છે
પણ જૈનો પૃથ્વીમા અનેક જીવો માને છે વળી અનેક જીવ
હોય પણ તે કેટલાક મતવાળા એક જીવની અપેક્ષાએ કહેવા
માને છે તેઓ કહે છે કે—

एक एव हि भूतात्मा, भूते भूते व्यवस्थित ।
एकधा बहुधा चैव, दृश्यते जलचन्द्रवत् ॥ १ ॥

એકજ ભૂતાત્મા છે, તે જુદા જુદા ભૂતમા વસેલો છે તે
એકલો છતા જેમ પાણીમા ચન્દ્રમા જુદો જુદો દેખાય છે, તેમ
તે આત્મા જુદો જુદો દેખાય છે તેથી કહે છે કે, દરેક જીવ
જુદા જુદા છે એટલે પૃથ્વીકાયમા પોતપોતાનું એક એક શરીર
ધારણ કરીને તે જીવો રહેલા છે, એમ સમજવું અને અંગુ
લના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી તેની અવગાહના છે અહીં
વળી પુછે છે કે જો પૃથ્વી પોતે અનેક જીવોના પિંડ રૂપે છે

તો તેના ઉપર આડો પીસાબ વિગેરે કરવાથી, તે જીવોનો ઘ
થવાથી, અહિંસારૂપ સાધુ ધર્મની ઉત્પત્તિનો સંભવ ન
થાય આચાર્ય કહે છે બીજા શસ્ત્રવડે પરિણત થએ
પૃથ્વી છોડીને અન્ય પૃથ્વી સચિત્ત (જીવવાળી) જાણ
હવે પૃથ્વીનુ શસ્ત્ર શુ ? તે બતાવે છે તે દ્રવ્ય અને ભ
એમ બે ભેદ કહે છે

दव्वं सत्थग्गिविसंनेहंबिल खारलोणमाईय ।
भावो उ दुप्पउत्तो वाया काओ अविरई अ ॥२२

દ્રવ્ય એ દ્વારનો વિચાર છે તેમા દ્રવ્ય શસ્ત્ર તે ખડ઼ૈવી
છે અને અગ્નિ, વિષ, સ્નેહ અને ખટાશ એ પ્રસિદ્ધ છે
ખારતેકરીર વિગેરેથી થાય છે અને લવણ તે જાણીતુ છે
શબ્દથી કરીષ વિગેરે લેવા આ દ્રવ્ય શસ્ત્ર બતાવ્યા હવે
શસ્ત્ર કહે છે તે ખરાબ મન વચન અને કાયાનો ઉપયોગ
અવિરતિ છે અહીંઆ દુષ્પ્રયુક્ત શબ્દ છે, તેથી એમ જા
કે દ્રોહ અભિમાન ઈર્ષ્યા વિગેરે મનનો દુષ્પ્રયોગ છે તે
વચનનો દુષ્પ્રયોગ તે હિંસા તથા કઠોર વિગેરે વચન બે
અને કાય દુષ્પ્રયોગ તે દોડવુ કુદવુ વિગેરે છે અને અવિ
તે સામાન્ય રીતે જીવહિંસા વિગેરે પાપસ્થાનમા પ્ર
કરવી તે બધા સ્વ અને પરને મારનાર હોવાથી કર્મબ
મિત્તપણે હોવાથી ભાવશસ્ત્ર છે ॥ ગાથાર્થ ॥

અહીં ભાવશસ્ત્રનો અધિકાર નથી પણ દ્રવ્ય શસ્ત્રને
તે ત્રણ પ્રકારનો છે તે બતાવે છે

किंची सकायसत्थ किंची परकाय तदुभय किंचि ।
एयं तु दव्वसत्थ मावे अस्संजमो सत्थं ॥२२१॥

કાઈક સ્વકાય શસ્ત્ર છે જેમકે કાળી માટીને લીલી મા ટીનુ શસ્ત્ર છે એ પ્રમાણે ગ ધ રસ સ્પર્શના ભેદમા પણ શસ્ત્ર યોજના કરવી (સ્પર્શ જુદા જુદા હોય તો એક બીજાને હણે વિગેરે) તથા કઇક પરકાય શસ્ત્ર છે જેમકે પૃથ્વી છે તે પાણી અગ્નિ વિગેરેનુ શસ્ત્ર છે અથવા પાણી અગ્નિ વિગેરે પૃથ્વીના શસ્ત્ર છે અને કઇક બને મળીને શસ્ત્ર થાય છે જેમકે કાળી માટી પાણીના સ્પર્શ રસ ગ ધ વિગેરેથી ધોળી માટીનુ શસ્ત્ર છે જેમ કાળી માટીથી મેલુ પાણી થાય છે તે વખતે આ કાળી માટી પાણી તથા ધોળી માટીનુ શસ્ત્ર થાય છે તે દ્રવ્ય શસ્ત્ર જાણવુ ગાથામા તુ શબ્દ છે તે અનેક પ્રકારના વિશેષ અર્થ બતાવે છે એટલે અનેક પ્રકારના શસ્ત્ર જાણવા અને ભાવદ્વારમા અસયમ તે ચરણનુ શસ્ત્ર છે ા ગાથાર્થ ા

એ પ્રમાણે પરિણત પૃથ્વીમા ઉચ્ચારાદિ કરવાથી જીવની હિંસા નથી તેથી અહિંસાપણાનો સાધુધર્મનો સ ભવ થાય છે આ પ્રમાણે આગમનુ તે પ્રમાણ છે અને અહીં અનુમાન પણ છે જેમકે જીવ સહિતપરવાળા લવણ પત્થર વિગેરે પૃથ્વીથી બનેલા છે (પ્રતિજ્ઞા સમાન જાતિવાળા અ કુરાની ઉત્પત્તિના જેવાથી (હેતુ) તથા તેમા દેવદત્તના માસના

અંકુરાનુ દૃષ્ટાંત છે) એ પ્રમાણે આગમ અને ઉપપત્તિવડે પૃથ્વી કાયિકનુ જીવત્વ સિદ્ધ થયુ કહ્યુ છે કે—

" आगमश्चोपपत्तिश्च, संपूर्णं दृष्टिलक्षणम् ।
अतीन्द्रियाणामर्थानां, सद्भावप्रतिपत्तये ॥१॥

આગમ અને ઉપપત્તિ એ અતિઇન્દ્રિય પદાર્થના સદ્ભાવના સ્વીકાર માટે દૃષ્ટિનુ સંપૂર્ણ લક્ષણ છે

" आगमो ह्याप्तवचनमाप्तं दोषक्षयाद्विदुः ।
वीतरागोऽनृतं वाक्यं, न ब्रूयाद्धेत्वसम्भवात् ॥२॥ "

આગમ છે તે આપ્તનુ વચન છે અને તે દોષના ક્ષયથી તેને આપ્ત કહે છે કારણ કે હેતુના અસંભવથી વીતરાગ અસત્ય વચન ન બોલે આટલુ ટુંકામા બસ છે પૃથ્વીની માફક અપ્ કાય પણ સચિત્ત જાણવા અગ્નિ પણ સચિત્ત તથા વાયુ અને વનસ્પતિ પણ સચિત્ત કહ્યા વિગેરે જાણવુ

હવે જલનુ વિશેષ કહે છે

સજીવ પાણી છે જમીનમા ખોદવાના સ્વભાવથી દેડકા માફક કુદીને ઉંચે આવે છે તે પ્રમાણે અગ્નિનુ છે

સજીવ અગ્નિ છે તેની આહારવડે બાળકની માફક વૃદ્ધિ દેખાય છે

સજીવ પવન છે બીજાનો પ્રેરેલો તિર્યગ્ગિમ ( ) નિયમિત દિશામા ગાયની માફક તેનુ ગમન થાય છે

જીવવાળા વૃક્ષો છે સર્વ છાલ ઉતારી લેવાથી ગધેડા માફક મરણ પામે છે

હવે વનસ્પતિ જીવોના વિશેષ ભાગ બતાવવા કહે છે

त जहा એટલે, તે આ પ્રમાણે અગ્રબીજવાળા વિગેરે આ ઉપન્યાસ અર્થ છે અગ્ર (મોખરે) બીજ જેમા છે, તેવા કોરટ વિગેરે જાણવા, તથા મૂલ તેજ બીજ જેમા છે તેવા ઉત્પલ (કમળ) ના કંદ વિગેરે છે પર્વ તેજ બીજ જેમા છે તે પર્વ બીજવાળા શેરડી વિગેરે છે તથા સ્કધ પોતે બીજ જેમા છે તે સ્કધ બીજવાળા શલ્લકી વિગેરે છે તથા બીજ વાવવાથી ઉગે તે બીજ રૂહા, તેમા ભાત વિગેરે છે સમૂર્ચ્છ નથી ઉત્પન્ન થાય, તે સમૂર્ચ્છિમ જાણવા તેમા પ્રસિદ્ધ બીજ નથી પણ પૃથ્વી (જમીન) ઉપર વરસાદ વિગેરેથી તેવી તેવી જાતિમા ઘાસ વિગેરે થાય છે અને આ નસભવે તેવુ પણ નથી કારણ કે તેઓ બાળેલી જમીન ઉપર પણ ઉગે છે તે પ્રમાણે મૂળ સૂત્રમા તૃણ લતા વનસ્પતિકાયિક શબ્દ છે અહી " તૃણ લતાનુ " ગ્રહણ એટલા માટે છે કે તેમા પોતાની જાતિના અનેક ભેદ છે તે બતાવે છે

વનસ્પતિ કાયિક ગ્રહણ કરવાનુ કારણ સૂક્ષ્મબાદર વિગેરે તમામ વનસ્પતિના ભેદના સગ્રહ માટે છે આ વાક્યવડે પૃથ્વી વિગેરેના પણ પોતાની જાતિના પોતામા રહેલા અનેક ભેદો જેવા કે પૃથ્વી શર્કરા વિગેરે છે તથા પાણીમા એ-મિહિકા, (ફરફર) વિગેરે છે તથા અગારા, જવાળા

અગ્નિમા ભેદો છે, તથા ઝઝા મ ડળિક વિગેરે વાયુના ભેદો છે આ પ્રમાણે સમજવુ તથા વનસ્પતિ સૂત્રમા " સબીજા ચિત્ત વત " છે આ પૂર્વે બતાવેલા વનસ્પતિ વિશેષ છે તે પોત પોતાના નિજ ઘનમા આત્મવત (સજીવ) છે અને અનેક જીવો વિગેરેનુ વર્ણન જે ઘ્રુવગ ડિકા છે, તે પૂર્વ માફક જાણવુ (અર્થાત્ જેમ પૃથ્વીના એક અ ગુલના અસ ખ્યાતમા ભાગે જેમ પૃથ્વીકાયના જીવની અવગાહના છે, તે પ્રમાણે પાણી અગ્નિ વાયુમા જાણવુ વનસ્પતિમા પણ કેટલેક અ શે તેમજ છે, આચારાગનુ ૧લુ અધ્યયન જુઓ) બીજવાળા સચિત્ત કહ્યા, અહી બીજ જીવ તેજ મૂળ વિગેરે જીવ છે કે અન્ય તમા આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ?

આનુ સમાધાન કરવા કહે છે

બીજ તે યોનિ થએલ છે હવે તે બીજ બે પ્રકારનુ છે એક યોનીવાળુ અને બીજુ યોની વિનાનુ છે તેમા પ્રથમનું છે તે યોની કાયમ હોવાથી ઉગી શકે છે અને બીજુ યોની નષ્ટ થવાથી ઉગી શકતુ નથી તે યોનિવાળુ સચિત્ત અને અચિત્ત એમ બે પ્રકારનુ છે અને યોનિ વિનાનુ તે નિશ્ચે અચેતન છે હવે બીજયોનિવાળુ છે તેનુ અયોનિવાળા સાથે ભેદ બતાવે છે કે તેની ઉત્પત્તિ થતી નથી, કારણ કે તેમા બીજપણુ રહ્યું નથી અને યોનિવાળામા જે બીજપણુ છે તે યોનિના પરિણામને તજ્યુ નથી

શા માટે ?

ઉત્તર—જીવ તેમા આવીને ઉગે છે તેજ પૂર્વનો બીજ જીવ છે જેણે બીજ એવુ નામ તથા ગોત્ર એવા બે કર્મ ભોગવીને મૂળ વિગરે નામ ગોત્ર બાંધીને અથવા બીજો કોઇ પૃથ્વી કાયાદિક જીવ એજ પ્રમાણે છે અને મૂળમા જે જીવ છે તેજ મૂળપણે પરિણમે છે તે પણ પાદડામા પ્રથમપણે એટલે તે પહેલા પાદડા તરીકે પરિણમે છે તેથી કરીને એક જીવ મૂળનો તથા પહેલા પાદડાનો કર્ત્તા છે

પ્રશ્ન—જો એ પ્રમાણે હોય તો શાસ્ત્રમા લખ્યુ છે કે

"सव्वोऽवि किसलश्रो खलु उग्गममाणो अणतत्रो भणित्रो"

સર્વ કિશલય ઉગતા અનતકાય કહ્યો છે તે વિરૂદ્ધ કેમ નહિ થાય ?

ઉત્તર—અહિ આ બીજ જીવ પોતે કે અન્ય કોઇ જીવ બીજના મૂળપણે ઉત્પન્ન થઇને તેની ઉચ્છૂન અવસ્થા કરે છે, ત્યારપછી કિશલય અવસ્થા કરે તે સમયે નિયમથી અનત જીવો ઉત્પન્ન કરે છે ફરીથી તેમા સ્થિતિ ક્ષય થવાથી બધા જીવો પરિણત થયા પછી આ એકલો મૂળ જીવ અનત જીવોના શરીરને પોતાના શરીરપણે કરીને એટલો મોટો થાય છે કે જે પ્રથમ પત્ર ગણાય છે તેથી વિરોધ નથી બીજા આચાર્ય કહે છે કે અહિ આ પહેલુ પાદડુ જે બીજની સમુચ્છૂન અવસ્થા નિયમ બતાવવા માટે છે અને શેષ કિશલય વિગેરે બધુ મૂળ જીવે પ[illegible]મે પ્રગટ કરેલુ અવશ્ય નથી એવુ જાણવુ[illegible]તેથી પૂર્વે [illegible] સૂત્ર વિરૂદ્ધ નથી કારણકે

નિરૂવર્તનના આરંભ કાળમાં કિશલયપણાનો અભાવ છે ॥ ગા-
થાર્થ ॥ એજ વાત ભાષ્યકાર કહે છે

विद्धत्थाविद्धत्था जोणी जीवाण होइ नायव्वा ।
तत्थ अविद्धत्थाए वुक्कमई सो य अन्नो वा ॥५८॥ भा०॥

વિધ્વસ્ત તથા અવિધ્વસ્ત એવી બે યોનિ જીવોની ન
ઉગવાની અને ઉગવાની જાણવી તેમાં અવિધ્વસ્ત યોનિમાં જે
જીવ ઉત્પન્ન થાય તે અન્ય જીવ અથવા તેજ જીવ ઉગે છે
॥ ગાથાર્થ ॥

जो पुण मूले जीवो सो निव्वत्तेइ जा पढमपत्तं ।
कंदाइ जाव बीयं सेसं अन्ने पकुव्वंति ॥५६॥ भा०॥

જે મૂળમાં બીજનો અથવા જુદો જીવ વર્તે છે તે પહેલા
પાંદડા સુધી એકજ જીવ છે અહીં પણ પહેલાની માફક ભાવાર્થ
જાણવો કંદ વિગેરે બીજ સુધી બાકીનુ બીજા જીવો બનાવે
છે તે વનસ્પતિ જીવોજ છે વ્યાખ્યાના બંને પક્ષમાં આ અવિ
રૂદ્ધ છે એક બાજુ સમુર્છન અવસ્થાનુજ પ્રથમ પત્રપણું
કહેલું છે ત્યારપછી કંદ આદિ ભાવે અન્યત્ર કંદ આદિનું
વનસ્પતિ ભેદપણું છે તેનો પ્રથમ પત્ર ઉત્તર કાલજ ભાવ
હોવાથી છે ॥ ગાથાર્થ ॥

હવે થોડામાં વિશેષ બતાવે છે

सेसं सुत्तप्फासं काए काए अहक्कमं बूया ।
अज्झयणत्था पंच य पगरणपयवंजणविसुद्धा ॥६०॥भा०

સૂત્રમા સ્પર્શ કરનારૂ જે કહેલુ લક્ષણ પૃથ્વીકાય વિગે રેમા છે તે યથાક્રમે અનુયોગધર આચાર્ય બોલે ન કેવળ સૂત્ર સ્પર્શજ લક્ષણ કહે પણ અધ્યયનના અર્થોને પૂર્વે કહેલા પાચ જીવાજીવનુ અભિગમ વિગેરેને પ્રકરણ, પદ, વ્યજન અને વિશુદ્ધ એવા અર્થોને બોલે તે સૂત્રજ જીવોનુ અભિગમ (સમજ) દરેક કાયમા છે એના વડે પાચ સખ્યાનુ ગ્રહણ કર્યુ, નહિ તો બીજી રીતે અહિ આ છ અધિકાર છે જેમા અર્થોને કરાય તે પ્રકરણમ્ અનેક અર્થના અધિકારવાળુ કાય પ્રકરણ વિગેરે છે વિભક્તી લાગી હોય તે પદ કહેવાય અનેક વિગેરે વ્યજન કહેવાય એ વ્યજનવડે વિશુદ્ધ બોલે ।।ગાથાર્થ।।

હવે ત્રસનો અધિકાર કહે છે ગાથામા સે શબ્દ અથ શબ્દના અર્થમા છે અને તે પણ ઉપન્યાસના વાસ્તે છે અથ શબ્દ પ્રક્રિયા, પ્રશ્ન, અનતર, મગલ, ઉપન્યાસ, પ્રતિવચનના સમુચ્ચયોમા વપરાય છે હવે જે બાળકો વિગેરેને પણ પ્રસિદ્ધ છે એવા અનેક એ ઇન્દ્રિય વિગેરે ભેદવડે એકએક જાતીમા ઘણા ત્રસ જીવો છે ત્રસ એટલે ત્રાસ પામે તે, અને પ્રાણ એટલે ઉચ્છ વાસ વિગેરે છે એ જેમને હોય તે પ્રાણી કહેવાય તે આ પ્રમાણે અડજા વિગેરે આ નિશ્ચયે છઠ્ઠો જીવનિકાય છે તે ત્રસકાય છે આ યોગ છે જે ઇંડુ તેનાથી ઉત્પન્ન થાય તે અડજ કહેવાય છે તે પક્ષી ઘીલોડી વિગેરે છે અને પોતે પોતાથી ઉત્પન્ન થાય તે પોતેજ કહેવાય (પાણિનિના ૩-૨-૧૦૧) સૂત્ર પ્રમાણે ડ પ્રત્યય જનમ આપવાના અર્થમા છે તે હાથી, વલ્ગુલી ચર્મ [illegible]રે છે જરાયુનાથી વિગયેલા જે

સુજ જાણુવા, તે ગાય, ભેસ, બકરો, ઘેટો, માણુસ વિગેરે છે અહિ પૂર્વ માફક તે પ્રત્યય છે રસથી જન્મે તે રસજ કહેવાય તેમા છાસ, આરનાલ, (ઓસામણ) દહી, તીમન, વિગેરેમા પાયુ કૃમીના આકારવાળા બહુ ઝીણા જીવો થાય છે તે છે, પરસેવાથી થાય તે સસ્વેદજ કહેવાય તેમા માકડ, જુ, શતપદિકા, વિગેરે છે તથા સમૂર્ચ્છનથી જન્મેલા તે સમૂર્ચ્છનજ કહેવાય તે શલભ, કીડીઓ, માખી, શાલૂક વિગેરે છે તથા ઉદ્દ્ભેદથી જન્મે તે ઉદ્દ્ભેદ કહેવાય અથવા ઉદ્દ્ભેદન થઇને જન્મે તે ઉદ્દ્ભિજ કહેવાય તે પતગ, ખજરીટ, પરિપ્લવ વિગેરે છે ઉપપાતથી જન્મે તે ઉપપાતજ કહેવાય અથવા ઉપપાતમા થાય તે ઓપપાતિક કહેવાય તે દેવ અને નારકીના જીવો કહેવાય તેમનુજ લક્ષણ કહે છે જે કોઇને સામાન્યથીજ જીવોનુ અભિક્રાન્ત થાય છે એટલે બોલનારની સામે આવવુ તે છે અને ભાવમા નિષ્ઠા પ્રત્યય છે એટલે ક્રમ ધાતુનુ ક્રાન્ત થયુ એટલે તે જીવો સામે આવે છે તથા તે જીવોનુ પ્રતિક્રાન્ત થાય એટલે તે જીવોનુ પાછુ ફરવુ થાય અને સકુચન એટલે શરીરના ભાગોને સકોચવા તે પ્રમાણે પ્રસારણ એટલે શરીરના ભાગોને પોહળા કરવા રવણમ એટલે શબ્દ કરવો ભ્રમણ એટલે આમ તેમ ફરવુ, ત્રાસ પામવુ, તથા દોડી જવુ તથા કચાયથી કોઇ વખતે એટલે ગતિથી આવવુ તે આ બધાને જાણનારા છે, પ્રશ્ન અભિક્રાન્ત પ્રતિક્રાન્ત એ બ ન્નેનો આગતિ તથા ગતિથી ભેદ નથી છતા સામાટે જીદા ફરીથી કહ્યા? ઉત્તર વિજ્ઞાન વિશેષ બતાવવા માટે, જેમકે

ઉત્તર—સૂત્રની રચના વિચિત્ર હોવાથી એમ સુચવ્યુ, કે તેમા ક્રમ રહેતો નથી પણ સૂત્ર વિના ક્રમ રહે છે

હવે ૫ ચેન્દ્રિય સામાન્યથી, તથા વિશેષથી છે તેમાં બધા તિર્યંગ્ યોનિવાળા ગાય વિગેરે છે બધા નારકીઓ રત્નપ્રભા નારક વિગેરે ભેદોથી જુદા છે તથા બધા મનુષ્યો, તે કર્મભૂમિ વિગેરેમા જન્મેલા વિગેરે છે સર્વે દેવો, તે ભવન વાસી વિગેરે છે અહિ આ સૂત્રમા સર્વ શબ્દ બધા ભેદોને ત્રસપણુ બતાવવા માટે છે એટલે એમ સમજવુ કે આજ બધા જીવો ત્રસકાય છે પણ એકેન્દ્રિયો માફક ત્રસ અને સ્થાવર નથી કારણ કે એમ કહ્યું છે કે, એકેન્દ્રિમા પણ પૃથ્વી, પાણી, વનસ્પતિ, એ ત્રણ સ્થાવર છે અને અગ્નિ, ‧ ‿ તથા બે ઇન્દ્રિ વિગેરે ત્રસ છે આ તત્વાર્થના બીજા અધ્યયનમા સૂત્ર ૧૩ મુ ૧૪ મુ છે તેનો ખુલાસો કર્યો કે, અહિ આ એકેન્દ્રિ ત્રસ ન લેવા સર્વે પ્રાણી પરમ ધર્માણ, એટલે બે ઇન્દ્રિ વિગેરે, તથા પૃથ્વી વિગેરે, પરમ તે સુખ, તેને વાચ્છનારા છે એટલા માટે દુ ખ ન દેવુ એટલા માટે આ છએ જીવનિકાયનો પોતે દ ડ ન કરે, (એવુ કાર્ય ન કરે કે જીવો દુ ખ પામે) એમ જાણવુ, તે પ્રમાણે બીજા પાસે ન કરાવે, કરતાને ભલો ન જાણે વિગેરે ઉપરથી જાણવુ.

આ છઠ્ઠો જીવનિકાય બતાવીને, પૂર્વે કહેલ કીડા વિગેરે પૃથ્વીકાયથી છઠ્ઠો છે તે ત્રસકાય બધા તીર્થંકર, અને ગણધરોથી પ્રકર્ષથી કહેવાય છે

પ્રયોગ આ પ્રમાણે છે

વિદ્યમાનનુ કરેલુ આ શરીર છે કારણકે ઘડાની માફક શરૂઆતથી પ્રતિનિયત આકારવાળુ છે તેથી

પ્રશ્ન—અહિ ત્રસકાયનુ નિગમન કહ્યા સિવાય, અસ્થા નમા બધા જીવો પરમ ધર્માણુ એ પછી કહેવાનુ સૂત્ર અહિ શામાટે કહ્યુ ?

ઉત્તર—નિગમનસૂત્રનું વ્યવધાનવાળુ બીજા અર્થથી વ્યવધાનનુ બતાવવાપણું છે, તેથી કહ્યુ જેમકે ત્રસકાયનો નિગમન સૂત્રનો છેડો, જીવોનુ ઓળખાણુ કે અને તેના અતરે અજીવોના ઓળખાણનો અધિકાર છે, તેના અર્થને કહીને ચારિત્ર ધર્મ કહેવો, તે પ્રમાણે વૃદ્ધ (મહાન પૂર્વાચાર્ય) ની વ્યાખ્યા છે

एसो खलु छट्ठो जीवनिकाओ तसकाउत्ति पवुच्चइ, एस ते जीवाभिगमो भणिओ, इयाणिं अजीवाभिगमो भण्णइ-अजीवा दुविहा, तजहा-पुग्गला य नोपोग्गला य, पोग्गला छव्विहा, तजहा-सुहुमसुहुमा सुहुमा सुहुमबायरा बायरसुहुमा बायरा बायरबायरा। सुहुमसुहुमा परमाणुपोग्गला, सुहुमा दुपएसियाओ आढत्तो जाव सुहुमपरिणओ अणतपएसिओ खधो, सुहुमबायरा गधपोग्गला, बायरसुहुमा वाउकायसरीरा, बादरा आउकायसरीरा उस्सादीण, बायरबायरा तेउवणस्सइपुढवितससरीराणि। अहवा चउव्विहा पोग्गला, तजहा-खंधा खधदेसा खध-

पएसा परमाणुपोग्गला, एस पोग्गलत्थिकाओ गहणलक्खणो, णोपोग्गलत्थिकाओ तिविहो, तजहा—धम्मत्थिकाओ अधम्मत्थिकाओ आगासत्थिकाओ, तत्थ धम्मत्थिकाओ गइलक्खणो, अधम्मत्थिकाओ ठिइलक्खणो, आगासत्थिकाओ अवगाहलक्खणो, तथा चैतत्सगाथार्थम्—"दुविहा हुति अजीवा पोग्गलनोपोग्गला य छ त्तिविहा परमाणुमादि पोग्गल णोपोग्गल धम्ममादीया ॥१॥ सुहुमसुहुमा य सुहुमा तह चेव य सुहुमबायरा णेया। बायरसुहुमा बायर तह बायरबायरा चेव ॥ २ ॥ परमाणु दुप्पएसमादिगा उ तह गधपोग्गला होन्ति। वाऊ आउसरीरा तेऊमादीण चरिमा उ ॥ ३ ॥ धम्माधम्माऽऽगासा लोए णोपोग्गला तिहा होंति । जीवाईण गइट्ठिइअवगाहणिमित्तगा णेया ॥ ४ "

આ નિશ્ચે છઠ્ઠો જીવનિકાય ત્રસકાય કહેવાય છે આ પ્રમાણે જીવાભિગમ બતાવ્યો હવે અજીવાભિગમ બતાવે છે અજીવ બે પ્રકારના છે પુદ્ગલ અને અપુદ્ગલ, પુદ્ગલ ૬ પ્રકારના છે (૧) સૂક્ષ્મ સૂક્ષ્મ, (૨) સૂક્ષ્મ (૩) સૂક્ષ્મબાદર (૪) બાદર સૂક્ષ્મ (૫) બાદર (૬) બાદર બાદર છે સૂક્ષ્મ સૂક્ષ્મમા પરમાણુ પુદ્ગલ લેવા અને સૂક્ષ્મમા બે પ્રદેશથી લઈને યાવત્ સૂક્ષ્મ પરિણામે પરિણમેલા, અનત પ્રદેશનો સ્કન્ધ છે, ત જાણવો સૂક્ષ્મ બાદરમા ગ ધના પુદ્ગલ લેવા અને

બાદર સૂક્ષ્મમા વાયુકાયના શરીર લેવા બાદરમા એોસ વિગેરે પાણીના શરીર લેવા અને બાદર બાદરમા અગ્નિ, વન સ્પતિ, પૃથ્વી તથા ત્રસના શરીર લેવા અથવા ચાર પ્રકારના પુદ્ગલો છે (૧) સ્કન્ધ (૨) સ્કન્ધનો (૩) દેશ, સ્કન્ધના પ્ર દેશ (૪) પરમાણુ પુદ્ગલ આ પુદ્ગલ અસ્તિકાય સમજવાને કહ્યો હવેનોપુદ્ગલાસ્તિકાય ત્રણ પ્રકારના છે તે બતાવે છે ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, તથા આકાશાસ્તિકાય, તેમા ધર્માસ્તિકાય જીવાદિને ગતિ આપવાના લક્ષણવાળો કહ્યો, તથા અધર્માસ્તિકાય, ગતિ અટકાવવા કહ્યો તથા આકાશાસ્તિકાય, અવગહ લક્ષણવાળો છે આ બધાના સંગ્રહને માટે ઉપર ચાર ગાથાએો બતાવી છે

इच्चेसिं छण्हं जीवनिकायाणं नेव सयं दंडं समारंभिज्जा नेवन्नेहिं दंडं समारंभाविज्जा दंडं समारंभंतेऽवि अन्ने न समणुजाणामि जावज्जीवाए तिविहं तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं न करेमि न कारवेमि करंतंपि अन्नं न समणुजाणामि तस्स भंते ! पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि । (सूत्र० २)

જીવ અભિગમ (સ્વરૂપ) બતાવ્યો હવે ચારિત્રધર્મ બતાવે છે તેમા કહેલા સંબંધવાળુ એ સૂત્ર છે વિગેરે, બધા

પ્રાણીઓ પૂર્વે કહ્યા મુજબ પરમ ધર્માણુ છે એટલે તેઓ સુખ વાચ્છે છે માટે સર્વે જીવોને, એટલે છ જીવનિકાયને પોતે દુ ખ ન દેવુ એટલે સ ઘટ્ટન, પરિતાપ વિગેરે થાય, તેવુ ન કરે બીજા ચાકર વિગેરે પાસે તેવો દ ડ ન અપાવે અને તેવો દ ડ આપનારાને ઉત્તેજન ન આપે (દ ડ એટલે દુ ખ) આ પ્રમાણે જીવોને દુ ખ ન આપવુ, એવુ ભગવાનનુ વચન છે એવુ જાણીને દરેક સાધુ પ્રતિજ્ઞા કરે કે, હુ જીદગી સુધી છોડુ છુ એટલે કહેલા વચનને બરોબર સ્વીકારીને, દરેક જીવને દુ ખ ન થાય માટે મન, વચન, કાયાથી, ન કરવું ન કરાવવુ, ન કર્ત્તાને ભલો જાણુ એ પ્રમાણે નવ પ્રકારનો દ ડ છોડુ છુ આમ સાધુ બોલતો ગુરુ આગળ કહે છે કે, હે ! ભદન્ત હુ તે સઘળા દ ડથી પાછો હઠુ છુ આ ત્રિકાળ વિષયનો દ ડ છે તેના સ બ ધી ભૂત અવયવને આશ્રયી પાછો હઠુ છુ અર્થાત્ પૂર્વે જે પાપ કરેલા છે, તે હવે ન કરૂ આમા વર્તમાન, અને ભવિષ્ય, ન આવે કારણ કે પ્રતિક્રમણ ભૂતકાળનુ થાય, વર્તમાન પાપનુ સ વરણ (રોકવુ) થાય અને ભવિષ્યનુ પ્રત્યાખ્યાન (પચ્ચખાણુ) થાય છે (ભદ ત શબ્દનો અર્થ ભવ અથવા ભય તેનો અ ત કરનાર ગુરુ મહારાજ છે)

ભદ ત શબ્દવડે જણાવ્યુ, કે ગુરૂની સાક્ષીમા વ્રત લેવા યોગ્ય છે, તથા પ્રતિક્રમામિ શબ્દવડે જણાવ્યુ, કે ભૂત

(જીવો) ને દંડ (દુઃખ) દેવાથી હું નિવર્તું છું આથી નિવૃત્તિ થાય અને તેથી પાપની અનુમતિથી વિરમણ (પાછુ હટવુ) થાય તથા નિંદામિ ગર્હામિ, આ બે શબ્દોથી જાણવુ કે, પોતાના આત્માની સાક્ષીથી પોતાના પાપોની નિંદા થાય, અને પર (ગુરૂ)ની સાક્ષીથી ગર્હા થાય, ગર્હા એટલે જુગુપ્સા (પાપથી મો વાકુ કરી તિરસ્કાર બતાવવાનો) છે " આત્માને " અતીત પૂર્વે દંડ કરનારાને નિંદવા યોગ્ય જાણી વિવિધ અર્થવાળા અથવા વિશેષ અર્થવાળા વિ શબ્દ, તથા ઉત્ અતિશે અર્થવાળા શબ્દવડે સૃજામિ એટલે છોડુ છુ (અર્થાત્ મારા પાપોથી હુ સર્વથા છૂટુ છુ)

વાદીનો પ્રશ્ન—જે આ પ્રમાણે પૂર્વના પાપોના દંડનુ અતિક્રમણ માત્ર આ સૂત્રનુ તાત્પર્ય હોય, એમ થયુ, પણ વર્તમાન પાપોનુ સંવરણ (રોકાણ) અને ભવિષ્યના પાપોનું પચ્ચખાણ હવે ન બતાવ્યુ તેનુ કેમ ?

આચાર્યનો ઉત્તર—નકરેમિ (ન કરૂ) વિગેરે શબ્દવડે વર્તમાન પાપોનુ રોકાણ તથા ભવિષ્યનુ પચ્ચખાણ સિદ્ધ થયુ,

पढमे भंते ! महव्वए पाणाइवायाओ वेरमण, सव्वं भंते ! पाणाइवाय पच्चक्खामि, से सुहुमं वा बायर वा तस वा थावर वा, नेव सय पाणे अइवाइज्जा नेवऽन्नेहिं पाणे [illegible] पाणे अइवायतेऽवि अन्ने न

जाणामि, जावज्जीवाए तिविहं तिविहेणं मणेणं वायाए काएण न करेमि न कारवेमि करंतंपि अन्न न समणुजाणामि तस्स भंते ! पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि । पढमे भंते ! महव्वए उवट्ठिओमि सव्वाओ पाणाइवायाओ वेरमणं ॥ १ ॥ (सूत्र० ३)

આ આત્માના સ્વીકારને યોગ્ય દંડનો નિક્ષેપ છે તે સામાન્ય અને વિશેષ રૂપ છે સામાન્ય રીતે પૂર્વે કહેલા લક્ષણવાળોજ છે પણ તે વિશેષ રૂપે પંચમહાવ્રત રૂપ પણે અંગીકાર કરવો જોઈએ તે મહાવ્રતોને બતાવે છે " पढम भंते " ઇત્યાદિ, સૂત્રના ક્રમના પ્રમાણુથી પ્રાણાતિપાત (જીવ નાશથી) વિરમણ (પાછા હઠવું) તેમા પહેલું છે

ભદન્ત (ભયઅન્ત) ગુરુનું આમંત્રણ છે મહાવ્રત એટલે મોટું વ્રત છે આનું મહત્વ શ્રાવકના સંબંધી અણુવ્રતની અપેક્ષાએ છે, આ વ્રતમા ૧૪૭ ભાગા છે તેની આ ગાથા છે

' सीयालं भंगसयं पच्चक्खाणंमि जस्स उवलद्धं ।
सो पच्चक्खाणकुसलो सेसा सव्वे अकुसला उ ॥ १ ॥'

એમના અસંમોહના અર્થે (સમજવા માટે) આગળ અમે ખુલાસો કરશું તે મહાવ્રતમા પ્રાણાતિપાત વિરમણ છે તેમા પ્રાણ એટલે ઇન્દ્રિઓ વિગેરે છે તેનો અતિપાત

પાપ તજે છે અને તે વડી દીક્ષાને યોગ્ય છે તે છ વ્રતને નવભેદ વડે પરિહર, એવુ ગુરૂશિષ્યને કહે છે કે (મન વચન કાયાથી ન કરે, ન કરાવે, કર્ત્તાને ભલો ન જાણે, એ પ્રમાણે પચ મહા વ્રત અને છઠ્ઠું રાત્રીભોજન ત્યાગ, એ છ વ્રતને નવ કરણ, ત્રણ યોગે, ઉપર કહ્યા મુજબ પાળે અને પાપને ત્યાગે) પટ, પ્રાસાદ, આતુર, વિગેરેના દૃષ્ટાંતો વ્રતના લેવા વખતે કહેવાના છે જે મલીન વિગેરે દોષો છે તે અહિંઆ શુદ્ધમાં ન હોય, અર્થાત્ કપડું મેલુ હોય તો ન ગમે, તેમ મનમાં પણ દોષ હોય, તો તે કાઢી ન ખવા જોઇએ

एतंमि लेसुद्देसेण सीमहियट्ठयाए अयो म-सणइ-पढियाए सत्थपरिण्णाए दसकालिए छज्जीवणि-काए वा, कहियाए अत्थओ, अभिगयाए संम परिक्खि-ऊण-परिहरइ छज्जीवणियाए मणवयणकाएहिं कयकारा-नियाणुमइभेदेण, तओ ठाविज्जइ, ण अन्नहा। इमे य इत्थ पडादी दिट्ठंता-मइलो पडो ण रंगिज्जइ सोहिओ रंगिज्जइ, असोहिए मूलपाए पासाओ ण किज्जइ सोहिए किज्जइ, वमणाईहिं असोहिए आउरे ओसह न दिज्जइ, सोहीए दिज्जइ असमठविए रयणे पडिबंधो न किज्जइ मठविए किज्जइ, एव पढियक हियाईहिं असोहिए सीसे ण वयारोवण किज्जइ, सोहिए किज्जइ असोहिए य करणे गुरुणो दोसा सो हियापालणे मिम्मस्स दोसोत्ति कय पसंगेण।

ઉપરની બે ગાથાનો અર્થ શિષ્યના હિતના માટે થોડામા લખે છે આચારાગ સૂત્રમા પહેલુ અધ્યયન શસ્ત્ર પરિજ્ઞા અથવા દશવૈકાલિકનુ છ જીવનિયા નામનુ આજ ચોથુ અધ્યયન શીખ્યા પછી ગુરૂએ અર્થ બતાવ્યા પછી તે સારી રીતે સમજ્યો છે, તેની પરીક્ષા કરીને શિષ્ય છ જીવ નિકાયોને દુ ખદેવાનુ પાપ, મન વચન કાયાવડે કરવુ, કરાવવુ, અનુમોદવુ, એ ત્રણુ ભેદે તે પાપને ત્યાગે ત્યારપછી તેને વડી દીક્ષા આપે તે સિવાય વડી દીક્ષા ન આપે અહિંયા પટ વિગેરેના દૃષ્ટાતો છે જેમ મેલુ કપડુ ન રગાય, પણુ ધોએલુ રગાય, તથા જગ્યા શોધ્યા વિના મહેલનો પાયો ન નાખે, પણુ જમીનની શુદ્ધિ કર્યા પછી પાયો નાખે, તથા રોગીને રેચ વિગેરે આપ્યા પહેલા ઔષધ ન આપે, પણુ રેચથી શુદ્ધિ કરીને દવા આપે તથા અસ સ્થાપિત રત્નમા પ્રતિબધ ન કરે, પણુ સારી રીતે સ્થાપ્યા પછી જડે, એજ પ્રમાણે ભણેલા અને કહેલા અર્થને સમજનારા શિષ્યને વ્રતનુ આરોપણુ કરે, પણુ તે સિવાય નહિ, જો ગુરૂ તે પ્રમાણે પરીક્ષા કર્યા વિના વડી દીક્ષા આપે, તો ગુરૂને દોષ લાગે અને ગુરૂ પરીક્ષા કર્યા પછી વ્રત આપે, અને શિષ્ય દીક્ષા બરાબર ન પાળે, તો શિષ્યને દોષ છે ટુકામા આટલુ બસ છે

ઉપર કહ્યુ છે કે ' सर्वं भदन्त ! ' હે ગુરૂ હુ જીવને દુ ખ દેવાનુ ત્યાગુ છુ હવે તેજ વધારે ખુલાસાથી બતાવે છે ' से सुहुम ' વિગેરે એમા સે શબ્દ મ ાધ દેશનો છે તેનો

અર્થ ગુજરાતીમા 'અથ' થાય છે તે હમેશા કોઇપણ વાત કહેતા પ્રથમ વપરાય છે

સૂત્રમા સૂક્ષ્મ, અથવા બાદર, અથવા ત્રસ, અથવા સ્થાવર એ જીવોના ચાર ભેદ છે અહિ આ સૂક્ષ્મ એટલે નાનો, પણ સૂક્ષ્મ શબ્દથી સૂક્ષ્મ નામ કર્મના ઉદયથી જે સૂક્ષ્મ જીવ છે, તે ન લેવો તેના શરીરની હિસા થવી અશકય છે હવે ભેદોને વિશેષથી કહે છે બાદર એટલે સ્થૂર સ્થૂળ (આખ વિગેરેથી જણાય તેવો) તે બે પ્રકારે છે ત્રસ અને સ્થાવર તેમા સૂક્ષ્મ ત્રસ તે કુન્થુ વિગેરે, અને સ્થાવરમા વનસ્પતિ વિગેરે છે બાદર ત્રસમા ગાય વિગેરે અને સ્થાવરમા પૃથ્વી વિગેરે છે એ બધા જીવોને હુ ન મારૂ, ન બીજાવડે મરાવુ, અને બીજા મારનારાઓને ન અનુમોદુ સૂત્રમા પ્રાકૃતની શૈલી છે તથા છદની રીતી છે તે પ્રમાણે વ્યાકરણનો સૂત્ર સાથે વિભક્તિનો ભેદ છે, વળી અહિ આ યાવત જીવમ્નો અર્થ પૂર્વ માફક આખી જીદગી સુધીનો છે, કે હુ આ વ્રતોને આખી જીદગી સુધી પાળીશ, સૂક્ષ્મ, બાદર, ત્રસ, સ્થાવર એ ચારેનો પ્રાણાતિપાત જાણવો, તે દરેકના દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી, અને ભાવથી એમ બીજા ચાર ભેદ છે તેમા દ્રવ્યથી છ જીવ નિકાયનો અતિપાત ન કરવો, ક્ષેત્રથી તિર્યગ્ લોક તથા ઉર્ધ્વ તથા અધોલોક જાણવા, તે ત્રણે લોકમા રહેલા જીવોની હિસા ન કરૂ, કાળથી ભૂતકાળમા અથવા રાત્રી વિગેરેમા હિસા ન કરૂ, (કાળથી ભૂતકાળ લાગુ ન પડે, પણ વર્તમાન, ભવિષ્યને,

લાગુ પડે, અર્થાત્ વર્તમાનમા જીવોને ન મારૂ ન ભવિષ્યમા મારીશ) અને ભાવથી રાગ અથવા દ્વેષથી ન મારૂ તેમા માસાદિના સ્વાદથી મારે, તે રાગ કહેવાય અને શત્રુને મારે તે દ્વેષ કહેવાય આ બે પ્રકારે રાગ દ્વેષથી હિંસા થઇ

અહિં આ ચોભગી આ પ્રમાણે છે એક માણસ દ્રવ્યથી જીવને મારે, પણ ભાવથી ન મારે, બીજો જીવને દ્રવ્યથી ન મારે, પણ ભાવથી મારે, ત્રીજો જીવને દ્રવ્યથી મારે, અને ભાવથી પણ મારે, ચોથો માણસ જીવને દ્રવ્યથી પણ ન મારે, અને ભાવથી પણ ન મારે આ ચોભગી દ્રુમપુષ્પિકા નામના અધ્યયનમા બતાવી છે હવે વ્રત સ્વીકાર કર્યા પછી તેનુ નિગમન કરે છે હે ભગવન્ પહેલા મહાવ્રતમા હુ તૈયાર છુ તે તમારી સામે ભાવથી વ્રત પાળવા તૈયાર છુ એટલે આજથી માંડીને સરવે જીવોનુ મારે રક્ષણ કરવાનુ છે અને જીવહિં સાથી સર્વદા પાછુ હઠવાનુ છે અહિં વારેવારે ભદન્ત શબ્દથી જાણવુ કે, પ્રથમ, વચમા અને છેવટે, પણ ગુરૂને પુછયા વિના શિષ્યે કંઇપણ ન કરવું, અને કર્યુ હોય તો ગુરૂને કહી દેવુ, તો તે શિષ્ય વ્રતનો આરાધક થાય છે આ પહેલુ વ્રત કહ્યુ

अहावरे दुच्चे भंते ! महव्वए मुसावायाओ वेरमणं, सव्वं भंते ! मुसावायं पच्चक्खामि, से कोहा वा लोहा वा, भया वा हासा वा, नेव सयं मुसं वइज्जा नेवऽन्नेहिं मुसं वायाविज्जा मुसं वयंतेऽवि अन्ने न उज्ज मि

वाए तिविहं तिविहेणं, मणेणं वायाए काएणं न करेमि न कारवेमि करतंपि अन्नं न समणुजाणामि, तस्स भंते! पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि । दुच्चे भंते ! महव्वए उवट्ठिओमि सव्वाओ मुसावायाओ वेरमणं २ ॥ (सू० ४)

હવે બીજુ વ્રત કહે છે ' अहावरे ' ઇત્યાદિ

હે ભદન્ત ! હવે આ બીજા મહાવ્રતમા જુઠું બોલવાથી પાછા હઠવાનુ છે તે સર્વ મૃષાવાદને ત્યાગુ છુ તે આ પ્રમાણે, ક્રોધથી, લોભથી, ભયથી અથવા હાસ્યથી, ક્રોધ લોભ લેવાથી તેની વચમાના માન માયા પણ લેવા આ પ્રમાણે ભય અને હાસ્ય લેવાથી તેની સાથના પ્રેમ, દ્વેષ, કલહ અભ્યાખ્યાન (ખોટુ તહોમત) વિગેરેથી પણ જુઠુ ન બોલુ એટલે હુ પોતે જુઠુ ન બોલુ, તેમ બીજા પાસે પણ જુઠુ ન બોલાવુ, તેમ બીજા જુઠુ બોલનારાઓને ટેકો ન આપુ, તે પણ આખી જીદગી સુધી આ વ્રત પાળીશ. તે બધો પૂર્વ પ્રમાણે અર્થ લેવો વિશેષ આ છે. તે મૃષાવાદ ચાર પ્રકારનો છે (૧) ખરી વાતનો નિષેધ, (૨) ખોટી વાતને સાચી ઠેરવવી અથવા (૩) બદલાવી નાખવો (૪) નિંદારૂપે કહેવો તેમા પહેલો ભગ ખરી વાતનો નિષેધ આ પ્રમાણે છે જેમકે કોઇ બોલે કે આત્મા છેજ નહિ તથા પુણ્ય પાપ છેજ નહિ, તથા બીજો ભગ ખોટી વાતને સાચી કહેવી જેમકે આત્મા સર્વગત (સર્વ-

વ્યાપી) નથી છતા સર્વ વ્યાપી માને અથવા શ્યામાક તદુલ જેવડા મ ને વિગેરે છે તથા અર્થા તરમા ગાયને બ ન્લે ઘોડા કહે તથા ગર્હા એટલે કોઇ ક ણો હોય તેને કાણો કહેવો તે વિગેરે છે વળી આ ક્રોધાદિ ભાવથી ચાર પ્રકારે ઓળખાવ્યો છે તે આ પ્રમાણે દરેકમા દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી, ભાવથી છે દ્રવ્યથી સર્વ દ્રવ્યોમા જેવુ હોય તેથી ઉલટુ બોલવુ, ક્ષેત્રથી લોક અલોકમા જે કઇ હોય તેનાથી વિરૂદ્ધ બોલે તથા કાળથી રાત્રી વિગેરેમા જુઠુ બોલવુ, ભાવથી ક્રોધ વિગેરેથી જુઠુ બોલવુ અથવા દ્રવ્ય વિગેરેથી આ ચોભ ગી છે

दव्वओ णामेगे मुसावाए णो भावओ भावओ णामेगे णो दव्वओ एगे दव्वओऽवि भावओऽवि एगे णो दव्वओ णो भावओ । तत्थ कोइ कहिंचि हिंसुज्जओ भणइ-इओ तए पसुमिगा (गा) इणो दिट्ठत्ति ?, सो दयाए दिट्ठावि भणइ-ण दिट्ठत्ति, एम दव्वओ मुसा- वाओ नो भावओ, अवरो मुम भणीहामित्तिपरिणओ सहसा मच भणइ एस भावओ नो दव्वओ, अवरो मुम भणीहामित्तिपरिणओ मुस चेव भणइ, एस दव्वओऽवि भावओऽवि, चरमभगो पुण मुण्णो २ ॥

દ્રવ્યથી કોઇ જુઠુ બોલે પણ ભાવથી નહિ, બીજો માણસ ભાવથી જુઠુ બોલે પણ દ્રવ્યથી નહિ, ત્રીજો દ્રવ્યથી પણ જુઠુ બોલે, ભાવથી પણ જુઠુ બોલે, ચોથો દ્રવ્યથી પણ જુઠુ ન

બોલે, ભાવથી પણ ન બોલે, તે પહેલા ભાગામા કોઇ પણ માણસ ઉઇ જગ્યાએ હિંસામા તત્પર થઇ રહેલા હોય તે બીજાને પુછે કે તે મૃગો પશુ વિગેરે જોયા ? બીજો માણસ દયાને લીધે પશુઓ જોયા હોય, છતા જુઠુ બોલે કે દેખ્યા નથી તે પહેલો ભાગો છે જેમા દ્રવ્યથી જુઠુ છે, પણ ભાવથી નહિ, બીજો હુ જુઠુ બોલુ, પણ ઉતાવળથી એકદમ વિના વિચારે સાચુ બોલે કે મે જોયા છે તો એ આ ભાવથી જુઠુ છે પણ દ્રવ્યથી નહિ. ત્રીજો જુઠો પડુ તે સમજીનેજ જુઠુ બોલે તે દ્રવ્યથી પણ, અને ભાવથી પણ જુઠુ છે ચોથો ભાગો શૂન્ય છે

अहावरे तच्चे भंते ! महव्वए अदिन्नादाणाओ वेरमणं, सव्वं भंते ! अदिन्नादाणं पच्चक्खामि, से गामे वा नगरे वा रणे वा अप्पं वा बहुं वा अणुं वा थूलं वा चित्तमंतं वा अचित्तमंतं वा नेव सयं अदिन्नं गिण्हिज्जा नेवऽन्नेहिं, अदिन्नं गिण्हाविज्जा अदिन्नं गिण्हंते वि अन्ने न समणुजाणामि जावज्जीवाए तिविहं तिविहेणं, मणेणं वायाए काएणं न करेमि न कारवेमि करतंपि अन्नं न समणुजाणामि। तस्स भंते ! पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि। तच्चे भंते। महव्वए उवट्ठिओमि सव्वाओ अदिन्नादाणाओ वेरमणं ॥ ३ ॥ (सू० ५)

બીજુ મહાવ્રત કહ્યુ, હવે ત્રીજુ કહે છે અહાવરે ઇત્યા દિ હવે ગુરૂને શિષ્ય કહે છે હે ભદન્ત ! આ ત્રીજ મહાવ્ર તમા અદત્ત આદાન છે (વિના પુછે લેવુ તે ચોરી છે) તેનાથી હુ સર્વથા પાછો ફરૂ છુ એટલે ચોરીને હુ ત્યાગુ છુ એ બધુ પહેલા માફક લેવુ જેમ કે ગામમા, નગરમા, અ રણ્ય વિગેરેમા, ચોરી ન કરૂ વિગેરે જાણવુ આ વચનથી ક્ષેત્રનો પરિગ્રહ થયો

તેમા ગામ કોને કહેવુ ? ઉત્તર બુદ્ધિ વિગેરે ગુણોને ગ્રહણ કરે તે ગ્રામ (ગામ) છે અને જ્યા રાજાવિગેરેનો કર ન હોય, તે નકર (નગર) જાણવુ તથા અરણ્ય એટલે વિના વસ્તિનુ વન તે તથા અ૫, ઘણુ તે નાનુ મોટુ, સચિત્ત અથવા અચિત્ત ન લઉ આ વચનથી દ્રવ્ય નિક્ષેપો લીધો જાણવો તથા અલ્પ તે ઓછા મૂલ્યવાળુ તે હિરો વિગેરે છે, ન્યાય તે પ્રમાણથી હિરો વિગેરે છે અને સ્થુલથી એરડાનુ લાકડુ વિગેરે છે આ સચિત્ત હોય અથવા અચિત્ત હોય એટલે ચેતનવ ળુ અથવા અચેતન હોય તે ન લઉ હુ પોતે બીજાનુ ન આપેલુ ન લઉ, તેમ બીજા પાસે ન લેવડાવુ તથા કોઈ લેતા હોય, તો તેમને સારા ન જાણુ આ આખી જીદગી સુધીનુ વ્રત છે, એનો ભાવાર્થ પૂર્વ માફક જાણવો વિશેષ આ છે —આ અદત્તાદાન (ચોરી) ચાર પ્રકારે છે દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી કાળથી, અને ભાવથી છે

દ્રવ્યથી અલ્પ, બહુ નાનુ મોટુ, મોટુ વિગેરે ક્ષેત્રથી

ગામ વિગેરેમા તથા કાળથી રાત્રી વિગેરેમા અને ભાવથી રાગ દ્વેષથી હુ ચોરી ન કરૂ, હવે દ્રવ્યાદિની બીજી ચોભગી કહેછે

જેમકે કોઈ દ્રવ્યથી લે, પણ ભાવથી નહિ, કોઈ ભાવથી પણ દ્રવ્યથી નહિ, કોઇ દ્રવ્યથી તથા ભાવથી, તથા કોઈ ન દ્રવ્યથી તથા ન ભાવથી, તેમા અરકત તથા અદ્વેષી સાધુને કોઇ જગ્યાએ ખાસ કારણે રસ્તામા પડેલા તૃણને માલિકને પુછયા વિના લે તો દ્રવ્યથી ખરૂ પણ ભાવથી નહિ અને ચોરી કરવા ગયેલાને ઉદ્યમ કરવા છતા ન મળે તો દ્રવ્યથી નહિ પણ ભાવથી ચોરી લાગુ પડે, કોઇ ચોરીની બુદ્ધિથી ચોરી કરે તે દ્રવ્યથી તથા ભાવથી ચોથો ભાગો શૂન્ય છે (આ પ્રમાણે સાધુ સમજીને ચોરી ન કરે હુ પણ તે પ્રમાણે ચોરી ત્યાગુ છુ)

ग्रहावरे चउत्थे भंते ! महव्वए मेहुणाओ वेरमणं सव्वं भंते ! मेहुणं पच्चक्खामि, से दिव्वं वा माणुसं वा तिरिक्खजोणियं वा, नेव सयं मेहुणं सेविज्जा नेवऽन्नेहिं मेहुणं सेवाविज्जा मेहुणं सेवंतेऽवि अन्ने न समणुजाणामि जावज्जीवाए तिविहं तिविहेणं, मणेणं वायाए काएणं न करेमि न कारवेमि करंतंपि अन्नं न समणुजाणामि, तस्स भंते ! पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि । चउत्थे भंते ! महव्वए उवट्ठिओमि सव्वाओ मेहुणाओ वेरमणं ॥ ४ ॥ (सू० ६)

ત્રીજુ મહાવ્રત કહ્યુ, હવે ચોથુ કહેછે अहावरे इत्यादि, હે ભદન્ત, આવુ શિષ્ય ગુરૂને કહે છે, આ ચોથા મહાવ્રતમા મૈથુન (સસાર સબધથી પાછા હઠવાનુ છે, તે બધા સસારી સબધને હે ભદત ! હુ ત્યાગુ છુ તે આ પ્રમાણે, દેવ સબધી, મનુષ્ય સબધી, તિર્યગયોનિ સબધી, આ વચન વડે દ્રવ્યથી લીધુ, દેવ સબધીમા અપ્સરા સાથે સાધુને સબધ ત્યાગવો. સાધ્વીઓને દેવના સાથે સબધ ત્યાગવો તે પ્રમાણે માનુષી તથા તિર્યંચીની સાથે સબધ ત્યાગવો આ સબધ રૂપમા થાય, અથવા સુદર હોય તો, પણ રાગ થાય અને રૂપ સહિત તે જીવતી સ્રી વિગેરે છે અથવા ભૂષણ રહિત સ્રી હોય, તો તે ફક્ત રૂપ ગણાય. તથા ભૂષણ સહિત તે રૂપ સહિત તે મનુષ્ય તથા તિર્યચ સબધી પણ જાણવુ, તે હુ પોતે ત્રણે જાતિની સ્રીઓ દેવ માનુષી કે તિર્યંચ સાથે સસારી સબધ ન કરૂ, ન કરાવુ, કરતાને ભલો ન જાણુ, તથા આ મહાવ્રત આખી જીદગી સુધી પાલવાનુ છે તે બધુ પૂર્વ માફક જાણવુ, વિશેષ આ છે, મૈથુન ચાર ભેદે છે તે દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી, અને ભાવથી છે દ્રવ્યથી કોઇ પણ સ્રી વિગેરે સાથે હુ સબધ ન કરૂ, ક્ષેત્રથી ત્રણ લોકમા, કાળથી રાત્રિ વિગેરેમા, ભાવથી રાગદ્વેષથી સબધ ન કરૂ, દ્વેષથી આ પ્રમાણે કે આ બાઈ વ્રત ભાગી છે, તેને મારી સાથે દ્વેષ છે માટે તેનુ વ્રત ભાગુ એમ માની સબધ કરે તો, દ્વેષથી કહેવાય અને સુદર રૂપથી લલચાઈ સબધ કરે, તો રાગથી મૈથુન કહેવાય તથા દ્રવ્ય વિગેરે [illegible] આ છે

(૧) દ્રવ્યથી ખરો પણ ભાવથી નહીં, (૨) ભાવથી ખરો પણ દ્રવ્યથી નહીં (૩) દ્રવ્યથી ખરો અને ભાવથી પણ ખરો (૪) નથી દ્રવ્યથી નહીં અને ભાવથી પણ નહીં. જેમ કે આમ કે, કોઈ જીવને રાગદ્વેષ નથી પણ તેના ઉપર કોઈ ખડ્ગ પ્રહાર કરે, તો દ્રવ્યથી ખરો પણ ભાવથી નહીં. કોઈ જીવ સંબંધ કરવા ઉઠ્યો, પણ તે સંબંધ કોઈ લાગુ ન થયો, તે ભાવથી કહેવાય, પણ દ્રવ્યથી નહીં. પાપ કરવું ઇચ્છે અને પાપ કર્યું તે ત્રીજો ભાંગો છે ચોથો ભાંગો શૂન્ય છે

अहावरे पंचमे भंते! महव्वए परिग्गहाओ वेरमणं। सव्वं भंते! परिग्गहं पच्चक्खामि, से अप्पं वा बहुं वा अणुं वा थूलं वा चित्तमंतं वा अचित्तमंतं वा नेव सयं परिग्गहं परिगिण्हिज्जा नेवन्नेहिं परिग्गहं परिगिण्हाविज्जा परिग्गहं परिगिण्हंते वि अन्ने न समणुजाणिज्जा जावज्जीवाए तिविहं तिविहेणं, मणेणं वायाए काएणं न, करेमि न कारवेमि करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि, तस्स भंते! पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि। पंचमे भंते! महव्वए उवट्ठिओमि सव्वाओ परिग्गहाओ वेरमणं ॥ ५ ॥ (सू० ७)

ચોથું મહાવ્રત કહ્યું હવે પાંચમું કહે છે; હવે આ પાંચમા મહાવ્રતમાં હે ભદન્ત! પરિગ્રહથી પાછા હઠવાનું છે,

તે હું પરિગ્રહને ત્યાગું છું, તેની આ પ્રમાણે વિગત છે, અલ્પ, બહુ, અણુ, સ્થૂલ, સચિત્ત, અચિત્ત છે અલ્પ વિગેરેમાં પૂર્વે ત્રીજા વ્રતમાં કહ્યા મુજબ જાણી લેવું તે કોઇ પણ જાતના પરિગ્રહને હું પોતે ન લઉં, ન બીજા પાસે લેવડાવું બીજાને ભલો ન જાણું તે મહાવ્રતને આખી જીંદગી સુધી પાળીશ. એ બાકી ભાવાર્થ પૂર્વ માફક છે, વિશેષ આ છે —પરિગ્રહ ચાર પ્રકારે છે દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી અને ભાવથી, તેમાં દ્રવ્યથી બધા દ્રવ્યોમાં જે મમત્વ થાય તે, ક્ષેત્રથી લોકને વિષે, કાળથી રાત્રી વિગેરેમ, અને ભાવથી રાગદ્વેષ વડે જે થાય તે, અન્ય ગ્રંથમાં એમ બીજાની દ્રષ્ટિથી જે પોતે પરિગ્રહ રાખે, તે દ્રવ્યથી કહેવાય અને સુંદર વસ્તુ દેખીને મમત્વ થાય, તે ભાવથી કહેવાય. ઉપર કહેલ દ્રવ્ય વિગેરેથી ચાર ભાંગા થાય છે તે આ પ્રમાણે, દ્રવ્યથી પરિગ્રહ રાખે, પણ ભાવથી નહિ, બીજો દ્રવ્યથી નહિ, પણ ભાવથી ખરો ત્રીજો ભાંગો — દ્રવ્યથી પણ રાખે, અને ભાવથી પણ રાખે ચોથો ભાંગો દ્રવ્યથી નહિ, અને ભાવથી પણ નહિ પહેલામાં રાગદ્વેષ વિના સાધુ ધર્મોપકરણ રાખે, તે દ્રવ્યથી છે પણ ભાવથી નથી બીજામાં મૂર્છા રાખે, પણ વસ્તુ ન મળે, તો દ્રવ્યથી નહિ, પણ ભાવથી ખરો ત્રીજું મૂર્છાથી વસ્તુ રાખે, તે દ્રવ્યથી, અને ભાવથી પણ ચોથા ભાંગામાં શૂન્ય છે

अहावरे छट्ठे भंते ! वए राईभोयणाओ वेरमणं, सव्वं भंते ! राईभोयणं पच्चक्खामि, से असणं वा पाणं

वा खाइम वा साइम वा, नेव सयं राइं भुंजेज्जा नेवऽन्नेहिं राइं भुंजाविज्जा राइं भुंजंतेऽवि अन्ने न समणुजाणेज्जा जावज्जीवाए तिविहं तिविहेणं, मणेणं वायाए काएणं न करेमि न कारवेमि करंतंपि अन्नं न समणुजाणामि, तस्स भंते ! पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि छट्ठे भंते ! वए उवट्ठिओमि सव्वाओ राईभोयणाओ वेरमणं ६ ॥ (सू० ८) इच्चेयाइं पंच महव्वयाइं राइभोयणवेरमणछट्ठाइं अत्तहियट्ठयाए उवसंपज्जित्ता णं विहरामि (सू० ६)

પાચમુ મહાવ્રત કહ્યુ હવે છઠ્ઠુ કહે છે શિષ્ય ગુરુ ને કહે છે, હે ભદન્ત ! આ છઠ્ઠા વ્રતમા રાત્રી ભોજનથી પાછા હઠવાનુ છે હે ભદન્ત ! તે સર્વ રાત્રી ભોજનને હુ ત્યાગુ છુ બીજો ભાવાર્થ પૂર્વ માફક જાણવો જેમકે તે રાત્રી ભોજનમા અસન, પાન, ખાદ્ય તથા સ્વાદ્ય છે અશનમા પેટ ભરાય, તે ભોજન ભાત વિગેરે છે, પીવાય તે પાન (પાણી વિગેરે) તથા મૃદ્રીકાનુ પાણી વિગેરે, અને ખાદ્યમા ખજુર મેવો વિગેરે છે તથા સ્વાદ્યમા નાગરવેલનુ પાન, એલચી વિગેરે છે એ ચારે પ્રકારના આહારને હુ પોતે રાત્રે ન ખાઉ, બીજાને ન ખવડાવુ તથા રાત્રીએ ખાનારાઓને ભલા ન જાણુ આ આખી જીંદગી સુધીનુ વ્રત છે તે હુ પાળીશ ભાવાર્થ ઉપર માફક જાણવો રાત્રી ભોજન ચાર પ્રકારે છે દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી, અને

ભાવથી, દ્રવ્યથી અનાજ વિગેરે ક્ષેત્રથી અઢી દ્વીપ અને બે સમુદ્રની અંદર તથા કાળથી રાત્રી વિગેરેમા અને ભાવથી રાગ દ્વેષ વડે રાત્રી ભોજન ન કરૂ એનુ સ્વરૂપ ચાર પ્રકારે આવી રીતે છે

(૧) રાત્રે લે, અને રાતનાજ ખાય, (૨) રાત્રે લે દિવસે ખાય (૩) દિવસે લે અને રાતના ખાય (૪) દિવસે લે, અને દિવસે ખાય, આ ચોથા ભાગામા આગલે દિવસે વધારે લઇ રાખે, અને બીજે દિવસે ખાય એટલે રાત્રે રાખ્યાનો દોષ લાગે એમ જાણવુ તથા દ્રવ્ય વિગેરેની ચોભગી આ પ્રમાણે છે (૧) કોઇ દ્રવ્યથી રાતના ખાય, પણ ભાવથી નહિ (૨) કોઇ ભાવથી ખાય, પણ દ્રવ્યથી નહિ (૩) કોઇ દ્રવ્યથી રાતના ખાય અને ભાવથી પણ ખાય (૪) દ્રવ્યથી પણ નહિ અને ભાવથી પણ નહિ તેમા સૂર્ય ન ઉગ્યો હોય છતા ઉગેલો જાણીને ખાય, અથવા સૂર્ય આથમ્યો હોય, અને વાદળ વિગેરેના કારણથી ન આથમેલો જાણી ખાય. અથવા રાગદ્વેષ કર્યા વિના આગાઢ કારણે ખાય તો દ્રવ્યથી ખરૂ પણ ભાવથી રાત્રી ભોજન નહિ, અને રાત્રીએ ખાવા ઉઠે, પણ ખાવાનુ ન મળે, તો દ્રવ્યથી નહિ, પણ ભાવથી ખરૂ, ત્રીજે રાત્રીએ ખાવાની બુદ્ધિથી મૂર્છાવાળો થઇ ઉઠે, અને રાતના ખાય, તે ચોથામા શુન્ય છે આ રાત્રી ભોજન વિરમણ વ્રત પહેલા અને છેલ્લા તીર્થંકરના સાધુઓ ૠજુ જડ અને વક્રજડની અપેક્ષાએ મૂળ ગુણ જોડે લીધુ, અને તે મહાવ્રતના ઉપર કર્યુ પણ વચ્ચ

બાવીસ તીર્થંકરના સાધુરૂજુ અને પ્રજ્ઞ હોવાથી તેમને રાત્રી ભોજન વિરમણ વ્રત ઉત્તર ગુણમા કહ્યું (અહિં આ વિસ્તારના ભયથી ચોથુ મહાવ્રત બાવીસ તીર્થંકરના સાધુઓને નથી તેમને પરિગ્રહમાજ તેનો સમાવેશ કરવાથી ચાર મહાવ્રત છે તથા વડી દીક્ષા નથી આ અધિકાર કલ્પસૂત્ર વિગેરેથી જાણવો)

હવે બધા વ્રતોના સ્વીકાર કહેવા માટે કહે છે પૂર્વે કહેલા પાચ મહાવ્રતો તથા છઠ્ઠુ રાત્રી ભોજન વિરમણ વ્રત છે તે શા માટે છે ? ઉત્તર આત્માના હિત (મોક્ષ) ને માટે લઉં છુ આ વચન વડે એમ જણાવ્યુ કે, બીજા માટે વ્રત લે, તો તે વ્રતોનો અભાવ થાય, કોઇ સ્વર્ગની બુદ્ધિથી વ્રત લે તો, અથવા રાજ્યાદિના અભિલાષથી લે, તો તેને નરેન્દ્રપણામા આરભની હિસા વિગેરેની અનુમતિ રહેવાથી વ્રતમા દોષ લાગે (તેટલા માટે સાધુએ મોક્ષ માટેજ દીક્ષા લેવી) આ પાચ મહાવ્રત, તથા રાત્રી ભોજન વિરમણ વ્રત, આપની પાસે લઇને હુ સારા સાધુઓના કાયદા પ્રમાણે વિહાર કરીશ જો તે પ્રમાણે ન વર્તે તો લીધેલા વ્રતો નકામા થાય અહિં આ વ્રત ન લેનારને જે દોષ છે, તે હિસા વિગેરે પાપો કરનારાઓને નીચે પ્રમાણે દુ ખ થાય, તે બતાવે છે હિસા કરનારને અલ્પ આયુ હોય, જુઠ બોલનારની જીભ કપાઇ જાય, ચોરી કરનારે દરિદ્રતા આવે, મૈથુન સેવનારને નપુસકપણુ આવે, પરિગ્રહ રાખનારને અનેક રીતે ચોરો વિગેરેનુ દુ ખ છે તે ગુરુએ કહેવા

હવે ૧૪૭ ભાગા પ્રત્યાખ્યાન સબંધી છે તે આ પ્રમાણે પચ્ચખાણ કરે છે, તે કુશળ છે, બાકીના નાગમા છે હવે તેનો અવયવાર્થ કહે છે ભાગાની યોજના આ પ્રમાણે છે

' तिन्नि तिया तिन्नि दुया तिन्निक्केका य होंति जोएसु ।
तिदुएक्क तिदुएक्क तिदुएक्क चेव करणाइ ॥ १ ॥'

એનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે, ત્રણ ત્રિક લેવા, ત્રણ દ્વિક લેવા, ત્રણ એક એક લેવા, તે કાયા, વચન, અને મનના વ્યાપારના સમજુવાળા છે, ત્રણ દ્વિકમા મન વચન ભેગા લેવા આ પદની ઘટના છે ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે

૩૩૩	૨૨૨	૧૧૧
૩૨૧	૩૨૧	૩૨૧
૧૩૩	૩૯૯	૩૯૯

એની ભાવના શું છે તે બતાવે છે

ન કરૂ, ન કરાવુ, ન કર્ત્તાને ભલો જાણું તે મન વચન કાયાથી એક ભેદ થયો હવે બીજો મૂળભેદ કહે છે ન કરે, ન કરાવે, ન કર્ત્તાને ભલો જાણે તે મન વચન કાયાથી એક ભાગો થાય, તથા મન કાયાથી બીજો થાય તથા વચન કાયાથી ત્રીજો થાય એમ બીજો મૂળભેદ કહ્યો, હવે ત્રીજો કહે છે, ન કરે, ન કરાવે, ન કર્ત્તાને ભલો જાણે, તે મનથી એક વચનથી બીજો કાયાથી ત્રીજો એમ ત્રીજે મૂળભેદે ત્રણ થયા. હવે ચોથો કહે છે, ન કરે, ન કરાવે, મન, વચન, કાયાથી પહેલો તથા ન કરે, ન કર્ત્તાને ભલો જાણે તે બીજો ભાગો

ન કરાવે, ન અનુમોદે, એ ત્રીજો ભાગો થયો, ચોથો મૂળભેદ
કહ્યો હવે પાચમો ભેદ કહે છે, ન કરે, ન કરાવે, મન, વચ
નથી તે એક, ન કરે, ન કર્ત્તાને ભલો જાણે, એ બીજો. તથા
ન કરાવે, ન કર્ત્તાને ભલો જાણે, એ ત્રીજો, એમ ત્રણ ત્રણ ભાગા
મન વચનથી લીધા એ પ્રમાણે ત્રણ ભાગા મન કાયાથી લીધા,
તથા તેજ પ્રમાણે વચન કાયાથી ત્રણ લીધા, સર્વે મળીને નવ
થયા પાચમો મૂળભેદ કહ્યો હવે છઠ્ઠો કહે છે ન કરે, ન કરાવે
મનથી એક, તથા ન કરે, ન કર્ત્તાને અનુમોદે, આ મનથી
બીજો તથા ન કરાવે, ન કર્ત્તાને, અનુમોદે, આ મનથી ત્રીજો
થયો એ પ્રમાણે વચન કાયાથી દરેકના ત્રણ ત્રણ ભાગા મળી
કુલ્લે નવ થયા આ છઠ્ઠો મૂળભેદ થયો હવે સાતમો કહે છે
ન કરે મનથી, વચનથી, કાયાથી, આ એક છે, એ પ્રમાણે
કરાવે, મન વિગેરેથી–બીજો ન કર્ત્તાને અનુમોદે, તે મન
વચન અને કાયાથી એમ ત્રીજો થયો આ સાતમો મૂળ ભેદ
કહ્યો હવે આઠમો કહે છે, ન કરે મન વચનથી એક, તથા મન
કાયાથી બીજો અને વચન કાયાથી ત્રીજો એમ ન કરાવે એ ત્રણ
ભાગા જાણવા તથા ન કર્ત્તાને અનુમોદે તે પણ ત્રણ થયા.
બધા મળી નવ થયા એ આઠમો મૂળ ભેદ થયો હવે નવમો
મૂળ ભેદ કહે છે ન કરે મનથી એક ન કરાવે બીજો ન કર્ત્તાને
અનુમોદે તે ત્રીજો, એ પ્રમાણે વચનમા બીજો અને કાયાથી
ત્રીજો થાય એ પણ બધા મળીને ત્રણ ત્રણ ગણતા નવ થાય
આ પ્રમાણે નવમો મૂળ ભેદ કહ્યો હવે એ બધાનો સરવાળો
કહે છે બધા મળીને એ ૪૯ ભાગા થાય છે

' लद्धफलमाणमेयं भंगा उ हवंति अउणपन्नासं ।
तीयाणागयसपतिगुणियं कालेण होइ इमं ॥ १ ॥
सीयाल भगसयं, कह ? कालतिएण होति गुणणा उ
तीतस्स पडिकमणा पच्चुप्पन्नस्स सनरण ॥ २ ॥
पचक्खाणं च तहा, होइ य एमस्स गुणणा उ ।
कालतिएण भणिय जिणगणधग्वाएयहि च ॥३॥

आनु ફલ (સરવાળો) ४૯ થયુ તેને અતીત (ભૂત) અનાગત (ભવિષ્ય) તથા વર્તમાન કાળ એમ ત્રણ વડે ગુણતા ૧૪૭ થાય, તેમા અતીતનુ પ્રતિક્રમણ થાય, વર્તમાનનુ સવરણ થાય, અને ભવિષ્યનું પચ્ચખાણ થાય આ ત્રણ કાળનુ ગણવુ તે જીનેશ્વર ગણધર, અને વાચકોએ કહ્યુ છે ગાથા અથ ચારિત્રધર્મ કહ્યો, હવે યતનાનો અવસર છે તે કહે છે

से भिक्खू वा भिक्खुणी वा सजयविरयपडिहय-पडिहयपचक्खायपावकम्मे दिया वा राओ वा एगओ वा परिसागओ वा सुत्ते वा जागरमाणे वा से पुढविं वा भित्तिं वा सिल वा लेलु वा ससरक्ख वा काय ससरक्ख वा वत्थ हत्थेण वा पाएण वा कट्ठेण वा किलिंचेण वा अगुलियाए वा सिलगाए वा सिलागहत्थेण वा न आलिहिज्जा न विलिहिज्जा न घट्टिज्जा न भिंदिज्जा अन्नं न आलिहाविज्जा न विलिहाविज्जा न घट्टाविज्जा न भिंदा-

विज्ञा अन्नं आलिहत वा विलिहत वा घट्टत वा भिंदंत वा न समणुजाणेज्जा जावज्जीवाए तिविहं तिविहेण, मणेण वायाए काएण न करेमि न कारवेमि करतंपि अन्न न समणुजाणामि, तस्स भंते ! पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि १ ॥ (सू० १०)

'से' ઇતિ નિર્દેશમા છે એટલે જે આ મહાવ્રતથી યુક્ત છે, તેજ ભિક્ષુ (સાધુ) અથવા ભિક્ષુકી (સાધ્વી) છે, તે આરભના પરિત્યાગથી તેની કાયા ધર્મકાય છે તે પાળવાને માટે ભિક્ષાના આચારવાળો ભિક્ષુક છે તે પ્રમાણે ભિક્ષુકી પણ છે છતા ધર્મ છે તે પુરૂષવડે ઉત્તમ છે માટે ભિક્ષુને વિશેષપણે બતાવેલ છે તોપણ તે વિશેષણો સાધ્વીને પણ લગાવવા પક્ષ, સયત, વિરત, પ્રતિહત, પ્રત્યાખ્યાત, પાપકર્મવાળો, તેમા બધી રીતે યતના કરનારો તે સયત છે તે સત્તર પ્રકારના સયમે કરીને યુક્ત છે તથા વિવિધ (અનેક પ્રકારે) બાર પ્રકારના તપમા રક્ત છે તે વિરત જાણવો અને પ્રતિહત પ્રત્યાખ્યાત, પાપ કર્મવાળો એટલે સ્થિતિને ઓછી કરવાથી તથા ગ્રથિભેદ વડે પચ્ચખાણ કર્યું છે તથા હેતુના અભાવથી ફરીથી પાપકર્મ જે જ્ઞાન આવરણીય વિગેરે કર્મ જેણે વૃદ્ધિના અભાવથી જેણે હણ્યા છે તેવો સાધુ, અથવા સાધ્વી શું કરે ? તે કહે છે દિવસે અથવા રાત્રે એકલો અથવા સભામા રહેલો, સુતો હોય, યાતો જાગતો હોય, એટલે રાતના સુવે, તથા દિવસે જાગે, અને

કારણ પડે, એટલો હોય, નહિ તો શેષકાળમા સમુદાયમા ર હેલો હોય ઝે તે હવે પછી કહેવાવા દોષ ન લગાડે તે આ પ્રમાણે પૃથ્વી, અથવા ભિત્તિ, અથવા શિલા, અથવા લોષ્ટ, તેમા પૃથ્વી તે લોષ્ટ વિગેરેથી રહિત છે ભિત્તિ તે નદીનો કી નારો છે તથા શિલા તે મોટો પથરો ઝે, તથા લોષ્ટ તે માટીનું ઢેફુ ભાગ્યુ તે તથા રજ એટલે જગલની ધુળ, તેની સાથે વર્ત્ત તે સરજસ્ક કહેવાય તે ધુળવાળી કાયા હોય—અથવા વસ્ત્ર જે ચોળપટ્ટો વિગેરે છે અને તે લેવાથી તેની સાથેના પાત્ર વિ ગેરે પણ સમજવા, એટલે ધુળથી ખરડાએલા હોય તો શુ કરવું, તે કહે છે હાથવડે, પગવડે, લાકડાવડે, લાકડાના ઝેડાવડે, અથવા આગળી વડે, અથવા સળીવડે, અથવા લોઢાના સળીઆ વડે, અથવા સળીઓના સમુદાયવડે, ન આલેખે, ન વિલેખે, ન ઘટ્ટન કરે, ન ભેદે આમા આલેખવુ એટલે એકવાર અથવા થોડીવાર ખોતરવુ અને વિલેખે એટલે વારવાર ખોતરે, ઘટ્ટન એટલે ચાલવુ, તથા ભેદવુ, એટલે વિદારણ કરવું, તે કાઢવું આ બધુ પૃથ્વીકાયને દુખરૂપ હોવાથી પોતે ન કરે, બીજા પાસે ન કરાવે, તેમ બીજા કોઈ ખોતરતા હોય, તથા છેદનભેદન ક રતા હોય, તો તેનુ પોતે અનુમોદન ન કરે, વિગેરે બધુ પૂર્વ માફક જાણી લેવું

से भिक्खू वा भिक्खुणी वा संजयविरयपडिहयप-च्चक्खायपावकम्मे दिआ वा राओ वा एगओ वा परिसा-गओ वा सुत्ते वा जागरमाणे वा से उदगं वा

हिम वा महिय वा करगं वा हरतणुग वा सुद्धोदग वा उदउल्लं वा काय उदउल्लं वा वत्थ ससिणिद्धं वा काय, ससिणिद्ध वा वत्थ न आमुसिज्जा न सफुसिज्जा न आवी-लिज्जा न पवीलिज्जा न अक्खोडिज्जा न पक्खोडिज्जा न आयाविज्जा न पयाविज्जा अन्न न आमुसाविज्जा न सफुसाविज्जा न आवीलाविज्जा न पवीलाविज्जा न अक्खोडाविज्जा न पक्खोडाविज्जा न आयाविज्जा न पयाविज्जा अन्न आमुसत वा सफुसत वा आवीलत वा पविलत वा अक्खोडत वा पक्खोडत वा आयावत वा पयावत वा न समणुजाणेज्जा जावज्जीवाए तिविहं तिवि-हेण, मणेण वायाए काएण न करेमि न कारवेमि कर-तपि अन्न न समणुजाणामि, तस्स भंते ! पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाण वोसिरामि ॥ (सू० ११)

'सेभिक्खू' विगेरे बधु पूर्व माफक जाणवु एटले जेम पृथ्वीकायना आलावामा तेने दुःख न थाय, तेम साधु सभाळथी वर्ते तेवीज रीते हवे अपकायने दुःख न थाय, माटे तेना भेदो प्रथम बतावे छे ते आ प्रमाणे उदक वा, एटले कुवामा जे नाना झरणुनी शेर आवे ते, तथा अवश्याय, ते ओस, तथा हिम, ते बरफ, महिका, झीणी फरफर वरसे ते, करा, आकाशमाथी बरफ जेवा नाना टुकडा पडे ते, हरितनु,

એટલે પૃથ્વીને ભેદીને જે ઘાસ વિગેરે ઉપર આવે તેના ઉપર જે પાણીના બીંદુ દેખાય તે, શુદ્ધોદક એટલે વરસાદનુ પાણી જે અદ્ધર ઝીલાય તે, અથવા વરસાદ વિગેરે પાણીથી ભીના એવી પોતાની કાયા તથા વરસાદ વિગેરેના પાણીથી ભીના એવા પોતાના વસ્ત્ર હોય અહિ ભીનાએલુ એટલે પાણીના છાંટા નીચે પડતા હોય તે, હમણા કહેલા પાણીના ભેદોવાળા હોય તે, તથા સ્નિગ્ધ કાયા અથવા વસ્ત્ર હોય, અહિં આ સ્નિહ ધાતુનો ભૂતકૃદંત સ્નિગ્ધ છે તેનો અર્થ પાણીના બીંદુ ન પડતા હોય તે છે

આ પાણીને અથવા ભીનાએલા વસ્ત્ર અથવા કાયાને પાણીના જીવોને દુખ ન થાય, માટે સાધુઓએ શું કરવુ તે કહે છે તેને નમૃષે, (વસ્ત્રને આમળો ન આપે) તથા પીડા ન કરે, તથા સ્ફોટન ન કરે તેને તપાવે નહિ આ પાપકૃત્ય પોતે ન કરે, ન બીજા પાસે કરાવે, અને બીજો કરતો હોય તેની પ્રશંસા પોતે ન કરે, એમા થોડુ, તથા એકવાર કરે, તે સ્ફોટન કહેવાય અને વારવાર ઘણુ કરે તો મસ્ફોટન કહેવાય છે આ મન, વચન, કાયાથી, ન કરવુ ન કરાવવુ ન કર્તાને ભલો જાણે એ બધુ પૂર્વ માફક જાણવુ

से भिरखू वा भिरखूणी वा सजयविरयपडिहयपच्चरखायपावकम्मे दिआ वा राओ वा एगओ वा परिसागओ वा सुत्ते वा जागरमाणे वा से अगणिं वा इगालं वा मुम्मुर वा अचिं वा जाल वा अलायं, वा सुद्धागणिं

वा उक वा न उजेज्ञा न घट्टेज्ञा न उज्ञालेज्ञा न निव्वावेज्ञा अन्न न उजावेज्ञा न घट्टावेज्ञा न उज्ञालावेज्ञा न निव्वावेज्ञा अन्न उजतं वा घट्टत वा उज्ञालत वा निव्वायत वा न समणुजाणेज्ञा जावज्जीवाए तिविहं तिविहेणं, मणेण वायाए काएण न करेमि न कारवेमि करतंपि अन्नं न समणुजाणामि, तस्स भंते! पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि ॥ (सू० १२)

'सेभिक्खू' विगेरे पूर्व भाइક છે એટલે પ્રથમના બે આલાવામા પૃથ્વીકાય તથા અપકાયનુ રક્ષણ બતાવ્યુ હવે અગ્નિકાયનુ રક્ષણ બતાવવા તેના ભેદો કહે છે તે આ પ્રમાણે ૧ અગ્નિ તે લોઢાને ગરમ કરતા લાલચોળ દેખાય તે, અગાર તે બળતા વિનાનો અગ્નિ છે વિરલ અગ્નિકણ તે મુર્મુર (તણખા) કહેવાય છે તથા બળતા તે જ્વાળા કહેવાય છે પણ જો અગ્નિથી જુદી ન પડી હોય તો તે જ્વાળા છે અને છૂટી પડી ગઈ હોય તો, રાળના ભડકા જેવી અર્ચિ કહેવાય અલાત, તે ઉત્મુક કહેવાય તથા લાકડા વિનાનો શુદ્ધ અગ્નિ કહેવાય ઉલ્કા, તે આકાશમા અગ્નિ દેખાય તે, વિગેરે અગ્નિના ભેદો છે તેને પોતે ઉઠાળે નહિ, તેમ ઘટ્ટન (હલાવવુ) ન કરે, તેમ સળગાવે નહિ, અથવા બુઝાવે નહિ અને સળગાવવું એટલે પખા વિગેરેથી પવન આપીને અજવાળુ થાય, તેવુ ન કરવુ આ પોતે ન કરે, ન કરાવે, ન કર્તાને ભલો જાણે, એ બધુ પૂર્વ માફક છે

से भिक्खू वा भिक्खुणी वा संजयविरयपडिहयप-च्चक्खायपावकम्मे दिआ वा राओ वा एगओ वा परिसागओ वा सुत्ते वा जागरमाणे वा से सिएण वा विहुयणेण वा तालियंटेण वा पत्तेण वा पत्तभंगेण वा साहाए वा साहाभंगेण वा पिहुणेण वा पिहुणहत्थेण वा, चेलेण वा चेलकण्णेण वा हत्थेण वा मुहेण वा अप्पणो वा कायं बाहिरं वावि पुग्गलं न फुमेज्जा न वीएज्जा अन्नं न फुमावेज्जा न वीआवेज्जा अन्नं फुमंतं वा वीअंतं वा न समणुजाणेज्जा जावज्जीवाए तिविहं तिविहेणं, मणेणं वायाए काएणं न करेमि न कारवेमि करंतंपि अन्नं न समणुजाणामि. तस्स भंते ! पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि ॥ (सू० १२)

'सेभिक्खू' बधुं पूर्व माफक छे. આ આલાવામાં વાયુ કાયની રક્ષા કરવાની છે, તેથી સાધુઓએ કેમ વર્તવું, તે બતાવે છે સિત (ચામર) થી, વિધવન (એક જાતના પંખા) થી, તાલવૃંત (તાડના પંખા) થી, આ તાડના પંખામાં વચમાં છિદ્ર હોય, અને બે પડવાળો હોય તે, [illegible] તથા તેવા બીજા મોટા પાંદડા તે પત્ર કહેવાય, તથા વૃક્ષની ડાળ તે શાખા કહેવાય, તથા શાખા ભંગ, તે ડાળનો ટુકડો કહેવાય, તથા પેહુણ તે મોર વિગેરેના પીંછ, તથા તેનો સમૂહ તે પેહુણ

હસ્ત કહેવાય છે તથા વસ્ત્ર (જાણીતુ છે) તથા વસ્ત્રકર્ણુ તે તેનો એક છેડો કહેવાય, તેનાથી તથા હાથવડે, મુખવડે પોતાની કાયા તથા બાહ્ય પુદ્ગલ તે ઉનો ભાત વિગેરે તેથી શું સમજ્વુ તે બતાવે છે ભાત વિગેરેને ઠંડા કરવા પોતે મોઢેથી ન ફુંકે તેમ પંખો ન નાખે અથવા બીજા કોઈ સાધનથી ઠંડુ કરવા પ્રયત્ન ન કરે તે પોતે પંખો વિગેરે ન કરે, નરાવે, ન કર્ત્તાને ભલો જાણે, તે બધુ પૂર્વ માફક છે કુદરતથી ઠરે, તેમ સાધુએ વર્ત્તવુ

से भिक्खू वा भिक्खूणी वा संजयविरयपडिहयपच्चक्खायपावकम्मे दिआ वा राओ वा एगओ वा परिसागओ वा सुत्ते वा जागरमाणे वा से बीएसु वा बीयपइट्ठेसु वा रूढेसु वा रूढपइट्ठेसु वा जाएसु वा जायपइट्ठेसु वा हरिएसु वा हरियपइट्ठेसु वा छिन्नेसु वा छिन्नपइट्ठेसु वा सचित्तेसु वा सचित्तकोलपडिनिस्सिएसु वा न गच्छेज्जा न चिट्ठेज्जा न निसीइज्जा न तुअट्टेज्जा अन्न न गच्छावेज्जा न चिट्ठावेज्जा न निसीयावेज्जा न तुअट्टावेज्जा अन्न गच्छंत वा चिट्ठंत वा निसीयंत वा तुयट्टंत वा न समणुजाणेज्जा जावज्जीवाए तिविहं तिविहेणं, मणेणं वायाए काएणं न करेमि न कारवेमि करतंपि अन्न न समणुजाणामि, तस्स भंते ! पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि ॥ (सू० १४)

' से भिक्खू ' વિગેરે પૂર્વ માફક જાણવુ આ સૂત્રમા વનસ્પતિકાયની રક્ષા કરવાની છે તે આ પ્રમાણે બીજ (ભાત વિગેરે) તથા તેમા પ્રતિષ્ઠિત, એટલે તેમા આહાર શયન વિગેરે મુકેલુ હોય તે, તે પ્રમાણે રૂઢ, એટલે ખીલેલા બીજ થએલા હોય તે, તથા જાત એટલે તૈયાર થઇ ગએલા, હરિત, એટલે દરોઇ વિગેરે લીલુ ઘાસ તે, છેદેલુ તે કુહાડા વિગેરેથી વૃક્ષથી, છુટુ પાડેલુ હોય તે, આર્દ્ર એટલે નાના ઈંડા વિગેરે, ઘુડના કીડાના આશરે રહેલ (સળેલુ) લાકડુ આ બધા વનસ્પતિકાયના અગ છે અથવા જુદી જુદી જાતો છે તેના ઉપર સાધુ ચાલે નહિ, ઉભો ન રહે, ન બેસે, ન સુવે, આ પાપ પોતે ન કરે, ન બીજા પાસે કરાવે, તેમ બીજો કોઇ તેવુ પાપ કરતો હોય તો તેની પ્રશસા ન કરે, પ્રતિષ્ઠિતનો દરેક જ્યાએ એજ અર્થ કરવો કે, તેમા બીજુ કઇ સ્થાપ્યુ હોય, તો તેના ઉપર પણ સાધુ ન ચાલે, વિગેરે જાણવું

से भिक्खू वा भिक्खुणी वा सजयविरयपडिहय-पच्चक्खायपावकम्मे दिआ वा राओ वा एगओ वा परिसागओ वा सुत्ते वा जागरमाणे वा से कीड वा पयग वा कुथु वा पिपीलिय वा हत्थसि वा पायसि वा बाहुसि वा ऊरुसि वा उदरसि वा सीससि वा वत्थसि वा पडि-ग्गहसि वा कवलसि वा पायपुछणसि वा रयहरणसि वा गोच्छगसि वा उडगसि वा दडगसि वा

फलगंसि वा मेज्जसि वा सथारगंसि वा अन्नयरसि वा तहप्पगारे उवगरणजाए तओ संजयामेव पडिलेहिय पडिलेहिय पमज्जिय पमज्जिय एगंतमवणेज्जा नो णं सघायमावज्जेज्जा ॥ (सू० १५)

' से भिक्खू ' विगेरे पूर्व माफक जाणवु आ सूत्रमा त्रसकायनी रक्षा करवानी छे, ते बतावे छे कीडा, पतंग, कुन्थु, कीडी विगेरे छे ते हाथमा, पगमा, बाहुमा साथळमा, पेट उपर वस्त्रमा, के रजोहरण, गुच्छा उपर के उदक (मळ नाखवानु स्थान) अथवा दाडी उपर, पीठ उपर, पाटीआ उपर शय्या उपर, अथवा संथारा उपर अथवा साधुने क्रिया करवामा उपयोगी एवा उपकरणमा कीडी विगेरे

त्रसकाय चहडेलो होय, तो साधु धैर्यताथी प्रयत्न करीने तेने वारवार देखीने, पुंजीने, प्रमार्जीने, एकांतमा तेने दुःख न थाय, तेवा स्थानमा मुके, पण ते जंतुओने परस्पर पीडा थाय, तेवो समूह एकठो न करे, आ वचनथी बीजा परिताप विगेरे जीवोने पीडारूप छे ते पण साधुए त्यागवा एम कह्यु अहि आ पोते पाप न करवु, तेम बीजा पासे पण साधुए न कराववु, ने कर्त्ताने भलो जाणवो, पोते दरेक रीते जाते जयणा (संभाळ) थी मुके

शय्यानो अर्थ अहि रहेवानु मकान जाणवु अथवा

સુત્રોમાં યતના (જયણા) બતાવી. એટલે ચોથો અધિકાર કહ્યો હવે શ્લોકોદ્વારા સાધુને ગુરૂ મહારાજ ઉપદેશ આપે છે ત પાચમો અધિકાર છે

अजय चरमाणो अ (उ), पाणभूयाइ हिंसइ ।
बधई पावय कम्म, त से होई कडुअफल ॥ १ ॥
अजय चिट्ठमाणो अ, पाणभूयाइ हिंसइ ।
बधई पावय कम्म, त से होइ कडुअफल ॥ २ ॥
अजय आसमाणो अ, पाणभूयाइ हिंसइ ।
बंधई पावय कम्म, त से होइ कडुअफल ॥ ३ ॥
अजय सयमाणो अ, पाणभूयाइ हिंसइ ।
बधई पावय कम्म, त से होइ कडुअफल ॥ ४ ॥
अजय भुजमाणो अ, पाणभूयाइ हिंसइ ।
बधई पावय कम्म, त से होइ कडुअफल ॥ ५ ॥
अजय भासमाणो अ, पाणभूयाइ हिंसइ ।
बधई पावय कम्मं, त से होइ कडुअफल ॥ ६ ॥
कह चरे कह चिट्ठे, कहमासे कह सए ।
कह भुजतो भासतो, पाव कम्म न बधइ ? ॥ ७ ॥
जय चरे जय चिट्ठे, जयमासे [illegible]
जय भुजतो भासतो, पाव [illegible] ८ ॥

सव्वभूयप्पभूअस्स, सम्मं भूयाइं पासश्रो ।
विहिआसवस्स दतस्स, पाव कम्मं न बधइ ॥ ६ ॥

જયણા ગર્ભા વિના ચાલે તો શુ થાય, તે બતાવે છે એટલે ઉપદેશ વિના અથવા સૂત્રની બતાવેલી આજ્ઞા વિના બહુ દોષો લાગે, તે બતાવે છે પહેલી ગાથામા ઈર્યાસમિતિને ઉલ્લઘીને અજયણાથી ચાલે તો, બેઈન્દ્રિ વિગેરે પ્રાણીને, તથા એકેન્દ્રિય વિગેરે ભૂતોને, પોતે પ્રમાદથી, અથવા અજાણ્યથી મારી નાખે અથવા પીડા કરે, તો તે હિસા કરતો સાધુ અકુશળ કર્મ પરિણામથી પાપકર્મને બાધે એટલે જ્ઞાન આવરણીય વિગેરે અશુભ બાધે અને તેના કડવા ફળ ઉદયમા આવતા અજયણાવાળો સાધુ દુ ખ ભોગવે (વીછુ, સાપ, કરડે) કાકરો ખુચે, ઠોકર લાગે, માથુ કુટે, તે પ્રત્યક્ષ આલોકના દુઃખ છે અને બીજા ભવમા નીચ ગતી મળે, તેના મહાન દુ ખ જાણીતા છે કારણ કે આ પ્રમાદ કરનારને મોહ વિગેરે હેતુ થવાથી તેનો વિપાક દારૂણ (ભય કર) છે એ પ્રમાણે અયતનાથી નીચે ઉતરતા અથવા ઉભા રહેતા હાથ પગ ગમે તેમ મુકતા ઉપર માફક દુ ખ પામે એ બીજી ગાથામા બતાવ્યુ એ પ્રમાણે ત્રીજી ગાથામા અજયણાથી બેસતા તથા પગ લાબા કરતા પોતાને તથા પરને દુ ખ ઉપજાવે એજ પ્રમાણે ચોથી ગાથામા અજયણાથી સમાધિ વિના રાતના સુતા, અથવા દિવસે ખૂબ ઉંઘવાથી જીવોને દુ ખ દે,

અને પોતે પણ ઉપર મુજબ આલોક પરલોકના દુ ખ ભોગવે પાચમી ગાથામા અજયણાથી ખાતા એટલે વિના વિચારે ખાતા, વિના કારણ સ્નિગ્ધ ભોજન ખાતા અથવા ધ્યાન ન દેતા ખાય તો અનેક જતુઓની હાની કરે, પોતાને રોગ થાય વિગેરે ઉપર મુજબ છે તથા કાગડા, શીયાળીઆ વિગેરેથી પોતે દુ ખ પામે (રસગ્રદ્ધ જીવોની અનેક પ્રકારે દુર્દશા થાય છે) છઠ્ઠી ગાથામા અજયણાથી બોલતા ગૃહસ્થની ભાષા વડે કઠોર વચન બોલતા અથવા ગુરૂમહારાજ વિગેરેના વચમા બોલતા આલોક પરલોકના દુ ખ પામે આ છ ગાથામા અજ યણાથી છ કામ કરતા સાધુ પાપ બાધે અને કડવા ફળ ભોગવે, ત્યારે હવે સાધુ કેવી રીતે ચાલે, ઉભો રહે, વિગેરેથી પાપ ન બાધે, તે બતાવે છે છ બાબતો આ છે ચાલવુ, ઉભા રહેવુ, બેસવુ, સુવુ, ખાવું, બોલવુ, તે કેમ કરવુ કે પાપ ન બ ધાય તે શિષ્યના સાતમી ગાથામા પુછવાથી આચાર્ય આઠમી ગાથામા કહે છે કે જયણાથી ચાલે, ઉભો રહે, બેસે, સુવે, ખાય, બોલે તો પાપ ન બ ધાય તે આ પ્રમાણે સૂત્રમા બતા વેલી ઇર્યાસમિતિથી ચાલે અને સ્થિરતાથી હાથ પગનો વિક્ષેપ કર્યા વિના ઉભો રહે તથા આકુ ચન વિગેરે કર્યા વિના ઉપયો ગથી બેસે, જયણાથી રાતના સુવે પણ ઘણી નિંદ્રા ઘોર ખેચાવા માફક ન કરે તથા પ્રયોજન વડે સાદો આહાર અગ્રદ્ધપણે ખાય તથા સાધુની ભાષાએ કોમળ પ્રસ ગને અનુસરતુ થોડુ બોલે, તો તે દુષ્ટ કર્મજ્ઞાન આવરણીયાદિ ન બાધે કારણકે

પોતે શાસ્ત્ર મુજબ ઉપયોગથી કાર્ય કરે છે તેથી તેને નવા આશ્રવ ન આવે, આઠ ગાથાનો અર્થ સમાપ્ત થયો હવે નવમી ગાથાનો અર્થ કહે છે

मव्वभूय इत्यादि

સર્વ ભૂત એટલે બધા જીવો ઉપર, આત્મભૂત એટલે પોતાના આત્માની માફક જે જાણે તથા સમ્યગ્ એટલે વીતરાગ પ્રભુએ કહેલી વિધિવડે, પૃથ્વી વિગેરે સર્વ જીવોને દેખે, તથા પ્રાણાતિપાત વિગેરે આશ્રવોને રોકે તથા ઇંદ્રિઓને દમન કરે એવા ઉત્તમ સાધુને પાપકર્મ ન બધાય ॥ ૯ ॥

આ પ્રમાણે સર્વ જીવો ઉપર દયા કરનારાને પાપકર્મનો બધ ન થાય, એવુ જાણીને કોઇ નવા સાધુને એવો ભ્રમ થાએ કે જ્યારે એમ છે તો સર્વે પ્રકારે જીવદયામાજ વર્તવુ જ્ઞાન ભણવાની શી જરૂર ? તે ભ્રમને દૂર કરવા કહે છે

पढम नाण तउ दया, एव चिट्ठइ सव्वसजए ।
अन्नाणी किं काही, किंवा नाही छेयपावगं ? ॥ १० ॥
सोचा जाणइ कल्लाण, सोचा जाणइ पावग ।
उभयपि जाणए सोचा, ज छेय त समायरे ॥ ११ ॥
जो जीवेवि न याणेइ, अजीवेवि न याणेइ ।
जीवाजीवे अयाणतो, कह सो नाहीइ सजमं ? ॥१२॥
जो जीवेवि वियाणेइ, अजीवेवि वियाणेइ ।
जीवाजीवे वियाणतो, सो हु नाहीइ सजम ॥ १३ ॥

પહેલુ જ્ઞાન, એટલે જીવનુ સ્વરૂપ ભણીને તેના રક્ષણનો ઉપાય સમજવો તે જ્ઞાન છે તેવું જ્ઞાન ભણીને દયા (સયમ) તે એકાતથી ઉપાદેયપણે હોવાથી ભાવથી તેમા પ્રવૃત્તિ થાય છે આ પ્રકારે એટલે પ્રથમ જ્ઞાન ભણીને ક્રિયા કરવા રૂપે જે સાધુ વર્તે તે સર્વથા પ્રવ્રજિત છે, પણ જે અજ્ઞાની છે, એટલે જેને સાધ્ય ઉપાય ફલનુ જ્ઞાન નથી તે શુ કરે ? જેમ કોઇ અ ધો વસ્તુને ન જાણે તો કેવી રીતે ખાડા વગેરેથી બચે તેવી રીતે આ અજ્ઞાની સાધુને કઇ પ્રવૃત્તિ કરવી, કઇ જગ્યાએ ‌નિ‌વૃત્તિ કરવી, તેવા નિમિત્તના અભાવથી કઈ ન કરે અથવા શુ કરતો જાણે કે આ સમય ઉચિત નિપુણહિત છે કે તેનાથી ઉલટુ અહિત છે ? તેથી તે અજ્ઞાનદશામા કરે તે પણ ન કર્યા જેવુ જ છે બધી રીતે નિમિત્તનો અભાવ છે તેનુ દૃષ્ટાત આ છે—

અધા માણસને આગમાથી દોડવા જતા બળવાનોજ પ્રસ ગ આવે તથા ઘુણનો કીડો અક્ષર લખે, તે નકામા જેવા જણાય તેવીજ રીતે બીજી જગ્યાએ કહુ છે ॥ ૧ ॥

" गीअत्थो य विहारो, बीओ गीअत्थमीसिओ भणिओ " इत्यादि, अतो ज्ञानाभ्यासः कार्यः ॥ १ ॥

એથી જ્ઞાન અભ્યાસ કરવો ॥ ૧૦ ॥ તે પ્રમાણે કહે છે

सोचा इत्यादि

ગુરૂ પાસે તત્વની વાત સાભળીને આ મોક્ષનુ સાધન છે, આ તત્વનુ સ્વરૂપ છે, આ કર્મના વિપાક છે, એ બધુ

૧ ગીતાર્થના વિહાર છે, અથવા ગીતાર્થને આશ્રયે વિહાર છે

સાભળીને પોતે કલ્યાણને જાણે છે કલ્પ એટલે મોક્ષ તેને પ્રાપ્ત કરાવે તે કલ્યાણ છે એટલે દયા જે સયમ રૂપે છે, તેજ કલ્યાણ છે તેને જાણે તેજ પ્રમાણે અસયમ રૂપ થાય તેને સમજે આ કલ્યાણ અને પાપ એ બેને સમજીને શ્રાવકના વ્રત જે કઇક સયમ કઇક અસયમ સાભળીને જાણે છે પણ સાભળ્યા વિના ન જાણે, જેથી આ પ્રમાણે જાણીને સારા સાધુએ સમય ઉચિત હિત કરવુ ॥ ૧૧ ॥

હવે બારમી ગાથામા તેજ ખુલાસાથી કહે છે

जो जीवे इत्यादि જે જીવોને એટલે પૃથ્વીકાય વિગેરે જીવોના ભેદોને ન જાણે તથા દારૂ, ચાદી, સોનુ વિગેરે જે સયમના ઘાતક છે, તેમને ન જાણે તો આ બને જીવ અજીવને ન જાણનારો કેવી રીતે સયમને જાણશે, કારણકે તેને તે સબધી જ્ઞાન નથી ॥ ૧૨ ॥

તેથી જે જીવોને જાણે, અજીવોને જાણે, આ જીવ અજીવને જાણનારો તેજ સયમને જાણે આ પાચમો ઉપદેશ અધિકાર બતાવ્યો ॥ ૧૩ ॥

जया जीवमजीवे अ, दोऽविएए वियाणइ ।
तया गइ बहुविह, सव्वजीवाण जाणइ ॥ १४ ॥
जया गइ बहुविह, सव्वजीवाण जाणइ ।
तया पुण्ण च पावच, बध मुक्ख च जाणइ ॥१५॥
जया पुण्ण च पाव च, बध मुक्ख च जाणइ ।
तया निव्विंदए भोए, जे दिव्वे जे अ माणुसे ॥१६॥

जया निव्विदए भोगे, जे दिव्वे जे अ माणुसे ।
तया चयइ सजोग, सब्भिंतरबाहिर ॥ १७ ॥
जया चयइ सजोग, सब्भिंतर बाहिर ।
तया मुडे भवित्ताणं, पव्वइए अणगारिअ ॥ १८ ॥
जया मुडे भवित्ताण, पव्वइए अणगारिअ ।
तया सवर मुक्किट्ठ, धम्मं फासे अणुत्तर ॥ १९ ॥
जया सवर मुक्किट्ठ, धम्म फासे अणुत्तर ।
तया धुणइ कम्मरय, अबोहिकलुसकडं ॥ २० ॥
जया धुणइ कम्मरय, अबोहिकलुसकडं ।
तया सव्वत्तगनाण, दसण चाभि गच्छइ ॥ २१ ॥
जया सव्वत्तगनाण, दंसण चाभि गच्छइ ।
तया लोगमलोग च, जिणो जाणइ केवली ॥२२॥
जया लोगमलोग च, जिणो जाणइ केवली ।
तया जोगे निरुभित्ता, सेलेसिं पडिवज्जइ ॥ २३ ॥
जया जोगे निरुभित्ता, सेलेसिं पडिवज्जइ ।
तया कम्म खवित्ताण, सिद्धिं गच्छइ नीरओ ॥२४॥
जया कम्म खवित्ताण, सिद्धिं गच्छइ नीरओ ।
तया लोग मत्थयत्थो, सिद्धो हवइ सासओ ॥ २५ ॥

હવે છઠ્ઠા અધિકારમા ધર્મનુ ફળ કહે છે ' जया ' ઈત્યાદિ
જ્યારે એટલે ... અજીવ બનેને સાધુ જાણે, ત્યારે

નરક વિગેરે ચારે ગતિને તથા બધા જીવોની તે ગતિ સબંધી જે ભેદો રહેલા છે, તેને જાણે છે, કારણ કે જેવા સ્વરૂપે જીવોની ગતિ છે, તેવા જીવ અજીવના જ્ઞાન વિના ગતિના જ્ઞાનનો અભાવ છે ॥ ૧૪ ॥ હવે તેની ઉત્તરોત્તર ફળની વૃદ્ધિ બતાવે છે ' जया ' ઇત્યાદિ જ્યારે બધા જીવોની ઘણા પ્રકારની ગતિને જાણે, ત્યારે ઘણા પ્રકારની ગતિ સબંધી પુણ્ય, પાપ, જાણે, ત્યારે જીવ કર્મને સબંધે દુઃખ દેનારો બંધ, તથા દુઃખનો વિયોગ કરનાર સુખ, લક્ષણવાળો મોક્ષ જાણે છે ॥ ૧૫ ॥ ' जया ' ઇત્યાદિ જ્યારે પુણ્ય પાપ તથા બંધ મોક્ષને જાણે, ત્યારે મોહના અભાવથી પોતે વૈરાગ્યને જાણે છે, તથા સમ્યગ્ વિચારે છે, તથા અસાર દુઃખપણે શબ્દ વિગેરે ભોગો જે દેવતા અને મનુષ્ય સબંધીના છે અને તિર્યંચ તથા નારકીના ભોગો દુઃખરૂપે હોવાથી તેના ઉપર પ્રેમ ન થાય પણ પ્રેમ થવા જેવા, દેવતા અને માણસના ભોગોને પણ છોડે છે ॥ ૧૬ ॥ ' जया ' ઇત્યાદિ જ્યારે વૈરાગ્ય પામીને દેવતા અને મનુષ્યના રમણીય ભોગોને છોડે છે ત્યારે દ્રવ્યથી અને ભાવથી બને પ્રકારે છુટે છે એટલે આત્માની અંદર રહેલા ક્રોધ વિગેરેને તથા બાહ્ય પરિગ્રહ સોનુ, ચાંદી વિગેરેને છોડે છે ॥ ૧૭ ॥ ' जया ' ઇત્યાદિ જ્યારે બાહ્ય અભ્યંતર પરિગ્રહને છોડે, ત્યારે માથું મુંડાવીને તથા અંદરથી ક્રોધાદિ ત્યાગીને સાધુ થાય છે એટલે જે પ્રકર્ષે કરીને મોક્ષ તરફ જાય તે, ' प्रव्रजति ' કહેવાય એટલે દ્રવ્યથી તથા ભાવથી અણગાર કહેવાય એટલે ઘર વિગેરેથી પોતાનો મમત્વ

મુકે છે ॥ ૧૮ ॥ ' जया ' ઇત્યાદિ જ્યારે સાધુ મુંડ થઈને અનગારપણાને પામે છે, ત્યારે તે ઉત્કૃષ્ટ સંવર જે સર્વ જીવોની રક્ષા રૂપ છે તે ધર્મ ચારિત્ર ધર્મ ગણાય છે તેને પામે છે (માગધીમાં વિશેષણ પછી પણ આવે પણ ગુણ રહી તથા સંસ્કૃતમાં વિશેષણ પૂર્વે જ આવે) સ્પૃશતિ, નો અર્થ સારી રીતે ચારિત્ર પાળે છે ॥ ૧૯ ॥ ' जया ' ઇત્યાદિ જ્યારે સારી રીતે ઉત્કૃષ્ટ સંવરવાળા ધર્મને ફરસે, ત્યારે તે કર્મરૂપી રજ જે આત્મામાં લાગેલી છે, તેને દૂર કરે છે આ રજ પૂર્વે જીવે અજ્ઞાન દશામાં સમ્યકત્વ ન પામવાથી, મનના પરિણામ દુષ્ટ રાખવાથી, પ્રાપ્ત કરેલી હતી તેને સાધુ ચારિત્ર પાળીને દૂર કરે છે ॥ ૨૦ ॥ ' जया ' ઇત્યાદિ જ્યારે કર્મ રજ જે મિથ્યાત્વ વિગેરેથી મેળવેલી તે દૂર કરે, ત્યારે સાધુ તમામ જાણવા જોગ પદાર્થનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે તથા દેખવા જોગ પદાર્થને દેખે, કારણ કે આત્માની મલિનતા દૂર થવાથી તેનું આવરણ પણ દૂર થાય છે એથી સંપૂર્ણ જ્ઞાન દર્શન થાય છે ॥ ૨૧ ॥ ' जया ' ઇત્યાદિ જ્યારે સંપૂર્ણ જ્ઞાન દર્શન થાય છે, ત્યારે ૧૪ રજ્જુ પ્રમાણ લોક છે તથા અનંત અલોક છે તેને જાણનારો સાધુ કેવલી થાય છે એટલે લોક, અને અલોકમાં, બધું સમાઇ જાય. તે સિવાય બીજું કઇ નથી અર્થાત્ બધાને જાણે ॥ ૨૨ ॥ ' जया ' ઈત્યાદિ, જ્યારે લોક, અલોક જાણનારો કેવળજ્ઞાની થાય છે, ત્યારે ઉચિત સમયે યોગોને રૂંધીને એટલે ૧૪ મા ગુણસ્થાનને પ્રાપ્ત કરી, ભવ ઉપગ્રાહી કર્મનો અંશ જે છે, તેને ક્ષય કરે છે ॥ ૨૩ ॥

'जया' ઇત્યાદિ, જ્યારે યોગોને રૂધીને શૈલેશી પ્રાપ્ત કરીને ભવ ઉપગ્રાહી કર્મ ખપાવીને સિદ્ધિસ્થાન જે લોકાન્તે આવેલુ છે, ત્યા પોતે નીરજ એટલે સકલ કર્મ રજ રહિત થઇ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે ॥ ૨૪ ॥ 'जया' ઇત્યાદિ જ્યારે કર્મ ખપાવીને નીરજ થઇ સિદ્ધિસ્થાનમા જાય છે, ત્યારે ત્રણ લોકના અગ્ર ભાગે રહેનારા સિદ્ધ સ્વરૂપે કર્મ બીજના અભાવથી શાશ્વત થાય છે ॥ ૨૫ ॥ ધર્મ ફળ નામનો છઠ્ઠો અધિકાર કહ્યો

सुहसायगस्स समणस्स सायाउलगस्स निगामसाइस्स
उच्छोलणापहोश्रस्स, दुलहा सुगई तारिसगस्स ॥२६॥
तवोगुणपहाणस्स उज्जुमइ खंतिमजमरयस्स ।
परीसहे जिणतस्स सुलहा सुगइ तारिसगस्स ॥२७॥
पच्छावि ते पयाया, खिप्प गच्छंति अमरभवणाइ ।
जेसिं पियो तवो सजमो अ खंती अ बभचेर च ॥१॥(प्र)
इच्चेअं छज्जीवणिअ सम्मदिट्ठी सया जए ।
दुल्लह लहित्तु सामण्ण, कम्मुणा न विराहिज्जासि ॥२८॥
त्तिबेमि ॥ चउत्थं छज्जीवणिआणामज्झयण समत्तं ॥४॥

આ ધર્મફળ જેને દુર્લભ છે તેના લક્ષણ બતાવે છે

सुह ઇત્યાદિ

સુખ એટલે મસાર સબધી વિષય તેનો આસ્વાદક-(વાછક) સાધુ હોય એટલે ફક્ત બહારથી સાધુ બનેલો હોય, પણ સાતાકુલ એટલે ભવિષ્યમા દેવાગના વિગેરેનો રસિક

હાય, તથા અતિશે નિદ્રાળુ એટલે સૂત્રાર્થ ભણવાના વખતે મર્યાદા ઉલ્લંઘીને સુતો હોય તથા ઉત્સોવન, તે પાણી વગર વિચારે ઢોળી, હાથ પગ વિગેરેને ખુબ સ્વચ્છ રાખે, તેવા સાધુને દુ ખે કરીને સિદ્ધિ સ્થાનરૂપ સુગતિ પ્રાપ્ત થાય અર્થાત્ વીતરાગની આજ્ઞા ઉલ્લંઘન કરનારા તેવા સાધુને મોક્ષ મળવુ દુર્લભ છે ॥ ૨૬ ॥ જેને ધર્મફળ સુલભ છે તે બતાવે છે

તપોગુણ છઠ, અઠમ વિગેર તપમા પ્રધાન હોય, ઋજુ મતિ એટલે સીધે માર્ગે ચાલવાના બુદ્ધિવાળો તથા ક્ષાંતિથી પ્રધાન એવા સયમને તથા ભૂખ તરશ વિગેરે ૨૨ પરિષહને સહે. તેને મોક્ષ નામની સુગતિ મળવી સુલભ છે ॥ ૨૭ ॥

મહાન અર્થવાળી આ "છ જીવનિકાયિકા" છે તેનો વિધિપૂર્વક ઉપસહાર કરે આ "છ જીવણીયા" નામનુ જે ચોથુ અધ્યયન છે, તેમા બતાવેલ છ જીવનિકાયનુ સ્વરૂપ વિગેરે સમજીને સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ એટલે તત્વમા શ્રદ્ધાવાળો મુનિ સર્વદા પ્રયત્ન કરનારો, દુર્લભ એવુ સાધુપણુ પામીને જેમા છ કાયનુ રક્ષણ કરવાનુ છે તેને મન વચન કાયાની ક્રિયા જે કર્મરૂપે છે તેનાથી એટલે પ્રમાદ કરવાથી જીવોને દુ ખ ન દે, ન સયમનુ ખડન કરે, કદાચ શાસ્ત્ર પ્રમાણે અપ્રમાદપણે વર્તતા છતા જીવઘાત થાય, તો તે દ્રવ્યવિરાધના થાય પણ તે અવિરાધના સમાન જાણવી ।

जले जीवाः स्थले जीवा, आकाशे जीवमालिनि ।
जीवमालाकुले लोके, कथ भिक्षुरहिंसकः ? ॥१॥

આ ગાથાથી જળમાં સ્થળમા જીવો છે તેમાં

આકાશ છે તથા જીવ સમુદાયથી ભરેલુ લોક છે તેમા ભિક્ષુક કેવી રીતે અહિંસક છે ? એ પ્રમાણે બોલનારાનુ ખંડન કર્યું તથા સૂક્ષ્મ જીવોની હિંસા થતી નથી તેથી અપ્રમાદી સાધુ જ્ઞાનપૂર્વક ક્રિયા કરતા સંયમ પાળી શકે છે આ પ્રમાણે હું કહુ છુ વિગેરે પૂર્વ માફક જાણવુ. આ ચોથા અધ્યયનના હવે પર્યાય શબ્દો બતાવવા નિર્યુક્તિકાર કહે છે

જીવાજીવાભિગમો આયારો ચેવ ધમ્મપન્નત્તી ।
તત્તો ચરિત્તધમ્મો ચરણે ધમ્મે અ એગટ્ઠા ॥ ॥૨૨૩॥

જીવ અજીવનુ સ્વરૂપ બતાવ્યુ છે તેથી જીવા જીવાભિગમ છે તથા બરોબર ધર્મનુ સ્વરૂપ બતાવ્યાથી ધર્મ પ્રજ્ઞપ્તિ છે તથા ચારિત્રના નિમિત્તપણાથી તે ચારિત્રધર્મ છે તથા ચરણના વિષયથી તે ચરણ છે અને શ્રુત ધર્મનો સાર હોવાથી તે શ્રુત ધર્મ છે આ બધા શબ્દો એક અર્થવાળા છે કેટલાક આચાર્યો હમણા કહેલ સૂત્રના નીચે એનું વ્યાખ્યાન કરે છે આ પણ અવિરૂદ્ધ છે અનુગમ કહ્યો હવે નયોનુ સ્વરૂપ જોઇએ, તે પૂર્વમાફક જાણવુ ॥ ૨૮ ॥

મૂળ સૂત્રમા पच्छाविं ઇત્યાદિ ગાથા વચમા છે તેની સુગમતા વિગેરેના કારણથી તેની ટીકા નથી છતા દીપિકામા અર્થ છે માટે લખીએ છીએ કોઇ વૃદ્ધ અવસ્થામા પણ તત્વ સમજીને દીક્ષા લે અને જેઓને તપ, સંયમ, ક્ષમા અને બ્રહ્મચર્ય પ્રિય હોય તો તેઓ મોક્ષમા ન જાય તો પણ થોડા કાળમા સંયમ પાળીને દેવલોકમા જાય છે

ચોથુ અધ્યયન સમાપ્ત